

ДИПЛОМДЫҚ ЖҰМЫСТАР ЖИНАҒЫ – 2024

СБОРНИК ДИПЛОМНЫХ РАБОТ – 2024

Астана 2024

MAQSUT NARIKBAYEV UNIVERSITY

*MNU бакалавриат студенттерінің
тезистерін талдаудан алынған
қорытындылар жинағы*

*Сборник выводов анализа дипломных
работ студентов бакалавриата MNU*

Құқық жоғары мектебі Ғылым комитетінің шешімімен басып шығаруға ұсынылды
(2024 жылғы 1 қыркүйектегі № _ хаттама)

Рекомендовано к изданию решением Комитета по науке
Высшей школы права (протокол № _ от 1 сентября 2024 г.)

Жауапты редакторлар:

Абдель Мотталеп М., з.ғ.м., Teaching & Research Assistant
Әлекбай Ж.Қ., з.ғ.м., PhD doctorate, Senior Lecturer

Ответственные редакторы:

Абдель Мотталеп М., м.ю.н., Teaching & Research Assistant
Әлекбай Ж.Қ., м.ю.н., PhD doctorate, Senior Lecturer

Редакциялық алқа:

Абылайұлы А., PhD, Assistant Professor
Аубакирова И.У., з.ғ.д., Associate Professor
Ахмади М.А., PhD, Assistant Professor
Бабаджян Е.Л., з.ғ.м., PhD candidate, Adjunct Assistant Professor
Баймұрат С.М., LLM, Adjunct Assistant Professor
Дидикин А.Б., ф.ғ.д., Associate Professor
Еш尼亚зов Н.С., PhD, Associate Professor
Жұмағали А.Қ., PhD, Assistant Professor
Лютов Н.Л., з.ғ.д., Associate Professor
Мельник Р.С., з.ғ.д., Professor
Пекораро А., PhD, Assistant Professor
Сабдин А.К., PhD, Adjunct Assistant Professor
Хасенов М.Х., PhD, Associate Professor

Редакционная коллегия:

Абылайұлы А., PhD, Assistant Professor
Аубакирова И.У., д.ю.н., Associate Professor
Ахмади М.А., PhD, Assistant Professor
Бабаджян Е.Л., м.ю.н., PhD candidate, Adjunct Assistant Professor
Баймұрат С.М., LLM, Adjunct Assistant Professor
Дидикин А.Б., д.фил.н., Associate Professor
Еш尼亚зов Н.С., PhD, Associate Professor
Жұмағали А.Қ., PhD, Assistant Professor
Лютов Н.Л., д.ю.н., Associate Professor
Мельник Р.С., д.ю.н., Professor
Пекораро А., PhD, Assistant Professor
Сабдин А.К., PhD, Adjunct Assistant Professor
Хасенов М.Х., PhD, Associate Professor

Дипломдық жұмыстар жинағы - 2024: MNU Құқық жоғары мектебінің бакалавриат студенттерінің тезистерін талдаудан алынған қорытындылар жинағы / жауапты ред.: М. Абдель Мотталеб, Ж.Қ. Әлекбай. – Астана: MAQSUT NARIKBAYEV UNIVERSITY, 2024. – 63 б. = Сборник дипломных работ - 2024: Сборник выводов анализа дипломных работ студентов бакалавриата Высшей школы права MNU / отв. ред.: М. Абдель Мотталеб, Ж.Қ. Әлекбай. – Астана: MAQSUT NARIKBAYEV UNIVERSITY, 2024. – 63 с.

Бакалавриат студенттерінің дипломдық жұмыстарының жинағы түрінде ұсынылған материалдар Maqsut Narikbayev University қабырғасында дәстүрлі түрде жүргізілетін зерттеулерді көрсететін басылым болып табылады.

Жинақ өзекті мәселелерді қамтиды және келесі құқық салаларындағы нақты қорытындыларды қамтиды:

1. Халықаралық жария және жеке құқық;
2. Еңбек құқығы;
3. Азаматтық құқық;
4. Қылмыстық құқық және процесс;
5. Жария құқық.

Басылым заң ғылымын дамытудың өзекті мәселелері мен заңнамалық актілерді қолдану тәжірибесіне, сондай-ақ құқықтық шындықтың қазіргі тенденцияларына сәйкес қолданыстағы құқықтық мәселелерді шешуге қызығушылық танытатын оқырмандардың кең ауқымына арналған.

Материалы, представленные в виде Сборника дипломных работ студентов бакалавриата, являются изданием, отражающим традиционно проводимые исследования в стенах Maqsut Narikbayev University.

Сборник охватывает актуальные проблемы и содержит конкретные выводы по следующим отраслям права:

1. Международное публичное и частное право;
2. Трудовое право;
3. Гражданское право;
4. Уголовное право и процесс;
5. Публичное право.

Издание предназначено для широкого круга читателей, проявляющих интерес к актуальным вопросам развития юридической науки и практике применения законодательных актов, а также для решения существующих правовых проблем в соответствии с текущими тенденциями правовой реальности.

Мазмұны / Содержание

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПУБЛИЧНОЕ И ЧАСТНОЕ ПРАВО	7
<i>Соотношение Гаагских конвенции и соглашений СНГ о признании и приведении в исполнение иностранных судебных решений</i>	7
<i>Алмас Д., Сеилбекова Н., Косбаева Ә. Научный руководитель: Ешниязов Н. С.</i>	
<i>Заңсыз иемденген активтерді мемлекетке қайтарудың трансшекаралық аспектілері</i>	8
<i>Тарасова К., Төре А., Жалмуханова А. Ғылыми жетекшісі: Ешниязов Н. С.</i>	
<i>Дискриминация против женщин в спорте</i>	10
<i>Тұрлыбай А. Научный руководитель: Марасулова А. О.</i>	
<i>Правовой механизм регулирования труда педагогических и научных работников в Республике Казахстан</i>	12
<i>Нурпейсова С. Ж. Научный руководитель: Хасенов М. Х.</i>	
<i>Запрет на принудительный труд: международные трудовые стандарты и правовое регулирование в Казахстане</i>	17
<i>Сейтқазы Д. Ж. Научный руководитель: Лютов Н. Л.</i>	
<i>Запрет дискриминации в сфере труда: нормы и практика Республики Казахстан и международные трудовые стандарты</i>	18
<i>Айнадин Д. Қ. Научный руководитель: Лютов Н. Л.</i>	
<i>Безопасность и гигиена труда: международные трудовые стандарты и правовое регулирование в Казахстане</i>	20
<i>Аманова Ж. Ж. Научный руководитель: Хасенов М. Х.</i>	
<i>Проблемы соотношения трудового и корпоративного права в Республике Казахстан</i>	22
<i>Балтабаева Г. Н. Научный руководитель: Хасенов М. Х.</i>	
<i>XXI ғасырдағы мәжбүрлі еңбекке тыйым салу бойынша Қазақстан Республикасының практикасы</i>	26
<i>Разова Ж. Х. Ғылыми жетекшісі: Комекова А. К.</i>	

Қазақстан Республикасындағы ұжымдық еңбек дауларын құқықтық реттеудегі проблемалық мәселелері	27
<i>Амалбаева Д. Е.</i>	
<i>Ғылыми жетекшісі: Комекова А. К.</i>	
УГОЛОВНОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС	29
Бірінші сатыдағы сотта қылмыстық іс жүргізудің ақылға қонымды мерзімін қамтамасыз ету	29
<i>Сундетбаева Ә. Г.</i>	
<i>Ғылыми жетекшісі: Мусенова Ә.</i>	
Повышение эффективности наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, в частности, в виде ограничения свободы	31
<i>Ербұланқызы Ж.</i>	
<i>Научный руководитель Ниетуллаев Н.Н.</i>	
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО	34
Доктрина акцессорности	34
<i>Идрисов Ж. А.</i>	
<i>Научный руководитель: Бабаджанян Е. Л.</i>	
Қазақстан халқының табиғи ресурстарына меншік құқығы	35
<i>Бейбутқызы А.</i>	
<i>Ғылыми жетекшісі: Идрышева С. К.</i>	
Талап қою мерзімінің өтуіндегі үзілісте кездесетін мәселелері	36
<i>Икрамова А. Б.</i>	
<i>Ғылыми жетекшісі: Кудиярова У. Е.</i>	
Өз бетінше салынған құрылысты меншік құқығы деп тану кезінде туындайтын мәселелер: сот тәжірибесі негізінде	37
<i>Иманиязова А. А.</i>	
<i>Ғылыми жетекшісі: Кудиярова У. Е.</i>	
Насцитурустың құқықтық табиғаты	39
<i>Бейсембаев А. А.</i>	
<i>Ғылыми жетекшісі: Кудиярова У. Е.</i>	
Консигнация келісімшарты	41
<i>Хасенбаева А. Н.</i>	
<i>Ғылыми жетекшісі: Идрышева С. К.</i>	
Мұрагерлік құқықты жүзеге асырудың ерекшеліктері» тақырып бойынша	43
<i>Төрелкелді М. Н.</i>	
<i>Ғылыми жетекшісі: Кудиярова У. Е.</i>	

Моральдық зиянды өндірудің кейбір аспектілері: сот тәжірибесі негізінде	45
<i>Кокиева Н. Қ.</i>	
<i>Ғылыми жетекшісі: Кудиярова У. Е.</i>	
Нотариустың атқарушылық жазбасы	47
<i>Маулен Ж.</i>	
<i>Ғылыми жетекшісі: Идрышева С.К.</i>	
ҚР заңнамасында жасанды интеллектті құқықтық реттеудің ерекшеліктері	48
<i>Нұрпеісов Д. Е.</i>	
<i>Ғылыми жетекшісі: Темірбеков Ж. Р.</i>	
Жүктелген сақтандыру» сақтандыру міндеттемелерінің жаңа институты ретінде	50
<i>Нұрсайын М. Ә.</i>	
<i>Ғылыми жетекшісі: Идрышева С. К.</i>	
ПУБЛИЧНОЕ ПРАВО	51
Право на свободу предпринимательства: теоретические и прикладные аспекты	51
<i>Тохтиева А. М.</i>	
<i>Научный руководитель: Оразбаева А. А.</i>	
Способы оценки эффективности применения правовых актов	52
<i>Ускенбаев А. А.</i>	
<i>Научный руководитель: Дидикин А. Б.</i>	
Проблемы правосубъектности искусственного интеллекта	54
<i>Захаркин В. В.</i>	
<i>Научный руководитель: Аубакирова И. У.</i>	
Административная юстиция в Казахстане: становление и перспективы развития	56
<i>Манапова Г. М., Ормантаева А. Қ.</i>	
<i>Научный руководитель: Мельник Р. С.</i>	
Жер комиссиясы қызметінің негізгі қағидалары және олардың жүзеге асуы	58
<i>А. Нұрхан</i>	
<i>Ғылыми жетекшісі: Баймұрат С. М.</i>	
Конституциялық мәдениеттің ерекшеліктері контекстіндегі тежемелік және тепе-теңдік жүйесі	61
<i>Молдабаев Н. Н.</i>	
<i>Ғылыми жетекшісі: У. Шапақ</i>	

МЕЖДУНАРОДНОЕ ПУБЛИЧНОЕ И ЧАСТНОЕ ПРАВО

Соотношение Гаагских конвенции и соглашений СНГ о признании и приведении в исполнение иностранных судебных решений

Алмас Д., Сеулбекова Н., Косбаева Э.

Научный руководитель: Еш尼亚зов Н. С.

Республике Казахстан следует ратифицировать Гаагскую Конвенцию 2019 года, так как действующие международные многосторонние и двусторонние договоры в области признания и приведения в исполнение иностранных судебных решений недостаточны для полного регулирования данной сферы. Следует предложить оговорку в статье 11 и 3(1)(b) Гаагской Конвенции 2019 года в отношении медиативных соглашений, утвержденных судом, и медиативных соглашений, заключенных в ходе судебного разбирательства. В связи с неоднозначностью применения Гаагской Конвенции 2019 года к медиативным соглашениям, необходимо прояснить данный вопрос в контексте ратификации Сингапурской Конвенции о медиации Республикой Казахстан. Целесообразно внести оговорку в статье 55 Кишиневской Конвенции в части нарушения применимого права к судебному разбирательству. Вышеизложенный анализ подтверждает необходимость ратификации Гаагской Конвенции 2019 года для разрешения проблемы в части признания и приведения в исполнение судебных решений Республики Казахстан за рубежом.

Гаагская конвенция 2019 года о признании и приведении в исполнение иностранных судебных решений по гражданским и коммерческим делам демонстрирует попытку решения проблемы признания и исполнения судебных решений Казахских судов за рубежом, путем введения единых правил. Присоединение к данной Конвенции повлияет на эффективность признания и исполнения судебных решений с другими государствами дальнего зарубежья и способствует установлению более тесных взаимоотношений в сфере международного гражданского процесса. Признание и исполнение судебных решений среди участников СНГ регулируется договорами, такими как Минская и Кишиневская Конвенции, а также Киевское и Московское Соглашения, охватывающими исключительно территорию участников СНГ в рамках их сотрудничества. В отличие от них, Гаагская Конвенция является универсальной и распространяется на все государства-участники, независимо от их географического расположения и членства в региональных организациях.

Таким образом, она устанавливает общие правила и процедуры для признания и исполнения решений для широкого круга государств по всему миру. По сравнению с международными соглашениями, региональные соглашения обычно устанавливают более строгие и точные правила, которые могут быть менее гибкими. Это означает, что в них чаще всего содержатся строгие указания, разработанные для определенных случаев и условий, что может затруднить их применение в различных правовых системах.

Напротив, условия Гаагской Конвенции 2019 года, как правило, более общие и адаптируемые, что упрощает ее применение в различных правовых системах. Например, чтобы сделать ее более универсальной и применимой, Гаагская конвенция о предварительных мерах содержит принципы, которые могут быть адаптированы к уникальным обстоятельствам каждого государства-участника. Вдобавок к вышесказанному, готовность государства выполнять свои международные обязательства подтверждается ратификацией и активным соблюдением международно-правовых договоров, благодаря которому международное сообщество испытывает больше доверия к государству. Соблюдение и следование международному праву способствует международной стабильности. Это имеет решающее значение для создания благоприятных условий для сотрудничества между государствами.

Заңсыз иемденген активтерді мемлекетке қайтарудың трансшекаралық аспектілері

Тарасова К., Төре А., Жалмуханова А.

Ғылыми жетекшісі: Еш尼亚зов Н.С.

Заңсыз иемденілген активтерді мемлекетке қайтару туралы ҚР-ның заңына келесідей өзгерістер мен толықтырулар енгізу:

1. Заңның 13-бабына сәйкес тізілімді жария түрде қалыптастыру қажет.
2. Заңның 14-бабы 13-тармағының 3 және 6 абзацтарына сәйкес бұл құқық бұзушылыққа тізілімнен шығару үшін шекті мерзім қолданылмай немесе бір есептік базаға тіркеу қажет.
3. Заңның 33-бабы 6-тармағына сәйкес сыбайлас жемқорлық тәуекелінен “кіре алады” сөзінің орнына “кіреді” деп міндеттеу қажет.
4. Заңның 33-бабы 8-тармағына сәйкес мемлекеттік сатып алу туралы заңнама нормасын қолданылады деп белгілеу қажет.
5. Заңның 35-бабы 2-абзацына сәйкес өзаралық қағидат шет мемлекетпен танылмаған жағдайда ҚР-мен де танылмайды деп өзгерту қажет.

Заңсыз иемденген активтерді қайтарудың трансшекаралық аспектілері жеткілікті деңгейде мемлекеттерді міндеттемейді және барлық мемлекеттер арасында ортақ түсінік жоқ. Сол себепті халықаралық тәжірибелер бойынша көп жақты, екі жақты шарттар мен өзаралық негізде қайтару үшін нақты активтер қай мемлекетте орналасқан сол мемлекетпен құқықтық қатынас мәселесін реттеу көзделді.

Халықаралық шарттардың ішінде БҰҰ-ның СЖҚК басты назарға алу қажет санаймыз. Өйткені, ол конвенция бойынша ҚР және шет мемлекеттер өздерінің ішкі заңнамасына қажетті шараларды қабылдап, конвенцияда көзделген нормаларды бейімдеу қажет деп ойлаймыз.

Қазіргі кезде геосаяси жағдай және елдердің бір-бірімен халықаралық байланыстары тым тұрақсыз болғандықтан, өзара қарым-қатынас сияқты келісілмеген құралдарға толығымен тәуелді болатын сәт емес. Мәжбүрлеп орындату әрине бізге толық кепілдік бермесе де, болашақта өндіріп алу мүмкіндіктері жөнінде біршама болжамдылықты қамтамасыз етеді. Біз заңсыз иемденген активтерді қайтару рәсімдерін, сонымен қатар сот шешімдерін тану және орындауды қамтитын екі жақты келісімдерді жасауды оларға толықтырулар мен өзгерістер енгізуді ұсынамыз. Себебі, әлі де заңсыз иемденген активтерді аударып, сақталатын оффшорлық аймақтармен және дамыған мемлекеттермен бізде екі жақты келісімдер жоқ. Қазақстан шет мемлекеттермен қол қойған қылмыстық істердегі өзара құқықтық көмек туралы кейбір шарттардағы мәселелерінің бірі - бұл шарттардағы міндетті шарттар көбінесе жалпыланған түрде тұжырымдалады, сондықтан бұл әртүрлі түсіндірулер мен белгісіздіктерге алып келеді. Заңсыз иемденген активтерді мемлекетке қайтару процесі Қазақстанның шет мемлекеттермен жасасқан қылмыстық істер бойынша өзара құқықтық көмек жөніндегі екі жақты шарттарда көрсетілген. Бірақ шет мемлекеттер қылмысты саяси сипатқа ие деген себеппен өзара құқықтық көмек көрсетуден бас тартуы мүмкін. Азаматтық істер бойынша құқықтық көмек жөніндегі екі жақты шарттар тек сот шешімдерін тану және орындауды ғана қарастырады. Алайда, нақты заңсыз иемделінген активтерді мемлекетке қайтару туралы екі жақты шарттарда қарастырылмаған.

Дегенмен, мемлекеттердің арасында халықаралық келісімдер болмаған жағдайда, активтерді Қазақстанға қайтару үшін өзаралық қағидатына сүйену маңызды рөл атқарады. Ол үшін мемлекеттердің арнайы заңсыз иемденген активтерін қайтару туралы заңнамаларында, немесе азаматтық, қылмыстық заңдарына сүйене шет мемлекет соттарының шешімін тану және орындауға болады. Алайда, мемлекеттердің ішкі заңнамаларында өзаралық қағидат белгіленіп немесе тіпті белгіленбеген жағдайларда да сот шешімін танудан бас тартылатын әрекеттер болу мүмкін. Ол халықаралық құқықтық

әдет-ғұрып ретінде саналатындықтан, мемлекеттің ішкі қауіпсіздігіне нұқсан келетін жағдайлардан басқа уақытта қолданылмаса, халықаралық құқыққа қайшы деп ойлаймыз. Бірақ, дегенмен шет мемлекеттердің тәжірибелеріне сүйене өзаралық қағидатты қолдануда белгілі бір шектеулер енгізу қажеттілігі көрсетілген, сондай-ақ мемлекеттердің міндеті ретінде саналмайды. Сәйкесінше, ҚР-да бұл туралы өз заңнамасына қарастыру дұрысырақ болады деп ойлаймыз.

Активтерді шыққан елге тану және қайтару бойынша өркениетті елдер тәжірибесін қарастыру кезінде келесі нәтижелерді келтіруге болады. Көптеген мемлекеттер тек қана қылмыстық сот ісін емес, сонымен қатар азаматтық, әкімшілік сияқты сот істерді қолданады. Алайда бұл сот ісі түрлерінің кезеңдерін әртүрлі қолданады. Біздің ойымызша ең тиімді кезең келесідей болу қажет: бірінші азаматтық іс бойынша активтер бұғаттау қажет, содан кейін қылмыстық іс бойынша тұлғаны айыптау керек. Осындай реттілікті сақтау арқылы активтерді қылмыстық сот ісі кезінде шет елдерге аудару мүмкіндігі жойылады. Әлемде әйгілі және үлкен соммаларға қатысты шешілген істерде активтерді қайтарудың бірнеше құралдарын қолданған. Сондай-ақ кейбір мемлекеттер шет елдердің қылмыстық ісі бойынша сот шешімдерін орындаудан бас тарта алады, себебі қылмыстық іс ол тек бір елдің құзыреті болып табылады. Сондықтан да, шет мемлекеттер Қазақстанның қылмыстық ісі бойынша сот шешімдерін орындаудан бас тартуға құқылы. Бірақ дегенмен қылмыстық іс бойынша саяси сипатқа ие болатын істер болған жағдайда, азаматтық құқық бойынша көмек сұрау арқылы активтерді қайтару тиімді нәтижеге жеткізуі мүмкін.

Романо-германдық құқықтық сот жүйесінде негізделген елдер англосаксондық құқықтық жүйемен жүзеге асыратын елдерге сұрау жіберу кезінде келесі факторларды ескеріп отыруы қажет: соттың әділеттілігі жайлы күдіктер туындайтын болса, қосымша тексерістер жүргізіледі. Егер күдіктер расталатын болса, шет елдің соттық шешімін орындамауға құқылы. Бұл соттық жүйеде Жоғарғы сот қарастырған прецеденттік кейстер өте маңызды. Себебі осы прецеденттердің шешімін шығаруға негіз болған тұжырымдар ұқсас сот істерінде қолданыла алады.

Осылайша, заңсыз иемденген активтерді ҚР-на қайтару үшін барлық мемлекеттермен ортақ халықаралық шарттар мен ақпараттар жеткіліксіз. Сол себептен активтер нақты қай мемлекетте орналасқан соған сәйкес ҚР-ның уәкілетті органдары жоғарыда аталғандай тиісінше әрекет ету қажет.

Заңнамаға өзгерістер мен толықтырулар ұсынысы.

1. Заңның 13-бабының тізілім бойынша келесі толықтыру енгізу қажет. Биліктің әрекетсіздігін көрсетпеу мақсатында, тізілім жария немесе құпия құжат екендігін анық көрсету. Тізілімді құпия құжаттар қатарына жатқызу үшін жариялауға жатпайтын жатпайтын қандай мәліметтер бар екенін нақты бекіту. Егер де анық көрсетілмесе, тізілім жария құжаттар қатарына жататын болады, сәйкесінше қоғамның мүддесін қамтасыз ету үшін жариялану керек.

2. Заңның 14-бабы 13-тармағының 3 және 6 абзацтарына сәйкес тізілімге енген тұлғалар шекті бір жылдық мерзім өткен соң шығарылады және бір негіздер бойынша қайтадан тізілімге енгізілмейді нормаларына өзгерістер енгізу қажет деп санаймыз. Өйткені, мысалы 2024 жылы бір тұлға заңсыз активтерді иемденіп, оның бір бөлігін қайтарғаннан кейін бірнеше жылдан соң тағы да жаңадан активтері анықталса, сол тұлғаны қайта сол негіздер бойынша енгізілмеу мүмкіндігін көрсетіп тұр. Бұл тұлғаларды шекті мерзім өткен соң бірден тізімнен шығарып тастамай, мүмкіндігінше белгілі бір есептік базаға тіркеу қажеттігін белгілеу дұрыс деп ойлаймыз. Себебі, заңсыз иемденген активтер бірнеше мемлекеттерде орналасып оларды қайтарудың шекті мерзіміне қарамастан ұзақ жүзеге асатын процесс. Сәйкесінше, нақты осы құқық бұзушылық үшін тізілімнен шығарудың шекті мерзімін жою немесе тізілімнен шығарудың орнына арнайы бір есептік базаға тіркеу қажет.

3. Заңның 33-бап 6-тармағында өкілетті органдардың тарапынан сыбайлас жемқорлық қатерінің болдырмау мақсатында “кіре алады” деген сөздерді “кіреді” деген сөзге өзгерту қажет. Себебі, депутаттардың, тәуелсіз сарапшылардың және қоғам өкілдерінің қамқоршы кеңестің құрамында міндетті түрде болмауы, ашықтық пен жариялылық принциптеріне күдіктер келтіреді.

4. Заңның 33-бабы 8-тармағына сүйене басқарушы компанияның қызметіне мемлекеттік сатып алу туралы заңнаманың нормалары қолданылмайды деп белгіленген, алайда бұл сыбайлас жемқорлықпен заңсыз активтер иемденуге жол ашатын бос тетіктер болу мүмкін. Сол себепті бұл тәуекелден арылу үшін мемлекеттік сатып алу туралы заңнаманы заңсыз иемденген активтерді қайтаруға қолдану қажет деп санаймыз. 4) Заңның 35-бабы 2-абзацына шет мемлекетпен өзаралық қағидат танылмаған жағдайда ҚР-мен де танылмайды деп өзгерту қажет. Себебі, қазіргі заңнамада өзаралық қағидатпен реттеудің нақты жолы көрсетілмеген және ҚР ашық, яғни шет мемлекеттің барлық шешім орындайтындай түсінік беріп тұр. Халықаралық тәжірибелер бойынша мемлекеттер аталған шектеуді тікелей заңнамада көздейді. Сондай-ақ бұл норма ҚР-на заңсыз иемденген активтерін қайтару үшін тиімді жол деп санаймыз.

Дискриминация против женщин в спорте

Тұрлыбай А.

Научный руководитель: Марасулова А.О.

Политика гендерного равенства – социально-правовая дилемма, продолжающаяся на протяжении нескольких столетий и пронизывающая уже почти все сферы жизнедеятельности человечества. Спортивная среда не является тому исключением. Вопрос равенства полов в сфере спорта на фоне динамично развивающихся спортивных отраслей не может не вызывать внимания и формирования определенных проблем в ходе ее существования. Так, наиболее острым и требующим разрешения является вопрос дискриминации прав представителей женского пола в спорте.

Как указывает организация по футболу, «в стране существует огромный стереотип, что «футбол – это игра для мужчин». На протяжении долгого времени идея, заложенная отмеченным утверждением, являлась главенствующей и не давала возможности для развития женского футбола. Таким образом, именно с разрушения стереотипа, гласящего о доминировании и исключительности мужчин в спорте, и начался путь борьбы женского футбола за отстаивание своих границ и выведение себя на первые позиции. Однако тема дискриминации в отношении женщин не осталась в пределах женского футбола и не исчезла с развитием последнего: она начала распускать свои корни и в другие сферы спорта, что в конечном счете начало приводить к массовому ущемлению прав представителей женского пола в занятиях теми или иными видами спорта. В такой связи постепенно начала формироваться проблема отстаивания прав женщин в спорте и недопущения проявления дискриминации в любой ее форме в отношении женщин в спорте. На сегодняшний день в Казахстане исследуемая тема не является существенной, однако с каждым днем, учитывая спрос на развитие спорта в стране, в том числе и женского, растет и потребность в урегулировании вопроса дискриминации женщин в спорте, в связи с чем тема дипломного проекта считается актуальной и требующей внимания и глубокого исследования. В ходе исследования было обнаружено, что дискриминация против женщин в спорте остается серьезной проблемой, требующей немедленного внимания и решения. Основываясь на анализе данных как международного, так и национального уровней, были выделены ключевые аспекты и факторы, влияющие на данную проблему. Прежде всего, стереотипы о преобладании мужчин в спорте долгое время препятствовали развитию женского футбола. Однако с

течением времени и благодаря прогрессу женского футбола эти стереотипы начали рассыпаться. Примером этому может служить рост популярности женского футбола и повышение уровня его соревнований на мировой арене. Действительно, как уже отмечалось, женский футбол начинает активно развиваться, и это отражается на мировой арене. Например, в 2024 году Казахстанская федерация футбола в партнерстве с УЕФА начала разрабатывать стратегию развития женского футбола на период 2024–2028 годов. Это свидетельствует о том, что уровень заинтересованности и поддержки этого вида спорта увеличивается, несмотря на долгое время стереотипов о преобладании мужчин в спорте. Кроме того, рост популярности женского футбола подтверждается проведением стратегических сессий и совещаний, на которых обсуждаются перспективы и планы развития этого вида спорта с участием представителей федераций, специалистов и консультантов. Такие мероприятия говорят о том, что женский футбол получает все большее признание и поддержку как на мировом, так и на местном уровне. Одним из наиболее актуальных и важных выводов нашего исследования является необходимость признания дискриминации в спорте как нарушения основных прав человека. Принятие такого подхода требует изменений не только на уровне национального законодательства, но и на международной арене, включая разработку и ратификацию соответствующих международных договоров и конвенций. Еще одним примером является участие Казахстана в различных международных конвенциях и соглашениях, направленных на ликвидацию всех форм дискриминации в отношении женщин в спорте. В частности, Казахстан подписал Конвенцию о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин (CEDAW), что подтверждает его обязательства в области защиты прав женщин в спорте. Однако, несмотря на формальную ратификацию таких документов, практическая реализация их положений остается недостаточной. Это подчеркивает необходимость принятия более активных мер бороться с дискриминацией в женском спорте и обеспечить равные возможности для всех участников. Необходимо внести изменение в существующее законодательство, а именно в Закон Республики Казахстан от 8 декабря 2009 года № 223-IV «О государственных гарантиях равных прав и равных возможностей мужчин и женщин» и в Закон Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 228-V «О физической культуре и спорте».

Кроме того, важно обратить внимание на успешные практики и инициативы, направленные на борьбу с дискриминацией в спорте. Например, проведение кампаний по пропаганде равенства полов и поддержка женских спортивных программ способствуют изменению общественного мнения и созданию более инклюзивной спортивной среды. Примером успешной инициативы по борьбе с дискриминацией в спорте является программа "Playmakers" от Disney. Эта инициатива направлена на поддержку девочек и женщин в спорте, путем создания разнообразных мультимедийных контентов, рассказывающих истории о достижениях женщин в спорте и вдохновляющих других девочек заниматься спортом. "Playmakers" ставит перед собой задачу изменить стереотипы и представления о женщинах в спорте, показывая, что они могут быть успешными и востребованными в этой области. Программа получила широкое признание и популярность благодаря своему позитивному влиянию на общественное мнение и мотивацию девочек и женщин заниматься спортом. На основе вышеизложенного, мы приходим к заключению, что решение проблемы дискриминации против женщин в спорте требует комплексного подхода со стороны государственных и спортивных организаций. Принятие мер по устранению дискриминационных практик, создание равных возможностей для участия в спорте и пропаганда ценностей равенства полов являются ключевыми шагами на пути к достижению этой цели.

ТРУДОВОЕ ПРАВО

Правовой механизм регулирования труда педагогических и научных работников в Республике Казахстан

Нурпейсова С. Ж.

Научный руководитель: Хасенов М.Х.

Научная новизна и практическая значимость работы состоит в том, что она является одной из первых работ по изучению особенностей правового регулирования труда педагогических и научных работников в Казахстане на современном этапе.

Настоящее исследование позволило выявить ключевые особенности, основные проблемы правового регулирования труда педагогических и научных работников и предлагает пути решения через внесение изменений и дополнений в действующие законодательные акты.

В связи со спецификой работы педагога имеются свои особенности в правовом регулировании их труда как в заключении, прекращении трудового договора, так и в оплате труда, рабочем времени, отдыха и т. д. Все эти особенности требуют дифференцированного правового регулирования труда педагогов, которая будет учитывать все особенности как эмоциональное, психологическая нагрузка, большой объем внеурочной деятельности, а также общественную значимость и социальную ответственность, возложенную на педагогов.

Рекомендации дипломного проекта включают два основных блока – совершенствование правового регулирования труда педагогов и научных работников.

В части труда педагогов:

1. Пункт 24 Нормативного Постановления Верховного Суда «О некоторых вопросах применения судами законодательства при разрешении трудовых споров» предлагается изложить в следующей редакции:

«Расторжение трудового договора по основанию, предусмотренному подпунктом 14) пункта 1 статьи 52 Трудового кодекса, допускается только в отношении лиц, непосредственно выполняющих воспитательные функции (учителя школ, преподаватели учебных заведений, воспитатели дошкольных детских учреждений, мастера производственного обучения и другие). Иные работники учебно-воспитательных организаций, непосредственно не выполняющие воспитательные функции, по данному основанию не могут быть уволены.

Под аморальным следует понимать проступок, противоречащий общепринятым нормам поведения и педагогической этике, совершенный не только при осуществлении воспитательных функций, но и в быту (нецензурная брань, применение **физического и (или) психологического насилия** к ученикам и учащимся, появление в состоянии алкогольного опьянения, оскорбляющего человеческое достоинство и т.п.).

Судам необходимо обратить внимание, что расторжение договора по факту совершения аморального проступка только при доказанности: факт обращения, служебного расследования и т. д.

Судам следует принять во внимание, что расторжение договора по факту совершения аморального проступка допускается если совершенный лицами, непосредственно выполняющими воспитательные функции, аморальный проступок несовместим с продолжением данной работы, ввиду оказания негативного воздействия на воспитанниковError! Bookmark not defined..»

Обоснование

Аморальный поступок преподавателя – это чересчур обширное понятие. Следовательно, нужны объективные критерии. Основной акцент ставится на выполнение лицом воспитательных функций, несовместимость поступка с дальнейшим выполнением педагогической работы и несоответствие поступка педагогической этике.

2. Пункт 3 главы 2 Приказа Министерства образования и науки Республики Казахстан от 21 апреля 2020 года № 153 “Об утверждении Правил определения особенностей режима рабочего времени и времени отдыха педагога” изменить и изложить в следующей редакции:

«Рабочее время педагогов в зависимости от занимаемой должности, а также типа и вида организации образования включает: учебную (преподавательскую) и воспитательную работу, индивидуальную работу с обучающимися, **внеучебную работу (подготовка к урокам, консультации с родителями, составление планов, проверка работ, участие в работе педагогических, методических советов, повышение квалификации, проведение дежурств и т.д.)**, научную, творческую и исследовательскую работу, предусмотренную должностными обязанностями и (или) планами учебно-воспитательной работы.»

Обоснование

При определении рабочего времени педагогических работников необходимо учитывать специфику их работы, которая занимает большое количество времени и сил педагогических работников.

Включения внеурочной деятельности, в частности подготовки к урокам, подготовки планов, в рабочее время повысит эффективность обучения, ведь будет требовать более тщательного, внимательного и ответственного подхода со стороны учителей.

Также это отразится на справедливом расчете и выплате заработной плате, что необходимо для профилактики профессионального выгорания учителей.

Кроме того, такой подход практикуется во многих ведущих странах мира, к примеру в Германии, которая имеет один из высоких индексов образования. Следовательно, для соответствия международным стандартам, лучшим практикам, обеспечения справедливых условий труда для учителей необходим такой подход к режиму работы.

3. Внести изменения в Приказ Министерства здравоохранения Республики Казахстан от 21 декабря 2020 года «Об утверждении правил экспертизы установления связи профессионального заболевания с выполнением трудовых (служебных) обязанностей», а именно дополнить список заболеваний, связанных с физическими перегрузками и перенапряжением отдельных органов и систем, включить в перечень проводимых работ педагогическую деятельность по следующим направлениям:

- болезни дыхательной и сердечно-сосудистой систем;
- нарушение окислительных процессов в организме вследствие гипоксии в связи с речевой нагрузкой;
- заболевания органа зрения и слуха;
- заболевания опорно-двигательного аппарата;
- воспалительные заболевания мочеполовой системы, варикозное расширение вен, опущение внутренних органов;
- заболевания респираторными вирусными инфекциями и гриппом в период эпидемий из-за высокой концентрации бактерий и микробов в учебных помещениях;

Обоснование

Введение данного положения связано с ухудшением состояния здоровья педагогов, которое наступает вследствие их профессиональной деятельности. Включение такого перечня позволит выплачивать страховую выплату педагогическим работникам при наступлении профессиональных заболеваний.

4. Статью 12 Закона Республики Казахстан «О статусе педагога» дополнить пунктом 5 в следующей редакции:

«5) страховая выплата, при наступлении страхового случая, связанного с профессиональным заболеванием.»

5. Подпункты 21, 22 пункта 1 статьи 7 Закона Республики Казахстан «О статусе педагога» изменить и утвердить в следующей редакции:

«1. Педагог при осуществлении профессиональной деятельности имеет право на:

21) разработку и получение плана профессионального развития по результатам аттестации;

22) иные права, предусмотренные законодательством Республики Казахстан.»

Обоснование

Как указывалось выше, для повышения эффективности проведения аттестаций, а также для профессионального роста педагогических работников в Норвегии применяется опыт по разработке плана развития по результатам аттестации.

6. Пункт 1 статьи 15 Закона РК «О статусе педагога» дополнить подпунктом 12 в следующей редакции:

«1. Педагог обязан:

12) осуществлять свою деятельность в соответствии с принципом академической честности.»

Обоснование

Соблюдение принципа академической ценности является неотъемлемой частью педагогической деятельности. Соблюдение или несоблюдение педагогическими работниками принципа академической честности будет напрямую отражаться на соблюдении или несоблюдении данного принципа учащимися.

Рекомендации по совершенствованию статуса научных работников:

1. Статью 1 Закона Республики Казахстан «О науке» дополнить подпунктом 30 и утвердить его в следующей редакции:

«Рабочее время научных работников включает: время проведения исследования, написания научных статей, публикаций, участие в научных конкурсах, программах, а также время, необходимо для достижения научных целей, проектов.»;

Обоснование

Время работы научных работников требует отдельного правового регулирования. На сегодняшний день в Законе РК «О науке» нет отдельной статьи, которая регулирует особенности времени работы научных работников, что однозначно является пробелом. Ведь если нет специальной нормы, то к режиму работы научных работников применяются общие основания согласно ТК РК. В соответствии со статьей 68 ТК РК нормальная продолжительность рабочего времени составляет 40 часов в неделю.

Тогда как перед научными работниками ставится задачи по реализации результат научной и научно-технической деятельности. Такие задачи требует от научных работников кроме вышеопределенного рабочего времени в 40 часов, дополнительных усилий, труда по поиску, изучению материалов за пределами рабочего места.

Труд научных работников относится к категории уникальных. Ведь их деятельность носит интеллектуальный, умственный и творческий, инновационный характер, который требует от научных работников неординарных подходов. В связи с вышеизложенным, научные работники не имеют определенного графика работы. К примеру, при разработке проектов, проведении исследований работа может превышать установленный ТК РК 8-часовой предел продолжительности ежедневной работы.

Также труд научных работников требует от них постоянного получения знаний, непрерывного обучения и развития, которая зачастую, в том числе и в нашем законодательстве, не воспринимается как время работы. Однако, стоит понимать, что именно данная часть работы позволяет научным работникам осуществлять их исследовательскую деятельность. Следовательно, необходимо на законодательном уровне определить и закрепить понятие рабочего времени научных работников, включив в него и вышеперечисленное время, которое научные работники тратят на получение знаний, обучения.

2. Пункт 8 статьи 28 Закон Республики Казахстан «О науке» изменить и утвердить в следующей редакции:

«Право интеллектуальной собственности, полученное субъектами научной и (или) научно-технической деятельности в результате научной и (или) научно-технической деятельности, осуществляемой из государственного бюджета, принадлежит научным организациям и автору (авторам) объекта интеллектуальной собственности.»;

Обоснование

Необходимо учитывать, что по умолчанию право интеллектуальной собственности, личные неимущественные и имущественные права, принадлежат автору. В дальнейшем имущественные права могут быть переданы, в частности, когда произведение является результатом исполнения трудовых обязанностей научным работником. Тогда как согласно п.4 ст.15 Закона РК «Об авторском праве и смежных правах» личные неимущественные права, в том числе права признаваться автором, являются неотчуждаемыми. В связи с этим, необходимо внести изменения в действующее законодательство.

3. Дополнить пункт 2 статьи 17 Закона Республики Казахстан «О науке» подпунктом 12 в следующей редакции:

«12) академической свободе и академической честности.»

Обоснование

Академическая свобода является неотъемлемой частью научных работников, в связи с этим необходимо закрепить этот руководящий принцип на законодательном уровне. Именно принцип академической свободы является фактором, который обеспечивает независимость научно-педагогических работников. Независимость же способствует повышению уровня образования через освещение проблем, предложение решений для глобальных проблем, предложения изменений благодаря необходимости научной обоснованности государственных решений. Для повышения уровня образования, академической среды в государстве академическая свобода должна реализоваться на законодательном уровне. Развитие научной сферы государства невозможно без осуществления права на академическую свободу. Однако в Законе РК «О науке» нет статьи, закрепляющей права научного работника, следовательно, на законодательном уровне не закреплено право научных работников на академическую свободу. Это безусловно является большим пробелом, так как осуществление научной деятельности без права на академическую свободы является невозможным.

4. Дополнить Главу 1 Закона РК «О науке» статьей 3 в следующей редакции:

«Статья 3. Цели и задачи Настоящего Закона

1. Настоящий Закон направлен на регулирование, развитие научной и научно-технической деятельности, повышения статуса ученых и научных работников.

2. Для достижения целей, указанных в пункте 1 настоящей статьи, ставятся следующие задачи:

- 1) повышение эффективности научной и научно-технической деятельности;
- 2) повышение престижа науки, статуса ученых и научных работников;

- 3) поощрение научной и научно-технической деятельности;
- 4) обеспечение достойных и справедливых условий труда для ученых и научных работников;
- 5) обеспечение этических стандартов
- 6) защита прав ученых и научных работников.»

5. Дополнить Главу 1 Закона РК «О науке» статьей 4 в следующей редакции:

«Статья 4. Принципы Настоящего Закона

Настоящий Закон основывается на принципах:

- 1) академической свободы и честности;
- 2) научной обоснованности принятия политических, государственных решений;
- 3) высокой общественной значимости и ответственности принимаемых решений;
- 4) недопустимости дискриминации по любому признаку;
- 5) независимости ученых и научных работников от любых вмешательств со стороны государства, общественности;
- 6) создание благоприятных условий.»

6. Дополнить Главу 3 Закон РК статьей 11–2 в следующей редакции:

«Статья 11–2. Права и обязанности ученых и научных работников

1. Ученым и научным работникам гарантируется академическая свобода и независимость.

2. Не допускается какое-либо вмешательство в деятельность ученых и научных работников со стороны государства, общественности или иных лиц.

3. Ученые и научные работники имеют право:

- 1) самостоятельно определять план исследования, методы, способы исследования, содержание результатов исследования;
- 2) осуществлять свою деятельность без вмешательства со стороны государства, общественности или иных лиц
- 3) достойное вознаграждение за осуществление своей деятельности;
- 4) участвовать в принятии государственных, политических решений;
- 5) состоять в международных научных организациях, быть членом академий;
- 6) участвовать в конкурсах по присуждению исследовательских грантов и получать гранты, финансирование для осуществления научной деятельности;
- 7) признаваться автором результатов своей интеллектуальной деятельности и защиту прав интеллектуальной собственности;
- 8) на защиту от преследования, связанных с осуществлением исследовательской деятельности;
- 9) получение дохода от результатов своей интеллектуальной деятельности;
- 10) академическую свободу.

4. Ученые и научные работники обязаны:

- 1) при осуществлении своей деятельности строго соблюдать нормы законодательства Республики Казахстан;
- 2) осуществлять свою деятельность в соответствии с принципом академической честности, научной этики и иными принципами Настоящего Закона;
- 3) принимать активное участие в подготовке научных кадров;
- 4) осуществлять исследовательскую деятельность без нанесения материального или иного ущерба государству, обществу и окружающей среде;
- 5) основывать свои исследования на достоверных, фактических данных, а также своих знаний;
- 6) способствовать развитию науки, повышение престижа науки.»

Резюмируя вышесказанное, наука и образование являются основными направлениями развития государства. В связи с этим ответственность обеспечения условий для данных сфер ложится на государство через принятие мер, в том числе через внесение изменений, дополнений и совершенствованию нормативно-правовой базы, регулирующей деятельность научно-педагогических работников.

Запрет на принудительный труд: международные трудовые стандарты и правовое регулирование в Казахстане

Сейтқазы Д. Ж.

Научный руководитель: Лютов Н. Л.

Несмотря на то, что с начала 19 века в мире было принято более 300 международных актов о запрете рабства и принудительного труда, сейчас в мире большое количество людей, находящихся в условиях рабского труда, жертв торговли людьми и принудительного труда. В последние десятилетия международное сообщество все более активно обращает внимание на проблему принудительного труда и его негативные последствия для общества. Международные трудовые стандарты, а также законодательство отдельных стран, включая Казахстан, стремятся создать эффективные механизмы для запрещения и предотвращения этого явления.

Принудительный труд, определенный международными организациями, включая Международную организацию труда (МОТ), как любая работа или услуга, которую человек вынужден выполнять под угрозой какого-либо наказания, является нарушением основных прав человека. Международные трудовые стандарты устанавливают обязательства государств по борьбе с принудительным трудом, защите прав работников и предоставлению им достойных условий труда. В Казахстане принудительный труд также признается недопустимым и запрещенным законом. Конституция и трудовое законодательство Казахстана гарантируют право каждого человека на свободу труда и запрещают использование принуждения или насилия в отношении работников. Более того, Казахстан ратифицировал ряд международных конвенций, включая конвенции МОТ, направленных на борьбу с принудительным трудом и обеспечение защиты прав работников. Тем не менее, несмотря на законодательные и международные обязательства, проблема принудительного труда остается актуальной и требует постоянного внимания и действий со стороны государства, неправительственных организаций, профсоюзов и других заинтересованных сторон. Реализация международных трудовых стандартов и правовое регулирование в Казахстане в области запрета на принудительный труд имеют ключевое значение для обеспечения справедливых и безопасных условий труда для всех работников.

По итогу написания работы выработаны следующие рекомендации:

1. Дополнить статью 7 ТК РК «О принудительном труде» понятием принудительного труда конвенции МОТ №29;
2. Предусмотреть на законодательном уровне, что следует понимать под термином «рабство», «работорговля»;
3. Предусмотреть ответственность за принуждение к труду в УК РК.

Как отмечает Комитет экспертов ООН в своих заключительных положениях 2022 года по ликвидации расовой дискриминации о том, что трудящиеся-мигранты подвергаются злоупотреблениям и рекомендовал усилить меры по предотвращению и борьбе с эксплуатацией трудящихся-мигрантов, в том числе путем расширения трудовых инспекций. Комитет также отмечает, что в своих заключительных замечаниях 2019 года Комитет Организации Объединенных Наций по экономическим, социальным и культурным правам выразил обеспокоенность по вопросам принудительного и кабального труда

некоторых трудящихся-мигрантов в табачной, хлопковой и строительной промышленности, а также о том, что некоторые работники подвергаются подневольному труду в домашнем хозяйстве. Комитет настоятельно призывает правительство принять необходимые меры для обеспечения того, чтобы все трудящиеся-мигранты, независимо от их правового статуса, были полностью защищены от неправомерной практики и условий труда, которые могут быть приравнены к принудительному труду. В этой связи Комитет просит правительство предоставить трудящимся-мигрантам информацию об их правах, эффективных процедурах возмещения ущерба и компенсации, а также информацию о мерах, принятых для обеспечения им доступа к адекватной защите и помощи. Комитет также просит правительство предоставить информацию о количестве инспекций и расследований, проведенных в секторах экономики, где в основном заняты трудящиеся-мигранты, таких как табачная, хлопковая, строительная промышленность и домашний труд, а также о результатах таких инспекций.

Комитет отмечает, что в своих заключительных замечаниях 2022 года КЛРД выразил обеспокоенность тем, что, несмотря на усилия по борьбе с торговлей людьми, число лиц, подвергающихся принудительному труду и сексуальной эксплуатации, в Казахстане продолжает расти. Он также выразил обеспокоенность сообщениями о причастности некоторых сотрудников правоохранительных органов к торговле людьми. Комитет настоятельно призывает правительство активизировать свои усилия по предупреждению, пресечению и борьбе с торговлей людьми как в целях трудовой, так и сексуальной эксплуатации. Комитет надеется, что будут приняты меры по принятию законопроекта о борьбе с торговлей людьми, который будет способствовать принятию скоординированного и систематического подхода к борьбе с торговлей людьми, и просит правительство сообщить о любом прогрессе, достигнутом в этом отношении. Он также просит правительство принять меры по эффективному осуществлению Плана действий на 2021-2023 годы и представить информацию о любой оценке его выполнения²⁹.

Анализ норм Трудового кодекса Республики Казахстан и других национальных нормативно-правовых актов показал, что они соответствуют положениям международного законодательства, хотя в некоторых положениях имеются значительные различия. Термин принудительный труд трактуется шире в конвенции МОТ о принудительном труде № 29, чем в ТК РК.

Совершенствование трудового законодательства в части запрета принудительного труда необходимо и оправдано. Выделенные предложения представляются очень важными для борьбы с принудительным трудом.

Исходя из всего вышесказанного, можно подвести итог, что принудительный труд является масштабной проблемой, которая имеет место быть в современности.

Запрет дискриминации в сфере труда: нормы и практика Республики Казахстан и международные трудовые стандарты

Айнадин Д. Қ.

Научный руководитель: Лютов Н. Л.

Отечественное законодательство недостаточно раскрывает важные и первостепенные вопросы касательно конкретизации дискриминации. Проанализировав зарубежную практику, следует сделать вывод, что нынешний уровень разработанности норм, посвященных запрету дискриминации в области труда, а также способы защиты лиц, подвергшихся дискриминации, далеки от идеала. Международные трудовые стандарты, принятые в рамках ООН и МОТ, установили универсальные правовые рамки для регулирования запрета дискриминации в сфере труда и занятий, а нормы государств ЕС, в которых проблемы дискриминации решаются в течение долгого времени, могут

выступать определенным ориентиром для совершенствования законодательства Казахстана.

В этой связи, отечественному законодателю при решении практических правовых проблем, в первую очередь необходимо акцентировать свое внимание на международные трудовые стандарты, регламентированные Конвенцией №111 и Директивами ЕС, которые сыграли фундаментальную роль при формулировании успешного законодательства стран ЕС в области запрета дискриминации в сфере труда.

В целях разработки успешной отечественной политики и механизмов противодействия дискриминации в области труда, а также обеспечения конституционных прав, свобод и интересов работников, отечественный законодатель должен решить ряд первоочередных задач, в том числе, дать четкое определение дискриминации, а также придать особое значение всем формам дискриминации, которые могут проявиться в трудовой деятельности работников. Решение данной задачи позволит упростить разрешение судебных споров данной категории дел, а также способствует развитию отечественной судебной практики. Кроме того, при разрешении данных споров необходимо обязать судей помимо отечественного законодательства, прибегать к использованию международных договоров, участницей которых является Республика Казахстан.

Принцип запрета дискриминации в сфере труда должен рассматриваться отечественным законодателем как создание необходимых условий на основе международной успешной практики для искоренения дискриминации в сфере труда и обеспечения конституционных прав для работников.

Нынешнее трудовое законодательство РК, регламентирующее запрет дискриминации в сфере труда, хоть и содержит в себе положения, устанавливающие равенства для всех категорий работников, а также нормы, запрещающие дискриминационные действия работодателей в отношении работников, однако данные нормы не нашли своей эффективности на практике, что в совокупности не позволяет с функционировать успешную политику защиты работников от дискриминации в сфере труда.

По результатам анализа действующего трудового законодательства РК, можно сделать вывод, что хоть и законодательством, в частности Конституцией установлены требования о запрете дискриминации в сфере труда, однако на основе этого законодателем не обеспечены меры защиты и обеспечения прав работников. Трудовым кодексом закреплены способы защиты от дискриминации, как самозащита или обращение в государственные органы или судебные инстанции, однако на практике отсутствие достаточной судебной практики, обосновывает факт того, что судебная власть РК недостаточно задействована при разрешении споров данной категории. В связи с тем, что на практике имеются спорные ситуации, связанные с дискриминацией в сфере труда, по сей день не дополнены соответствующие НПВС по делам, связанных с дискриминацией.

Немаловажным остается вопрос касательно определения прямой и косвенной дискриминации, так как в судебной практике ЕС, дискриминационные действия работодателя вытекают не только исходя из установленных норм в законодательстве, что является прямой дискриминацией, но и зачастую работодатели при отказе на прием на работу, руководствуются спецификой самой работы, однако суды при разрешении данных вопросов, устанавливают соразмерность отказа, является ли он обоснованным или нет, в этой связи для разрешения индивидуальных трудовых споров необходимо включить в законодательство РК определение косвенной дискриминации.

Анализ ситуации на рынке труда Казахстана позволил прийти к выводу о том, что по большей части дискриминации подвергаются женщины, а также люди с ограниченными возможностями. В связи с этим отечественному законодателю в целях реализации прав данной категории лиц, необходимо издать отдельные нормативные акты, предусматривающие защиту от дискриминации в отношении женщин, В частности, можно

считать целесообразным обеспечить более справедливый гендерный баланс на рабочих местах путем установления квот (не менее 40% женщин на руководящих должностях).

В том, что касается категории лиц с ограниченными возможностями, в данном случае необходимо обеспечить защиту напрямую от государства, основываясь на опыте Великобритании, то есть предусмотреть в трудовом законодательстве понятие «защищенный круг лиц», куда будут входить люди с ограниченными возможностями или инвалиды.

В целях эффективности механизмов защиты от дискриминации, необходимо создать специальную комиссию, которая будет независима от других государственных органов. Задачей данной комиссии будет являться искоренение дискриминации в сфере труда путем защиты работников от дискриминации, предоставления юридической помощи, а также подготовка рекомендацией в отечественное законодательство по проблемным вопросам, возникающих на практике.

В целом дискриминация является довольно большой социальной проблемой, даже в странах ЕС, которые представляют собой наиболее успешные образцы борьбы с ней

В Республике Казахстан данный вопрос должен ставиться в число приоритетных, поскольку как указывалось ранее, проявление дискриминации в трудовой сфере затрагивает не только конституционные права работников, но и отдельные важные стратегические направления развития государства. В связи с этим отечественному законодателю можно рекомендовать вносить поправки в законодательство, руководствуясь вышеуказанными предложениями и рекомендациями. Конкретные предложения по совершенствованию законодательства представлены в приложении к настоящей работе.

Безопасность и гигиена труда: международные трудовые стандарты и правовое регулирование в Казахстане

Аманова Ж. Ж.

Научный руководитель: Хасенов М. Х.

В основе всех усилий государства и международного сообщества лежит обеспечение, реализация, защита и гарантия прав и интересов каждого человека, ввиду того что безопасные и здоровые условия труда, равно достойные условия работы, есть фундаментальные и конституционные права, которые утверждены международными трудовыми стандартами и нормативными правовыми актами всех государств.

История зафиксировала, что важность института безопасности и гигиены труда сформировалась еще в античности, не теряет своей актуальности в современное время, а наоборот стала еще более значимым аспектом мира. Античные ученые начали эстафету, подняв вопросы влияния условий труда на жизнь и здоровье человека, а история показывает, что безопасность и гигиена труда активно возрождались и рассматривались на законодательном уровне для обеспечения прав работников, а наше сообщество в рамках развития и улучшения данного института не перестает разрабатывать более новые и улучшенные трудовые стандарты, при этом вырабатывая культуру охраны труда в производствах.

Глобализация показывает релевантность и значимость исследований в области безопасности и гигиены труда, демонстрируя эффективность социального диалога, трипартизма и других подходов. Для того, чтобы получить нужные результаты, есть необходимость изучать и сравнивать законодательство, системы управления охраной труда, статистику, ведь всех есть куда совершенствоваться, поскольку время и технологический процесс не стоит на месте. Поэтому был осуществлен сравнительно-правовой анализ передовых зарубежных стран: Германия, Россия, Англия, Япония, США.

Цели и задачи, которые устремлены на улучшение условий труда работников и обеспечение безопасности и гигиены на рабочих местах, направлены и добиваются положительных результатов, влияя на экономические и правовые цели, а также государство преследует достижение не менее важных социальных назначений поставленных целей. Стоит учесть факт: предоставление гарантий прав о безопасности и здоровье работников и приведение в исполнение задач по обеспечению безопасности и гигиены труда служит инструментом, также благоприятствует повышению производительности и снижению профессиональных рисков для предприятий и работодателей, кроме того, обеспечение прав на безопасные и здоровые условия труда – это существенный аспект гуманного подхода.

Управление системой охраны труда, иными словами безопасности и гигиены труда, работает на предотвращение производственных травм и профессиональных заболеваний, но в дальнейшем способствует повышению качества работы и жизни работников.

Результаты анализа продемонстрировали наличие ряда аспектов, требующих внимания для совершенствования законодательной базы в области безопасности и гигиены труда, в целях обеспечения полной реализации фундаментальных прав трудящихся.

Рекомендации, выработанные автором в целях улучшения правового положения трудящихся, выглядят следующим образом:

1. Необходимо исключить ограничение в возрасте потерпевшего в осуществлении выплат в части утраченного заработка при исполнении трудовых обязанностей, с этой целью необходимо внести изменение в пункт 1 статьи 944 Гражданского кодекса РК, изложив его в следующей редакции:

«1. Возмещение вреда, связанного со снижением трудоспособности или смертью потерпевшего, производится ежемесячными платежами.

Возмещение вреда в части утраченного заработка потерпевшим при исполнении им трудовых (служебных) обязанностей осуществляется на срок установления степени утраты трудоспособности.

При этом из сумм возмещения вреда в части утраченного заработка (дохода) удерживаются и перечисляются обязательные пенсионные взносы в единый накопительный пенсионный фонд в размере и порядке, которые установлены законодательством Республики Казахстан о социальной защите, за исключением случаев достижения пенсионного возраста.

При наличии уважительных причин суд с учетом возможностей причинителя вреда может по требованию гражданина, имеющего право на возмещение, присудить ему причитающиеся платежи единовременно, но не более чем за три года.»;

2. Предлагается восстановить в Трудовом кодексе РК следующее положение Закона РК «О безопасности и охране труда», действовавшего в период с 2004 по 2007 годы о гарантиях прав работников на безопасность и гигиену труда в процессе трудовой деятельности:

«Гарантии прав работников на безопасность и охрану труда в процессе трудовой деятельности

1. Условия безопасности труда на рабочем месте должны соответствовать требованиям национальных стандартов, правил по безопасности и охране труда.

2. На время приостановления работ вследствие нарушения работодателем требований по безопасности и охране труда за работником сохраняются место работы (должность) и средняя заработная плата.

3. Отказ работника от выполнения работ в случае возникновения непосредственной опасности для его жизни и здоровья или окружающих людей не влечет привлечения его к дисциплинарной и (или) материальной ответственности.

4. В случае необеспечения работодателем работника средствами индивидуальной и (или) коллективной защиты, специальной одеждой работник вправе прекратить выполнение трудовых обязанностей, а работодатель обязан оплатить возникший по этой причине простой в размере средней заработной платы работника.

5. В случае причинения вреда жизни и здоровью работника при исполнении им трудовых обязанностей возмещение нанесенного ему вреда производится в порядке и на условиях, предусмотренных настоящим Кодексом и гражданским законодательством Республики Казахстан».

3. Ратифицированная РК Конвенция МОТ о безопасности и гигиене труда и производственной среде №155 определяет понятие «здоровье» в отношении труда в контексте отсутствия не только болезни или недуга, а также понятие включает влияющие на здоровье физические и психические элементы, которые имеют непосредственное отношение к безопасности и гигиене труда.

Согласно исследователям, небезопасная рабочая среда создает факторы риска для психического здоровья. Они известны как «психосоциальные риски» и могут быть связаны, в частности, с содержанием работы или графиком работы, специфическими характеристиками рабочего места. Например, структура рабочего места, включая высокие требования к работе, низкий контроль над работой (т. е. низкие полномочия принимать решения по работе) и неясные роли — все это может усугублять стресс, связанный с работой, и повышать риск истощения, выгорания, тревоги и депрессии.

В связи с вышесказанным, предлагается усовершенствовать законодательство и имплементировать в полном объеме термин «здоровье», определенный в конвенциях МОТ. Необходимо внести поправки в положения о безопасности и гигиене труда, уточняя и конкретизируя виды здоровья, поскольку правоприменительная практика и международный опыт подтверждает существенность вопросов психического здоровья и его неразрывную связь с безопасностью и гигиеной труда.

Проблемы соотношения трудового и корпоративного права в Республике Казахстан

Балтабаева Г. Н.

Научный руководитель: Хасенов М. Х.

Вопросы соотношения трудового и корпоративного права являются одними из наименее исследованных тем в юридической науке. Вместе с тем значимость данной проблематики обусловлена наличием особенностей регулирования отношений с участием корпоративных должностных лиц, а также особенностями корпоративной структуры организаций, являющихся работодателями. Соответствующие нормы имеются не только в Трудовом кодексе РК, но также и в иных законах, регулирующих корпоративные отношения, таких как Закон РК «О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» и Закон РК «Об акционерных обществах».

Специфика и в то же время сложность темы заключается в том, что трудовое и корпоративное право имеют различные предмет и метод, а также субъектный состав. Задачей трудового права выступает обеспечение баланса интересов трудовых правоотношений (работников и работодателей) с акцентом на приоритетной защите прав работников. В то же время корпоративное право направлено на регулирование общественных отношений, возникающих в связи с созданием, деятельностью и прекращением юридических лиц. Вместе с тем трудовое и корпоративное право тесно связаны между собой, соприкасаясь на различных уровнях и по различным вопросам.

Зачастую возникают коллизии между нормами данных отраслей права, что становится причиной возникновения споров между участниками соответствующих правоотношений, нарушением их прав и законных интересов.

Цель данной работы заключается в выработке концептуальных и практических подходов к соотношению трудового и корпоративного права, связанных с выбором применимого права и применением соответствующих юридических конструкций.

Научная новизна и практическая значимость данной темы состоит в том, что данная работа является одной из первых исследовательских работ в Казахстане, в которой систематизируются проблемные аспекты соотношения трудового и корпоративного права.

Данное исследование позволило выявить основные проблемные вопросы, которые существуют при взаимодействии трудового и корпоративного права, а также содержит пути их решения с помощью изменения законодательства с учетом современных тенденций в области трудовых и корпоративных правоотношений.

На защиту выносятся следующие **основные выводы и положения**:

1. Соотношение трудового и корпоративного правоотношения проявляется в особенностях регулирования деятельности корпоративных должностных лиц.

Необходимо выделить следующие общие характеристики трудовых и корпоративных правоотношений:

Данные отношения направлены на регулирование специфических правоотношений в рамках одной организации. Если корпоративное право связана с деятельностью юридического лица, и регулируют функцию корпоративных должностных лиц как субъектов корпоративного права, то трудовое право, воспринимая их как специального субъекта, рассматривает в контексте статуса работника и регулирует их трудовую деятельность соответствующими нормами трудового законодательства.

Разграничительными признаками трудовых и корпоративных отношений выступают объект правового регулирования, так как для трудового права объектом является выполнение работником трудовой функции, в то время как для корпоративного права объектом считается выполнение корпоративной функции корпоративными должностными лицами. Их соотношение выражается в том, что корпоративная функция корпоративного должностного лица включает трудовую функцию.

2. Корпоративные должностные лица являются субъектами как трудового, так и корпоративного права, за исключением независимых директоров, которые являются субъектами только корпоративного права.

3. Спорным вопросом касательно независимого директора на практике является вопрос правовой природы отношения между независимым директором и АО. Анализируя практическую деятельность независимого директора, мы приходим к следующему выводу.

Независимый директор полностью имеет корпоративную функцию, которая предполагает соблюдение интереса общества. Независимый директор не состоит в трудовых отношениях с АО и тем самым, не является работником по трудовому законодательству. Данное утверждение исходит из того, что понятие трудового отношения означает отношения подчиненности между работником и работодателем. При этом от имени работодателя выступает исполнительный орган, а в некоторых случаях – совет директоров (когда речь идет о назначении исполнительного органа, корпоративного секретаря и работников службы внутреннего аудита). Акционер (ОСА) не может исполнять функции работодателя, поэтому акционер (ОСА), голосующий за независимого директора в состав совета директоров, не является по отношению к нему работодателем, как и совет директоров не может быть работодателем по отношению к независимому директору. Полномочия независимого директора может прекратить только акционер (ОСА). Однако это не означает наличие трудовых отношении между ними, если точнее, здесь между ними складываются именно фидуциарные отношения.

Другими важными аспектами трудового правоотношения являются дисциплинарная и материальная ответственность. Если мы теоретически будем признавать независимого директора в качестве работника, то мы также должны будем признать возможность

применять к нему дисциплинарные взыскания (замечание, выговор, строгий выговор, расторжение трудового договора).

Однако это ошибочно ввиду того, что независимый директор является независимым по своей природе. Он должен работать не на трудовой стаж, а как раз-таки на свою профессиональную репутацию, и таким образом, дисциплинарная ответственность никак не может быть применена к независимому директору. К тому же, немаловажно отметить, что дисциплинарные взыскания может налагать либо исполнительный орган, либо совет директоров, как уполномоченные представители работодателя, что опять же не укладывается в понятие отношений с участием независимого директора.

Если говорить про материальную ответственность, она более ограничена по сравнению с гражданско-правовой, так как закон всегда защищает «слабую сторону» трудовых отношений, а именно работника тем, что работник несет материальную ответственность за ущерб работодателю только в рамках реального ущерба, под которым имеется ввиду действительное уменьшение имущества работодателя. Как можно заметить, здесь нет упущенной выгоды, а гражданско-правовая ответственность в составе убытков предусматривает не только реальный ущерб, но также и неполученные доходы, которые лицо получило бы при обычных условиях оборота, если бы его право не было нарушено. Тем самым, применение гражданско-правовой ответственности к независимому директору, хоть и является невыгодным для него самого, но укладывается в размер масштаба ответственности за последствия принимаемых решений и соответствует интересам самого АО.

Анализируя все вышесказанное, мы приходим к мнению, что независимый директор не является субъектом трудовых правоотношений, а является должностным лицом, статус которого определен исключительно корпоративным правом.

4. Обосновано законодательное закрепление запрета на досрочное прекращение полномочий беременной женщины, выполняющей функции корпоративного должностного лица, предусмотрев в данном случае право на перевод на другую не противопоказанную работу или освобождение от работы до предоставления отпуска по беременности и родам в случае отказа беременной женщины от предложенного работодателем перевода на другую работу с соответствующим продлением трудового договора.

5. Обоснована необходимость оставить вопрос определения срока трудового договора с корпоративным должностным лицом на усмотрение учредительных документов организации и соглашения сторон. Данные предложения исходят из принципа свободы договора, установленного ст.2 ГК РК с одной стороны, и конституционного права на свободу труда и запрета принудительного труда, установленных ст.24 Конституции РК, с другой стороны, что является, по нашему мнению, ключевыми принципами гражданского и трудового права.

Вопрос трудового договора с корпоративными должностными лицами является важным не только из-за его актуальности, но также его регулированием как нормами трудового, так и нормами корпоративного права. В контексте трудового права данный вопрос урегулирован в статье 30 ТК РК. Так, согласно п.4 ст.30 ТК РК, трудовой договор с руководителем исполнительного органа юридического лица заключается собственником имущества юридического лица или уполномоченным им лицом (органом). В случае истечения срока действия трудового договора, заключенного с руководителем исполнительного органа юридического лица, если ни одна из сторон не позднее последнего рабочего дня до истечения срока действия трудового договора не уведомила о прекращении трудовых отношений, трудовой договор продлевается на год, если иной срок продления не предусмотрено.

Таким образом, ТК РК применяя дифференциацию правовой нормы, отдельно устанавливает правовое положение трудового договора между руководителем исполнительного органа и юридическим лицом.

Однако в Законе «О ТОО и ТДО», а именно в п.3 ст.51 установлено, что члены исполнительного органа избираются общим собранием на установленный срок, но не более пяти лет¹². Тем самым, ТК РК и Закон «О ТОО и ТДО» противоречат друг другу, так как Закон «О ТОО и ТДО» устанавливает максимальный срок, а ТК РК оставляет вопрос касательно срока трудового договора на законы РК, учредительные документы и соглашение сторон, при этом между ними использует союз «или».

В то время как в Законе «Об АО», а именно в пп.8 п.2 ст.53 установлено, что определение срока полномочий руководителя исполнительного органа является исключительной компетенцией СД. Тем самым, в отличие от Закона «О ТОО и ТДО», Закон «Об АО» не устанавливает максимальный срок для заключения трудового договора. Таким образом, имеет также коллизию норм с ТК РК.

6. Обоснована необходимость законодательного закрепления права корпоративных должностных лиц на досрочное освобождение от должности по собственной инициативе с предварительным письменным уведомлением об этом за 1 месяц, если более длительный срок уведомления не предусмотрен трудовым договором.

Имеют место различные ситуации в вопросе досрочного освобождения полномочий директора в ТОО. Особенно проблемным является если сам директор намерен расторгнуть трудовой договор, но ОСУ не может собраться или отрицательно голосует за данную повестку дня. Как ранее было отмечено, Закон «О ТОО и ТДО», не рассматривает иные выходы освобождение от должности, кроме как через ОСУ. А теоретическая возможность отрицательного исхода/решения ОСУ на данный запрос означает принуждение директора продолжения своих полномочий, что в свою очередь является принудительным трудом и противоречит нормам Конституции и ТК РК.

7. Обоснована необходимость законодательного закрепления подсудности споров с участием корпоративных должностных лиц АО в Нормативном постановлении Верховного Суда Республики Казахстан от 28 декабря 2009 года № 8 «О применении законодательства об акционерных обществах»:

1) Первый абзац пункта 7 изложить в следующей редакции:

«Споры об оспаривании акционерами решений органов акционерных обществ, относящиеся к корпоративным, и споры, связанные с досрочным прекращением полномочий члена Совета Директоров рассматриваются в порядке искового производства межрайонными специализированными экономическими судами.

Споры, связанные с досрочным прекращением полномочий руководителя или члена исполнительного органа рассматриваются в порядке искового производства в районных судах»

2) Пункт 7 дополнить следующим абзацем:

Споры, связанные с оспариванием решения совета директоров о досрочном прекращении полномочий руководителя или члена коллегиального исполнительного органа или единоличного исполнительного органа, работников службы внутреннего аудита, корпоративного секретаря рассматриваются в районных (городских) судах по требованию вышеуказанных лиц.»

8. Установить минимальный размер компенсационной выплаты в связи с потерей работы в размере трехкратного месячного заработка в случае расторжения трудового договора по инициативе работодателя в связи с досрочным освобождением от должности корпоративного должностного лица при условии отсутствия вины в нарушении трудовых обязанностей и (или) совершении дисциплинарного проступка со стороны данной категории работников.

9. Наделить корпоративных должностных лиц правом на оспаривание решения совета директоров в части их досрочного прекращения полномочий.

В АО решение, связанное с досрочным прекращением полномочий, принимается на заседании совета директоров, и согласно Закону «Об АО», данное решение может

оспорить только акционер АО. Тем самым, у корпоративного должностного лица нарушается конституционное право на судебную защиту. Считаем необходимым изменить данную норму и разрешить оспаривание решения совета директоров корпоративным должностным лицам, в части досрочного освобождения от должности.

В работе были рассмотрены законодательные нормы таких стран, как Англия, Америка, Япония, Россия, Узбекистан, Кыргызстан и Беларусь. Изучая их практику, мы пытались показать общую картину того, как решаются аналогичные проблемы за рубежом.

XXI ғасырдағы мәжбүрлі еңбекке тыйым салу бойынша Қазақстан Республикасының практикасы

Разова Ж. Х.

Ғылыми жетекшісі: Комекова А. К.

Дипломдық жоба зерттеуді жүргізу барысында, жобаның міндеттеріне қол жеткізе отырып, мәжбүрлі еңбекке тыйым салу әдістерінің Қазақстан Республикасында толық қамтылмауынан мәжбүрлі еңбектің көлеңкелі тұстарына жол берілетіндігін байқадық. Жоғарыда келтірілгендерді қорытындылай келе, XXI ғасырдағы мәжбүрлі еңбекке тыйым салу бойынша Қазақстан Республикасының практикасын зерттей келе, Қазақстан Республикасының мәжбүрлі еңбекке тыйым салудың халықаралық құқықпен арақатынасын анықтадық. Мәжбүрлі еңбекке тыйым салу туралы заңнамаға және мәжбүрлі еңбекке тыйым салудың әдістерін дамыту мақсатында төмендегідей ұсыныстар жасалды:

1. Мәжбүрлі еңбекке тыйым салудың ҚР Конституциясының 24-бабы мен ҚР ЕК 7-бабының арасындағы «еріксіз еңбек», «мәжбүрлі еңбек» ұғымдарын бірізді қылу. ҚР ЕК 7-бабын «еріксіз еңбек» ұғымына ауыстыру. Тәжірибелік тұрғыдан қарар болсақ, өзгерістер енгізу қажеттігін және еңбек қатынастарын реттейтін нормаларды қарастыру керектігін айқындадық.
2. ҚР Еңбек кодексіне халықаралық стандарттарды басшылыққа ала отырып, мәжбүрлі еңбекке тыйым салудың бөлек нормасын жасақтау. Жұмыскерлердің жұмыстан тыс уақытында еріксіз қызметін құқықтық реттеу және құқықтары мен бостандықтарын қорғау мақсатында құқықтық мәдениетті дамыту. Себебі, мәжбүрлі еңбек сипатына қарай бірнеше құқық бұзушылықты қамтитындықтан, әрқайсысын тиісті заңнамада жеке дара нормада көрсету.
3. Мәжбүрлі еңбек үшін жазасына тартылғандардың жыл сайынғы есебін дайындау. Мәжбүрлі еңбекке тартылғандардың есебіне жариялық пен ашықтыққа жол беру. Себебі, БҰҰ ұйымының жыл сайынғы Есебі жалпылама түрде беріледі және оның ішіне адамды қанау, адам саудасы секілді құқық бұзушылықтарды қамтып келеді.

Мәжбүрлі еңбекке тыйым салудың халықаралық стандарттары мен шетелдік тәжірибелерін зерттей келе, шетелдік тәжірибе оның ішінде Ресей Федерациясында мәжбүрлі еңбекке тыйым салу бойынша ұлттық заңнамада қайшылықтары анықталды.

Қазақстан Республикасында мәжбүрлі еңбекке тыйым салумен күресу мәселелерін саралау кезінде Қазақстан Республикасының мәселелері анықталды. Біріншісі, мәжбүрлі еңбекке тыйым салу уақытында еңбек инспекторлары жұмысының әлсіздігін және бақылау мен қадағалау әдісін дамыту жолдарын қарастыра келе, жұмыскерлердің құқықтық мәдениетін дамыту қажеттігі көрсетілді. Себебі, ел заңнамасының, басқа шетелдік заңнамаларға қарағанда, мәжбүрлі еңбекке тыйым салудың алдын алатыны зерттелді. Бірақ, елімізде мәжбүрлі еңбектің алдын алу жөніндегі практикалық мәселелерін шешу керек деген пікірге келдік.

Екінші мәселе - жұмыскерлердің жұмыс уақытынан тыс еңбек етуі еріксіз еңбек ету мен мәжбүрлі еңбектің ұғымына қарай еріксіз еңбекке жататындығын дәлелдедік.

Жоғарыда баяндалғанды негіздей келе, қазіргі уақытта тәжірибеде орын алатын кемшіліктер мен қолданыстағы нормаларды талдай отырып, еңбек құқығы нормаларын өзгертуді қамтамасыз ету қажет.

Сондай-ақ, жұмыскерлердің еңбек қатынастарындағы құқықтары мен бостандықтарын қорғауды дамыту және көлеңкелі тұстарын жою қажет.

Қазақстан Республикасындағы ұжымдық еңбек дауларын құқықтық реттеудегі проблемалық мәселелері

Амалбаева Д. Е.

Ғылыми жетекшісі: Комекова А. К.

Қазақстан Республикасы нарықтық экономикаға көшкен кезінен әлеуметтік тұрақтылықтың және экономикалық өсуінің маңызды негіздерінің бірі болып табылатын жұмыс беруші мен жұмыскердің арасында жиі туындайтын ұжымдық еңбек дауларын құқықтық реттеуі айтарлықтай маңызды болды. Қолданыстағы құқық нормаларына қарамастан, ұжымдық еңбек дауларын құқықтық реттеу тәжірибесінде бірқатар жетілдіруді талап ететін мәселелер туындап жатады. Осыған орай, ұжымдық еңбек дауларын құқықтық реттеудің тиімді жолдарын табу, бітімгершілік келісімге келу арқылы дауларды шешудің қосымша мүмкіндіктерін даярлау қажеттігі анық.

Қазір елімізде жұмыскерлердің бастауымен ереуілдер жиі болып тұрады. Статистикалық деректерге сәйкес, ереуілдер көптеп Батыс Қазақстанда, оның ішінде Маңғыстау облысында мұнай-газ өндіру саласындағы кәсіпорындарда жиі болады. Статистикалық деректер негізгі бөлімнің 3-тарау 3.1.-тармақшада 1-диаграммада көрсетілген.

Ұжымдық еңбек дауларын шешудің күрделі әрі тиімді жолы ретінде ереуілдер ұйымдастырып жатады. Сонымен қатар, көп жағдайда ереуілдер сот шешімімен заңсыз деп танылады. Бұл - жұмыскерлердің құқықтық білімінің жоқтығын және татуластыру рәсімдерінің тиісінше орындалмауының көрінісі. Осы орайда, тәжірибе жүзінде ереуіл ұйымдастыру арқылы дау шешілмей қалып, жұмыс беруші мен жұмыскерлер материалдық тұрғыда шығынға ұшырайды. Дипломдық жоба мақсатына жету аясында жасалған зерттеу бойынша қорытындылай келе, ұжымдық еңбек дауына және оның негізіне түсініктеме, тараптары мен пәні, басталу сәті қарастырылды. Ұжымдық еңбек дауы - жұмыскерлер мен жұмыс берушілер арасындағы әлеуметтік-экономикалық шарттарды орындамау, оның ішінде жұмыс жағдайларын белгілеуге немесе өзгертуге, еңбекақы төлеуге қатысты келіспеушіліктерден, сондай-ақ қолданыстағы еңбек қатынастары шеңберінде ұжымдық келісімшарттар мен әлеуметтік кепілдіктер жасасуға және орындауға байланысты мәселелерден, олқылықтардан туындайтын келіспеушілік деп қарастырамыз. Ұжымдық еңбек дауын қарау тәртібінде негізгі екі сатыға зерттеу жүргізілді. Зерттеу кезінде, толық түсінік қалыптастыру мақсатында Маңғыстау облысы «Маңғыстау мұнай газ» АҚ-ның Қаламқас кен орнындағы өндірістік кешенінде орналасқан «БозашыТрансҚұрылыс» ЖШС жұмыскерлері мен жұмыс беруші арасындағы ұжымдық еңбек дауы зерттелді. Зерттеу жұмыскерлердің талаптарын жұмыс беруші назарына қойғаннан бастап, еңбек төрелігінің шешіміне дейінгі аралықтар қарастырылды. Ұжымдық еңбек дауын құқықтық реттеудегі проблемалық мәселе ЖШС жағдайын зерттеу барысында анықталды және тиісінше ұсыныстар берілді.

Ұжымдық еңбек дауын реттеуде шетелдік тәжірибелерге зерттеу жасау барысында германдық еңбек сот жүйесі басқа елдермен салыстырмалы түрде еңбек дауларын қарауда нәтижелі көріністер көрсетеді. Зерттеу барысында ұжымдық еңбек дауын отандық

заңнамаға сәйкес құқықтық зерттеу барысында проблемалық мәселелер анықталды. Анықталған мәселелер бойынша келесідей ұсыныстар берілді:

- Құқықтық сауаттылықты арттыру. Білім беру бағдармаларын еңгізу.
- Сот жүйесіне еңбек қатынастары және еңбек қатынастарына тікелей байланысты қатынастарға байланысты дауларды қарайтын мамандандырылған мемлекеттік еңбек төрелік сотын еңгізу;
- Еңбек төрелігі мүшелеріне өзгеріс еңгізу.

Ұжымдық еңбек дауын құқықтық реттеуде проблемалық мәселелерді анықтау мақсатында, мұнай-газ өндірісі саласындағы 30 жұмыскерден анонимді сауалнама алынды. Сауалнама нәтижелеріне сүйенсек, ұжымдық еңбек дауын реттеуде бұзушылықтар орын алатындығы анықталды. Басты құқықтық проблемалық мәселе ретінде - жұмыс берушінің ұжымдық еңбек даулары туындауының алдын алуға профилактикалық жұмыстар жасамайтынын айта кету жөн.

Ұжымдық еңбек дауын шешудің ең соңғы сатысы – ереуіл өткізу. Жобаны зерттеу барысында ереуілдердің сотпен заңсыз деп танылуы себептерін анықтадық. Қазақстан Республикасының атынан шығарылған екі сот шешімдеріне талдау жасалды. Екі сот шешімінде ереуілді заңсыз деп тануға жұмыскерлердің құқықтық сауатсыздықтарының салдары себеп болғанына көз жеткізілді.

Осыған орай, отандық заңнама мен тәжірибе жүзінде ұжымдық еңбек дауын құқықтық реттеуде туындайтын проблемалық мәселелерді анықтау барысында олқылықтар анықталып, сол негізде ұсыныстар берілді.

УГОЛОВНОЕ ПРАВО И ПРОЦЕСС

Бірінші сатыдағы сотта қылмыстық іс жүргізудің ақылға қонымды мерзімін қамтамасыз ету

Сундетбаева Ә. Г.

Ғылыми жетекшісі: Мусенова Э.

Мемлекетіміздің басты міндеттерінің бірі – адамдар мен азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыру кепілдіктерін қорғау және толық көлемдегі құқық қолдануға мүмкіндік беру. Демек, осы тұста туындайтын қылмыстық іс жүргізу заңнамасының алдында тұрған міндеттері болып қылмыстарды тез әрі толық ашу, оларды жасаған адамдарға қатысты тиісті әділ жазаны тағайындау арқылы қылмыстық жауаптылыққа тарут, әділ сот талқылауы кепілдігі және қылмыстық іс жүргізуде заңды дұрыс қолдана білу қарастырылады.

Еліміз тәуелсіздік алған уақыттан бері, қылмыстық іс жүргізу заңы екі рет қабылданып, қылмыстық сотқа дейінгі-тергеп тексеру мен сот сатыларындағы іс жүргізудің тәртібі мен мерзімдері қайта нақтыланды. Әрине, оны қылмыстық іс жүргізу аясына түскен адамдардың тікелей конституциялық құқықтарын қорғаумен байланысты деп түсінеміз.

Қылмыстық іс бойынша заңды және дұрыс шешім қабылдау үшін барлық процестік шаралардың тәртібі нақты айқындалып, қатаң сақталуы тиіс.

2014 жылғы 4 шілдедегі Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексіне сай, сотқа дейінгі тергеп-тексеру және сот сатыларындағы іс жүргізу мерзімдерін, оның ішінде «ақылға қонымды және қисынды мерзім» ұғымдарын қарастырып отыр. Яғни сотқа дейінгі тергеп тексерудің басталуынан, сот шешімдерін қайта қарауы, үкімінің заңды күшіне енуі дейінгі уақыттарды көздейді. Қылмыстық іс жүргізу заңнамасының он жылға жуық қолданыста болғанына қарамастан, осы күнге дейін өзгерістер мен толықтырулардың жиі енгізілгені тағы бар.

Бүгінгі таңда әлі күнге дейін нақты шешімін таба алмай, ғылымда және тәжірибеде туындатып жатқан мәселенің бірі, ол іс жүргізудегі ақылға қонымды, қисынды мерзімдермен байланысты болып отыр. Әділет Министрлігімен сот отырысының қисынды мерзімде жүргізілу мәселесі қайта қарастырылып жатқаны оның дәлелі деп түсінуге болады. Демек, қисынды мерзімді дұрыс түсіну, оны қолдануға қатысты туындаған мәселені қылмыстық-процестік заңнамаға өзгерістерді қажет ететіндігін білдіреді, ал бұл сөзсіз зерттеудің өзектілігін білдіреді.

Осыған орай, қылмыстық сот ісінің дер кезінде жүргізілуін қамтамасыз ету мақсатында, ақылға қонымды мерзімді қолданудың біркелкілігін қамтамасыз ету жолдарын ұсыну ол зерттеу жұмысының мақсаты болып табылады. Жұмыстың жаңалығы ақылға қонымды, қисынды мерзімдерде іс жүргізу бойынша туындаған мәселелердің шешу жолдарын қарастырып, процесті жүргізуші орган жұмысының тиімділігін арттыруға зерттеу арқылы үлес қосу болып табылады. Зерттеу нәтижесінде сот тәжірибесіндегі бірізділікті қамтамасыз ету мақсатында іс жүргізу мерзімдеріне ортақ талаптарды қарастырып, тәжірибедегі орын алған мәселелердің шешім жолдарын қарастыру орынды.

Тақырыптың жан-жақты, толық зерттелуіне қазақстандық ғалымдардың зерттеу еңбектері, құқық қолдану тәжірибесі, көршілес мемлекеттердің заңнамалық базасы мен тәжірибелік материалдары, сондай-ақ басты сот талқылауының мерзімдерін қолдануға қатысты іс жүргізуді реттейтін нормалар мен сот тәжірибесі басшылыққа алынады.

Зерттеу барысында басты сот талқылауының қисынды мерзімде қаралуына қатысты орын алған мәселелерге сай, оны шешудің жолдары қарастырылды. Атап айтқанда, сотқа дейінгі тергеп-тексеру және басты сот талқылауы сатыларында іс жүргізу мерзімдерінің біркелкілігін нақтылау орынды болады. Себебі, қылмыстық процесті жүргізуші органның өз

міндеттерін атқару барысында ортақ әрі түсінікті норма қалыптастыру, ал қылмыстық іс жүргізу аясына түскен адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерінің дер кезінде қорғалуына мүмкіндік тудырады деп түсінеміз. Ал басты сот талқылауының нақты мерзімде жүргізілуі, уақытылы шешім қабылдануы ол тараптардың сот төрелігіне уақытылы қол жеткізуімен тең.

Оның үстіне қылмыстық процестік заңнамадағы ақылға қонымды және қисынды мерзімдер де қудалау мен сот органдары үшін әртүрлі пайымдар жасауға септігін тигізгендей. Сондықтан, біріншіден, қылмыстық сот ісін жүргізудегі біркелкілікті қамтамасыз ету мақсатында ортақ талаптар заңмен нақтылануы тиіс, яғни қылмыстық процестік кодекстегі «қисынды мерзім» деген сөздердің барлығын біркелкі «ақылға қонымды» деп ауыстыру керек.

Екіншіден, ақылға қонымды мерзімнің түсінігін нақтылау орынды. Біздің пайымдауымызша істің күрделілігі мен дәлелдемелердің ауқымдылығына, оның жиналуы мен зерттелуіне орай, мерзімнің ақылға қонымдылығы ескеріледі. Ал тәжірибеде бір санаттағы істердің өзі әр түрлі мерзімде қаралып жатқан жағдайларын да ескеру керек, себебі әрбір іс бойынша дәлелдемелерді зерттеудің өзіндік ерекшелікері тағы бар. Осыған орай, ҚПК 7-бабын 4-1 тармақшамен толықтырып, ақылға қонымды мерзім ұғымын мына мазмұнда көрсету орынды деген пікірдеміз: «қылмыстық істің санатына және дәлелдемелерді толық, жан-жақты зерттелу ауқымдылығын ескере отырып, өз өкілеттік шегінде процесті жүргізуші органның іс жүргізу мерзімін пайымдауы және ол уақыттың қылмыстық заңмен көрсетілген ескіру мерзімінен аспауы». Үшіншіден, қылмыстық процестік заңның 48-бабын 6-тармақпен мына мазмұнда толықтыру орынды «Қылмыстық сот ісі ақылға қонымды мерзімде жүргізілуі мүмкін, бірақ, процесті жүргізуші органның іс бойынша нақты әрекеттер жүргізуі мен шешімдер қабылдауы қылмыстық жауаптылыққа тартудың ескіру мерзімінен аспауы тиіс». Төртіншіден, бірінші сатыдағы сотта іс жүргізу мерзімі қисынды болғандықтан, іс жүргізу мерзімін айқындау, тікелей төрағалық етуші судьяның құзыреттілігінде деп түсінуге болады. Мұндай жағдай тәжірибеде біркелкі іс жүргізуді қамтамасыз етуге мүмкіндік бермейді. Осыған орай, қылмыстық істің санаты мен зерттелуге жататын дәлелдемелердің ауқымдылығын ескере отырып, басты сот талқылауының мерзімін заңмен нақтылау орынды. Оның үстіне тәжірибеде сот отырысының мерзімдері нақты бақыланатыны да белгілі. Сондықтан, жалпы және күрделенген тәртіптегі сот отырыстарының мерзімдерін заңмен нақтылап, егер аталған мерзімде іс аяқталмаса онда судьяның уәжді шешімі бойынша ақылға қонымды мерзімге ұзартылуға жататындығын да қарастыру керек, алайда қылмыстық құқық бұзушылықтың ескіру мерзімінен аспауы тиіс екендігін де назардан шығармау керек. Осыған орай, қылмыстық-процестік кодексінің 322-бабы 5-бөлігін мына мазмұнда толықтыру орынды деген пікірдеміз: «жалпы тәртіптегі сот отырысы бір айдан, ал алқабилердің қатысуымен қаралатын істер екі айдан аспайтын мерзімде басты сот талқылауы аяқталуы тиіс». Қажеттелігіне орай, төрағалық етуші судьяның уәжді қаулысымен ақылға қонымды мерзімге ұзартылуы мүмкін, алайда ұзартылу мерзімі қылмыстық құқық бұзушылықтың ескіру мерзімінен аспауы тиіс». Сәйкесінше, ҚР ҚПК 650-бабын 8-бөлігімен мына мазмұнда толықтыру керек: «Алқабилердің қатысуымен қаралатын басты сот талқылауы екі айдан аспайтын мерзімде аяқталуы тиіс. Дәлелдемелерді зерттеудің қажеттілігіне орай, төрағалық етуші судьяның уәжді қаулысымен ақылға қонымды мерзімге, бірақ қылмыстық құқық бұзушылықтың ескіру мерзімінен аспайтын мерзімге ұзартыла алады». Одан бөлек, тәжірибеде сотта қылмыстық іст тоқтата тұру салдарынан іс жүргізу мерзімдері де созбалаңға салынатын жағдайлары тағы бар, яғни тоқтатыла тұрған істердің мерзімдері де қисынды, себебі тоқтата тұруға негіз болған мән-жайлар жойылғанға дейін мерзім үзіледі, демек мұндай да мерзімнің заңмен нақтылану қажеттілігін білдіреді деп түсінеміз. Бірінші сатыдағы сотта іс жүргізу мерзімінің заңмен нақтылануы ол тәжірибенің ортақ талаптарды сақталуын білдіреді. Демек мерзімнің ақылға қонымдылығы ол, процесті жүргізуші органның қалауы емес, керісінше дәлелдемелердің толық зерттелуі мақсатында мерзімнің нақтылығын білдіреді. Зерттеу барысында жасалған ұсыныстар, қылмыстық әстер бойынша сот төрелігін дер кезінде жүзеге асыруға және қылмыстық процесс аясына түскен адамдардың құқықтары,

бостандықтары мен заңды мүдделерінің уақытылы қорғалуына септігін тигізеді деген пікірдеміз.

Повышение эффективности наказаний, не связанных с изоляцией осужденного от общества, в частности, в виде ограничения свободы

Ербұланқызы Ж.

Научный руководитель Ниетуллаев Н.Н.

В целом, внедрение альтернативных наказаний основано на том, что у суда должен быть широкий выбор уголовно-правового воздействия на осужденных, основанный на принципах гуманизации. Хотя и в литературе утверждается, что альтернативные наказания могут быть эффективнее лишения свободы, необходимо учитывать проблемные аспекты при их исполнении и разрабатывать стратегии для их решения. Так, авторы, исследовавшие данную тему, выделяют ряд следующих проблемных вопросов при исполнении альтернативных наказаний:

- недостаточность контроля со стороны сотрудников службы пробации;
- отсутствие реабилитации осужденных;
- риск возникновения новых преступлений ввиду того, что фактически при альтернативных наказаниях осужденные лица находятся на свободе и контактируют с обществом как в период отбывания альтернативного наказания, так и после;
- слабо разработанная политика реабилитации осужденных, в частности система трудоустройства осужденных лиц;
- стигматизация;
- недостаточность анализа разработчиками изменений и дополнений в УК РК судебной и пенитенциарной практики и статистики, а также проблем назначения и отдельно исполнения иных наказаний.

Несмотря на то, что существуют разные и многочисленные теоретические умозаключения авторов касательно эффективности наказаний, не связанных с изоляцией от общества, остается неизвестным каким конкретно образом в нашей стране оценивается эффективность уголовных наказаний, то есть нет критериев для оценивания и нет конкретных средств для измерения эффективности. Резюмируя выше исследованное, цель дипломной работы была достигнута и задачи были разрешены в полном объеме. Важно отметить следующие теоретические и практические положения по теме исследования. В рамках цели исследования были определены причины недостаточной результативности альтернативных лишению свободы наказаний при достижении целей наказания посредством изучения научных статей на тему исследования, а также проведения социологического опроса среди компетентных лиц по назначению и исполнению альтернативных наказаний в РК.

Так, одной из острых проблем при исполнении наказаний, не связанных с лишением свободы, в нашей уголовно-правовой системе является отсутствие реабилитации, как утверждают большинство авторов, изучивших данную тему, и респондентов опроса. Казахстанским автором Саламатовым Е.А. была отмечена «скудность» мер, направленных на содействие в реабилитации осужденных. Однако, такой вывод данного автора был опровержен тем, что ежегодно в рамках республиканского государственного предприятия «Енбек», ярмарок вакансии для осужденных и ранее судимых лиц, нового закона о социальном предпринимательстве выделяются более 150 000 вакантных мест, а также с каждым годом растет ряд предприятия, готовых принимать на работу вышеуказанных лиц, и главное трудоустраиваются более 90% подконтрольных лиц. Важно отметить, что

трудоустройство и получение стабильной заработной платы являются основным и оптимальным инструментом реабилитации осужденных в РК. При реабилитации необходимо также использовать и другие инструменты, как психологическое сопровождение, регистрация в поликлинике и оказание бесплатной медицинской помощи, содействие в поиске жилища (центры для ресоциализации лиц, оказавшихся в трудной жизненной ситуации). Применение данных инструментов повысит вероятность адаптации осужденных к обществу.

А для непрерывного контроля осужденных предлагается широкое использование СЭМПЛ, то есть не только дорогостоящих GPS-браслетов, но и GPS-датчиков в мобильном телефоне. Использование GPS-мобильных телефонов позволит снизить расходы, нацеленных на обеспечение контроля за подконтрольными лицами.

Анализ статистических данных по г. Астана за 2019-2024 гг. по назначению и исполнению альтернативных наказаний показал, что осужденных часто повторно совершают уголовные правонарушения из-за того, что назначенное им наказание недостаточно для их исправления. Следовательно, был сделан вывод о необходимости усовершенствования системы наказаний, не связанных с лишением свободы.

Опыт зарубежных стран исполнения альтернативных наказаний был глубоко изучен и было предложено интегрирование опыта Венгрии, где на сегодняшний день уже практикуется назначение альтернативных наказаний в комбинации, чтобы цели наказания достигались тоже в совокупности, а не частично.

Если же сейчас на сайте КПСиСУ при ГП РК и в приложении «Крыша» имеется «Карта преступности», то предлагается также разработка карты местонахождения подконтрольных лиц, которая будет как раз-таки осуществляться с помощью GPS мобильных телефонов. Это связано с целью снижения общественной опасности, которую представляют подконтрольные лица до полной реабилитации.

На сегодняшний день не существует единой платформы, где осужденные и ранее судимые лица могли бы в любое время заняться поиском работы. В связи с этим предлагается в рамках КУИС РК разработать сайт для пользования осужденными лицами, нацеленное на их ознакомление с вакансиями, где организации согласны принять вышеуказанных лиц на работу.

На платформе будет иметься следующая информация:

- о правах и обязанностях подконтрольного лица;
- об инспекторе, ведущем контроль над лицом;
- об основном виде наказания (на какой срок установлено наказание и сколько осталось отбыть);
- о дополнительном виде наказания (сколько осталось оплатить, если это штраф, например, или, сколько осталось отбыть);
- карта местонахождения освобожденных из мест лишения свободы лиц;
- о вакансии работ для осужденных к ограничению свободы и освобожденных из мест лишения свободы и другие.

Для активизации общения между инспектором службы пробации и подконтрольным лицом, а также обеспечения круглосуточного контроля в рамках данного сайта предлагается также реализовать следующие функции.

Важно отметить, что любой поступивший сигнал не говорит о нарушении, поскольку у осужденного могут быть на это свои весомые причины, например, болезнь, вследствие которого подконтрольному пришлось покинуть место жительства без предупреждения инспектора. Для того, чтобы избежать подобных ложных сигналов, на платформе предлагается перечень причин, по которым допускаются определенные нарушения подконтрольным лицом. Перед совершением так называемого ненамеренного нарушения подконтрольному достаточно будет одним кликом выбрать причину из предлагаемого

перечня, и инспектор будет незамедлительно предупрежден о происходящем. А также платформа позволит осужденному написать обращение или объяснительные инспектору; вести календарь – счетчик, позволяющий отслеживать сколько осталось до завершения наблюдения. В приложении будут ряд полезных информации и фишек: открытые вакансии для осужденных; кнопка SOS; законы и нормативно-правовые акты, связанных с его правонарушением и наказанием: голосовые программы для незрячих осужденных и другие. Данные фишки предлагаются к разработке с учетом разных обстоятельств подконтрольного лица, что позволяет защищать права социальных меньшинств. Успешность исследования оценивается его результатом. Так, конечными продуктами данной дипломной работы являются рекомендации разработчикам законодательных актов по внесению изменений в нормативные правовые акты, судам по правилам назначения наказаний, а также рекомендация создания сайта для улучшения контроля инспекторами за подконтрольными лицами, трудоустройства и нахождения постоянного или временного места жительства, а также получения другого вида социальной помощи со стороны государства и частных секторов для успешной адаптации в обществе.

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

Доктрина акцессорности

Идрисов Ж.А.

Научный руководитель: Бабаджанян Е. Л.

Учения об акцессорности развиваются до сих пор и на сегодняшний день можно констатировать достаточную динамичность доктрины акцессорности, которая может быть представлена в широкой и узкой интерпретациях. С одной стороны, акцессорность – свойство любого дополнительного обязательства, связанного с основным, с другой – специфическое свойство дополнительных обязательств лишь обеспечительного типа.

История развития доктрины акцессорности достаточно богата и начинается еще с римских времен. Появление понятия акцессорности датируется эпохой ранней Республики, и к этому же времени относится возникновение основных принципов акцессорности. За всю историю развития большинство ученых рассматривали акцессорность как свойство обеспечительных обязательств. К XIX веку учения стали развиваться и были выделены основные правила акцессорности. К ним относились акцессорность возникновения, акцессорность объема требования, акцессорность следования за судьбой основного обязательства, акцессорность исполнения и акцессорность прекращения.¹ Данные правила проявления акцессорности рассматривались в контексте обеспечительных конструкций.

В Казахстанской науке учения об акцессорности стали развиваться после приобретения независимости, что связано с развитием рыночных отношений. Частному праву Казахстана известны различные обеспечительные конструкции, которые можно разделить на акцессорные и неакцессорные. Настоящая работа посвящена доктрине акцессорности как свойства дополнительных обязательств обеспечительного типа. Нами будут рассмотрены признаки акцессорного обеспечения для того, чтобы понять, можем ли мы относить все виды обеспечений к акцессорным или лишь часть из них, и какую.

В результате мы пришли к выводу о необходимости рассмотрения акцессорности в рамках классического понимания её признаков.

Само понятие акцессорности не может быть ограничена обеспечением. В силу того, что акцессорным обязательством может выступить любое дополнительное обязательство. Правильнее будет обозначить следующее понятие: акцессорность — это свойство дополнительного обязательства, которое проявляется в следовании за основным обязательством.

Основными признаками акцессорности могло быть само следование дополнительного обеспечения судьбе основного долга, право принудительного взыскания, в случае невыполнения должником своих обязательств, и функциональная связанность акцессорного дополнительного обеспечения с обстоятельствами в основном обязательстве.

В связи с тем, что доктрина акцессорности имеет объемный массив разных трактовок и видений из-за разнородного развития учении об акцессорности перед нами была поставлена задача исследовать правовую природу акцессорности. В свою очередь, мы пришли к выводу о необходимости рассмотрения акцессорных обязательств в

¹ Бевзенко Р.С., Акцессорность обеспечительных обязательств: европейская правовая традиция и российская практика - Москва 2012 год, вестник Гражданского Права // <https://private-right.ru/wp-content/uploads/%D0%91%D0%B5%D0%B2%D0%B7%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE-%D0%90%D0%BA%D1%86%D0%B5%D1%81%D1%81%D0%BE%D1%80%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf> (дата обращения: 10.05.2024).

соответствии с ее основными правилами. Ведь именно правила акцессорности способны указать на то является ли то или иное обязательство акцессорным.

Таким образом, нами были выделены основные правила акцессорности, вытекающие из классического римского учения об акцессорности, получившее развитие в современности. К основным правилам акцессорности относятся «акцессорность возникновения», «акцессорность объема требования», «акцессорность следования», «акцессорность исполнения» и «акцессорность прекращения». Соблюдение данных правил дополнительным обязательством создает понятие «строгой акцессорности».²

Мы пришли к выводу, что правильно считать акцессорным обязательством то обязательство, которое соответствует понятию строгой акцессорности, выполняя все условия, поставленные основными правилами акцессорности.

Рассмотрение строгой акцессорности является необходимым, в связи с тем, что в наше время учение об акцессорности может быть искажено дополнительными правилами, которые не несут смысловой нагрузки на наш взгляд или даже могут противоречить ее основным правилам.

В мировой практике выделяются неакцессорные или неполные акцессорные конструкции. Исходя из упоминаний правовой природы таких конструкций, выделяется их малая эффективность и высокая доля вероятности риска для должника или кредитора. Связано это с тем, что такие конструкции могут существовать без основного долга или имеют условия досрочного обязательного акцепта. На наш взгляд такие конструкции не могут являться акцессорными.

Таким образом, мы выступаем за сохранение «строгой акцессорности» и безукоризненного следования всем основным правилам акцессорности.

Қазақстан халқының табиғи ресурстарына меншік құқығы

Бейбутқызы А.

Ғылыми жетекші: Идрышева С. К.

Табиғи ресурстар - бұл адамзат қоғамы өзінің тіршілігін қамтамасыз ету, физикалық, материалдық және мәдени қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін пайдаланатын тірі және жансыз табиғат объектілері.

Табиғи ресурстарды пайдалану мәселелері қазіргі заманның ең өзекті мәселелеріне айналды. Адам – табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануға және қоршаған ортаның жай-күйіне жауап беретін жершарындағы жалғыз тіршілік иесі. Қазақстанда табиғи ресурстарды қорғау - маңызды мемлекеттік рөл.

Аталмыш тақырыпқа қатысты саралаулар мен зерттеу жұмыстары, мақалалар мен талқылаулардың болмау салдарынан және қазақ тілінде ақпараттын тіпті болмай, қарастырылмау себептерінен дипломдық ғылыми-зерттеу жобасын жазу өте өзекті, әрі қажет болды.

Дипломдық ғылыми-зерттеу жобасын қорытындылай келе, техникалық тапсырма мақсаттары мен міндеттері бар ақпараттар мен тиісті зерттеу жұмыстарына шолу жасау орын алды.

Ғылыми-зерттеу әдісін қолдана, іздеу, саралау, анализ жасау, өңдеу, салыстыру, зерделеу және т.с.с. жұмысы жасалды.

Халықтың табиғи ресурстарға меншік құқығы туралы Конституциялық норманың іс жүзінде іске асырудағы ұсыныстар:

² Бевзенко Р.С. Там же.

- Конституцияның жаңа нормасын іске асыру мақсатында халық меншік құқығын Азаматтық, Қылмыстық, Әкімшілік құқықбұзушылық туралы, Экология кодекстеріне және табиғи ресурстарға қатысты кодекстер мен Заңдарға толықтырулар енгізіп, одан әрі нақтылау, жүзеге асыру, аталмыш тақырыпты заңдастыру қажет;
- халықтың меншік құқығы және табиғи ресурстарға мемлекеттік меншік құқығы институттары арасындағы заңнамалық қайшылықтарды жою;
- заң доктринасында меншік құқығының жаңа түрі мен нысаны туралы ғылыми зерттеулер, өзге де зерттеулер тиісті тұрғыда әлі орын алмауы, қазақ тілінде ғылыми жұмыстар мен талқылаулар болмауына қатысты талқылаулар жасап, саралау жұмыстарын жүргізу;
- халықтың меншік құқық объектісі ретінде тек өздігінен пайда болған табиғи ресурстарды тану туралы барлық тиісті Заң нормаларына (Орман, Су) енгізу;
- тәжірибеде табиғи ресурстар халық меншігі мүддесінде иелену, пайдалану бойынша құқықбұзушылықтар жария, ашық форматында болуы керек;
- уәкілетті мемлекеттік органдардың табиғи ресурстар туралы заңнаманы сот тәжірибесіне сәйкес иелікке заңсыз беру фактілерін алдын алу, жою;
- «Ұлттық қор – балаларға» жобасының шет ел тәжірибесімен салыстырғанда ҚР-да Заңнамаға өзгерістер іске асу үшін реттеу;
- өзге де мемлекеттік бағдарламалар мен жобалардың халық мүддесі үшін жоспарланып, барынша табиғи ресурстардан мүліктік түсімдер мен табыстар халыққа үлес беру жобаларын іске асыру.

Қорытындылай келе халықтың табиғи ресурстарға меншік құқығы туралы Конституция нормасы іс жүзінде толықтай іске асырылған жоқ. Оған себеп, жоғарыда көрсеткен олқылықтар теориялық негізде де, тәжірибе негізінде де аталмыш норманың іске асуына қатысты жұмыстардың атқарылмауында. Халықтың табиғи ресурстарға меншік құқығы туралы құқықтық реттеуге қатысты заңнамаларға шолу жасап, Заңдарда туындау үстіндегі қарама-қайшылықтарды саралап, сот тәжірибесін қарастырып, КСРО кезіндегі табиғи экологиялық ғылымның дамуын, ҚазССР кезінде табиғи ресурстарға меншік құқығы қалай реттелгені, тәжірибеде Заң нормаларының қалыптасуын, меншік құқығы, заттық құқық және т.б. тақырып егжей-тегжейлі қарастырып, дипломдық жоба жазуға, халықтың табиғи ресурстарға меншік құқығы туралы Конституциялық норманың іс жүзінде іске асырудағы олқылықтарын анықтап, ұсыныстар мен өзгертулер ұсынуға негіз болды.

Талап қою мерзімінің өтуіндегі үзілісте кездесетін мәселелері

Икрамова А. Б.

Ғылыми жетекші: Кудиярова У. Е.

Талап қою мерзімінің өтуіндегі үзіліс институты сонау рим империясынан бастау алған бай тарихқа ие болған күннің өзінде де, егеменді Қазасқтанның тәжірибесінде ең аз зерттелген тақырыптардың бірі болып табылады. Сол себепті де бұл тақырып толығымен зерттелуді талап етеді. Біз бұл дипломдық жұмыс аясында талап қою мерзімінің өтуіндегі үзіліс кезінде туындайтын мәселелерді анықтап, оларды шешу жолдарын ұсынуды мақсат еттік. Бұл мақсатқа жету жолында отандық сот тәжірибесімен қатар шет мемлекеттердің сот тәжірибесіне сүйене отыра, талдау жасадық. Дипломдық жұмысқа зерттеу жүргізу барысында келесідей бес мәселені анықтадық:

1. ҚР талап қою құқығын реттейтін заңнама аясындағы олқылықтарды анықтадық.

2. Талап қою мерзімінің үзілгендігін дәлелдеуге байланысты туындайтын мәселелерді анықтадық.
3. Электрондық хат алмасулар дәлелдеме ретінде танылуға жататынын сараладық.
4. Талап қою мерзімінің өтуіндегі үзіліске негіз ретіндегі қарызды жартылай мойындау мәселесін көтердік.
5. Талап қою мерзімінің үзілу сәті мен мерзімді жаңадан есептеу уақытын анықтау бойынша жұмыстар әзірледік.

Дипломдық жұмысқа материалдар жинақтау кезеңінде отандық цивилисттердің талап қою мерзімінің өтуіндегі үзіліс кезінде туындайтын мәселерге байланысты еңбектердің жоқтың қасы екенін түсіне отыра, мемлекеттік тілде бұл мәселені көтеріп, ол бойынша ұсыныстар әзірледік.

Ең алғашқы ұсыныс, Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 183-бабының 1-тармағында баяндалған «міндеткер адам» сөзін, «борышкер не борышты тұлға» ұғымдарына ауыстыру болып табылады. Бұл ретте бірізділік қағидатына сәйкес ғалымдардың еңбектерін және заң түсіндірмелерін зерделей келе, борышкер ұғымы баптың мәнін түсінуге септігін тигізеді деген шешімге келдік.

Екінші ұсыныс, жоғары да аталған норманың жалғасы ретінде «бұл ретте құжаттай/заттай дәлелдеменің болуы аса маңызды» сөз тіркесін қосу ұсынылады. Бұл өз кезегінде қарапайым халыққа сот іс жүргізуінде өз ұстанымын дәлелдеуге көмегін тигізеді.

Үшінші ұсыныс ретінде электрондық хат алмасулар арқылы міндеттемені мойындау сотпен дәлелдеме ретінде танылуы қажет деген қорытындыға келдік.

Төртінші мәселені зерттей келе, қарызды жартылай тану немесе жартылай мойындау талап қою мерзімінің өтуін үзуге себеп деп қарастырылуы қажет деген қорытындыға келдік. Себебі бұл әрекеттер талап қою мерзімін үзу үшін негіз бола алмаса, азаматтық құқықтың негізгі қағидаттарының бірі болып табылатын адалдық, әділдік және парасаттылық ұстанымдарына қайшы болатын еді.

Бесінші мәселені саралай келе, талап қою мерзімінің үзілу сәті сотқа талап қоюмен жүгінген сәт деп танып, мерзімді жаңадан есептеу уақыты соттың шешімі заңды күшіне енген күннен бастап есептеу дұрыс деп зерттеу жүргіздік.

Сондай-ақ талап қою мерзімін үзумен байланысты мәселелерді шешу кезінде соттар талап қою институтының мақсатын, талап қоюшының талаптарының әділдігі мен негізділігін және жауапкердің мүддесін ескеруі тиіс екенін атап өткенді жөн көрдік.

Қорытындылай келе, дипломдық жоба жоспарына сәйкес алдымызға қойған барлық міндеттер орындалып, жан-жақты зерттеулер жүргізілді. Теориядағы және тәжірибедегі талап қою мерзімінің өтуіндегі үзілісінде кездесетін мәселелер анықталып, оның шешу жолдары ұсынылды.

Өз бетінше салынған құрылысты меншік құқығы деп тану кезінде туындайтын мәселелер: сот тәжірибесі негізінде

Иманиязова А. А.

Ғылыми жетекші: Кудиярова У. Е.

Жоғарыда көрсетілгендерді негіздей отыра, дипломдық жобада өз бетінше салынған құрылысқа меншік құқығын тану кезінде туындаған мәселелер қарастырылды.

Олар: өзіне тиесілі жер учаскесінде өз бетінше салынған құрылысты танудың заңдылығы, өз бетінше салынған құрылысты материал деп тану кезіндегі мәміленің мүмкіндігі және өз бетінше салынған құрылысқа қатысты даудың сотқа дейінгі реттеу

әдісінің болуы, меншік құқығын тану кезіндегі қажетті құжаттар бойынша мәселелер қарастырылды. Әр мәселе бойынша ғалымдар пікірі талданып, мүмкін болатын шешу тәсілдері қарастырылды. Мәселенің теориялық аспектісін тәжірибедегі қолданысымен үйлесімділігі сараланды. Мәселе бойынша барынша сот шешімдері анықталып, талданды.

Сондай ақ, міндеттер жүзеге асырылды. Дипломдық жобада өз бетінше салынған құрылыстың нақты мәні мен рөлі анықталды, бұл құқықтық жағдайдың қалыптасу үрдісі қарастырылды. Соның ішінде өз бетінше салынған құрылысқа меншік құқығын танудың теориялық және тәжірибелік мәселері анықталды. Теориялық мәселелер жүйелік талдау әдісі негізінде талданды және айқындалды. Тәжірибелік мәселе ретінде соттар арасындағы әртүрлі болып қалыптасқан сот тәжірибесі болды. Сонымен, бірге отандық ғалымдар мен сот шешімдерінен басқа шетел ғалымдарының пікірі сараланып, сот шешімдері қарастырылды. Өз бетінше салынған құрылысқа меншік құқығын тану бойынша мәселелер анықталып, олардың шешу жолдары қарастырылды.

Нәтижесінде ҚР АҚ 244 бабына келесідей толықтырулар ұсынамыз:

1. Мемлекетке тиесілі, жер учаскелері болып қалыптаспаған жерде, құрылысты жүзеге асырған тұлғаға тиесілі емес жер учаскесінде салынған, сондай-ақ бұл үшін Қазақстан Республикасының жер заңнамасына, Қазақстан Республикасындағы сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы заңнамаға және Қазақстан Республикасының өзге де заңнамасына сәйкес қажетті рұқсат алынбай салынған тұрғын үй, басқа да құрылыс, ғимарат немесе өзге де жылжымайтын мүлік өз *бетімен* салынған құрылыс болып табылады.

4. Мемлекетке тиесілі және жер пайдалануындағы емес жер учаскелерінде (жер учаскелері болып қалыптаспаған жерде) тұлға өз *бетімен* тұрғызған құрылыс әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан орындылығы ескеріле отырып, құрылыс шығындары сот айқындаған мөлшерде өтеліп, коммуналдық меншікке беріледі.

Мемлекеттік жер пайдаланушылардың жер пайдалануындағы жер учаскесінде өз бетінше құрылыс салуды жүзеге асырған кезде өз *бетімен* салынған құрылыс әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан орындылығы ескеріле отырып, құрылыс шығындары сот айқындаған мөлшерде бюджет қаражатынан өтеліп, коммуналдық меншікке беріледі.

3. Сот өзіне тиесілі жер учаскесінде сондай-ақ бұл үшін Қазақстан Республикасының жер заңнамасына, Қазақстан Республикасындағы сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы заңнамаға және Қазақстан Республикасының өзге де заңнамасына сәйкес қажетті рұқсат алынбай өз бетімен салынған құрылысқа меншік құқығын тануы мүмкін.

Өзіне тиесілі емес жер учаскесіне құрылысты жүзеге асырған адамға бұл учаске салынған құрылысты орналастыру үшін осы адамға белгіленген тәртіп бойынша берілген жағдайда ғана және *құрылысты жүзеге асырған тұлға жер учаскесіне меншік құқығын алу үшін қандай да бір шаралар жүзеге асырған кезде* өз бетімен салынған құрылысқа *сот арқылы* меншік құқығы танылады.

Қазақстан Республикасының сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы заңына келесі ұсыныс:

1. Өз бетімен салынған құрылысқа Қазақстан Республикасының сәулет, қала құрылысы және құрылыс қызметі туралы заңнамасының талаптарына сәйкестігін дәлелдеу үшін келесідей құжаттар ұсынылуы тиіс: қабылдау актісі, уәкілетті орган қорытындысы, техникалық паспорт және құрылыс нормаларына сәйкестігі бойынша қорытынды.

Бұл ереже тек ҚР АҚ 244 бабының 3 тармақ 2 тармақшасына қатысты қолданылуы тиіс.

2. Өз бетімен салынған құрылысқа меншік құқығын тану кезінде уәкілетті органдар:
 - 1) жоба, өзге де бастапқы құжаттарға, техникалық шарттар мен талаптарға сәйкестігі,

- 2) санитариялық-эпидемиологиялық талаптарға сәйкестігі,
- 3) өрт және жарылыс қауіпсіздігінің нормативтік талаптарға сәйкестігі,
- 4) конструкциялардың беріктілігі мен сенімділігіне қойылатын талаптарға сәйкестігі анықталып, тексеріс жүргізудің қорытындысы істі сотта қарауға дайындау кезінде сотқа табысталуы тиіс.

Жоғарыдағы ұсыныстар, дипломдық жоба барысында меншік құқығын тануды кездесетін мәселелер ретінде анықталып, қарастырылды.

Насцитурустың құқықтық табиғаты

Бейсембаев А. А.

Ғылыми жетекші: Кудиярова У. Е.

Жоғарыда көрсетілген зерттеулер мен шет елдік тәжірибелерді негізге ала отырып, ҚР отандық заңнамасында туылмаған бала құқықтарын туылған бала құқықтарымен қатар қорғаудың маңыздылығы мен өзектілігінің жоғары екендігін көрдік.

Елімізде туылмаған баланы құқықтық қорғаудың саяси аспектілерімен қатар құқықтық аспектілерін жоғары екендігін дәлелденді.

Саяси құқықтық аспектілердің халық демографиясымен байланысты екендігі көрсетілді. Бұл мәселе шешімін құқықтық жүйеге енгізбеу, осыған дейінгі прогресивті дамып отырған мәселенің әрі қарай күрделенетіндігіне жол ашатындығы сөзсіз.

Жоғарыда көрсетілген КСРО кезіндегі жасанды түсікке тыйым салу немесе қайта жол ашу, әлеуметтік саяси аспектімен тығыз байланысты екендігін назарға ала отырып, дәл қазіргі уақытта елімізде жасанды түсік, тастанды балалар, бала тіні және ағза саудасына байланысты заңаманы күшейту қажет.

ҚР Азаматтық құқық саласында мүліктік қатынастармен тығыз байланыстырған, яғни туылмаған бала құқығы, оның белгілі бір құқықтық қатынастарға түсу салдарынан субъективті құқығы қорғалған.

Абсолютті табиғи құқықтардан Германия мемлекеті өмір сүруге және денсаулығына деген құқықтарды бөліп қарастырып, өмірлік игілік құқығына жатқызып, бұл құқықтың туылмаған балаға тиесілі екендігін дәлелдеген. Сондықтан туылмаған баланың құқық субъектілігін анықтау кезінде, оның субъективті қатынастарға түсуіне қарамастан, құқықтық қорғауға алу қажетпіз.

Дипломдық жоба бойынша анықталған барлық мәселелерді зерттеп, келесі ұсыныстарды ұсынамыз:

1. Жоғарыда көрсетілген негіздемелерге сәйкес, туылмаған баланы туылғанға дейін және туылғаннан кейін толықтай құқықтық қорғауға алу үшін, абсолютті құқықтардың «тумысынан» тиесілі болады деген қағидаттан бас тартылуы керек. ҚР 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған ҚР Конституциясының 12 – бабының 2 – тармағы келесі өзгертуді енгізуді ұсынамыз: *«Адам құқықтары мен бостандықтары абсолютті деп танылады, олардан ешкім айыра алмайды, заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуы осыған қарай анықталады».*
2. ҚР әрбір адамның өмірін бағалай отырып, әйелдің жүктілікті жасанды үзуге деген еркін қалауын алып тастап, тек аса қажетті жағдайларда жасанды түсік жасатуға жол беріледі. Сондықтан ҚР «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» кодексінің 150 – бабының 2 – тармағына келесідей өзгерістерді ұсынамыз:

- *«Ана және бала өміріне, ана денсаулығына, психологиясына және ананың босанудан кейінгі қалыпты өмір сүруіне орны толмас зиян келуі мүмкін болған жағдайда , жүктілікті жасанды ұзу жүктіліктің он екінші аптаға дейінгі мерзімінде жасалады*
 - *Әйел адамның жеке басына қарсы бағытталған қылмыстық құқық бұзушылық салдарынан туындаған жүктілікті, жүктіліктің кез – келген мерзіміне жасанды түсік жасатуға жол беріледі.»*
 - *Дәрігер әйел адам туылмаған баланың кез - келген сатысында өмір сүруге құқығы бар екендігін түсіндіре отырып, моральдық-этикалық, психологиялық және теріс физиологиялық салдарын, ықтимал асқынуларды түсіндіруге бағытталған әңгімелесу өткізуге міндетті».*
 - *«консультация немесе әңгімелесу - туылмаған өмірді қорғауға арналған және әйел адамға жүктілікті жалғастыруға және баламен бірге өмір сүруге деген көзқарасын ашуға талпындыруы керек және анаға жауапты және салмақты шешім қабылдауға көмектесуі керек.*
3. Қазіргі заңнамада туылмаған баланың даму сатылары мен зертханадағы эмбрионның құқықтық терминдері бөліп көрсетілмегендіктен, ҚР «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» кодексінің негізгі ұғымдары 1 – бабына келесідей ұсыныстарды ұсынамыз: *«адам эмбрионы ретінде, суррогаттық ана шарты бойынша трансплантацияланға дейінгі организм, ұрықтанған сәттен 14 күнге дейін постэмбрион, 14 күннен 8 аптаға дейін адам ұрығы, 8 аптадан 22 аптаға дейін шарана ретінде, 22 аптадан туылғанға дейін туылмаған бала «насцитурус» құқықтық терминдері енгізілуі тиіс».*
 4. Туылмаған бала құқықтарын қорғау туылған баламен теңестіріліп, тікелей құқықтарын қорғау заңды өкілдеріне жүктелуі тиіс. Сондықтан баланың асыраушы қайтыс болғаннан кейін туылуы сөзі алынып тасталуы тиіс, себебі туылмаған бала, асыраушысының баласы қатарына кіреді. ҚР Азаматтық кодексінің 941 – бабының 3 – тармағына келесідей өзгерістерді ұсынамыз: *«Асыраушының қайтыс болуына байланысты зиянды өтетуге құқығы бар адамдардың әрқайсысына белгіленген өтемнің мөлшері, қайтыс болған асыраушының балаларын, немерелерін, аға-інілері мен апа-қарындастарын күтумен айналысатын адамдарға өтемнің тағайындалуы (тоқтатылуы) жағдайларын қоспағанда бұдан әрі қайта есептеуге жатпайды»*
 5. Дипломдық жоба ішінде туылмаған балаға қатысты моральдық зиян өндірілгендігі көрсетілген. Сондықтан туылмаған баланы толық құқықтық қорғауға алу мақсатында ҚР Азаматтық заңнамасына моральдық зиянға байланысты туылмаған баланы құқықтық қорғауды заңды өкілдері жүзеге асыруы тиіс.
 6. Отандық заңнамаға сәйкес алиментке байланысты міндеттемелер үшінші тұлғаларға берілмейді. Жоғарыда көрсетілген Германия мемлекетінің азаматтық жинағында бұл міндеттемелердің басқа адамдарға ауыстырылмайтын құқықтар екендігі белгілі бола тұра, туылмаған баланың құқығын қорғау мақсатында ерекше жағдайды қалыптастырған. Сондықтан туылмаған баланың құқығын толық қорғау мақсатында, осындай ерекше жағдайларда бұл құқықтардың басқа адамдарға ауыстырылуына жол беріліп, ҚР Азаматтық кодекстің 340 – бабына және «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» (2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV) кодексінің 176 – бабы келесідей өзгерістер ұсынамыз: *«Алимент төлеуші өліміне тікелей жауапкер болып табылатын тұлға, қайтыс болған тұлғаның үшінші тұлғалар алдындағы, оның ішінде құрсақта болған балаға қатысты алимент төлеуші болып табылған жағдайда, алимент төлеу міндеті толық*

жауапкерге өтеді және алимент төлеуші міндетті болған уақыт аралығы мен мөлшерінен кем емес толық төлеуге міндетті.»

7. Әлеуметтік мәселені шешу мақсатында «Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы» (2011 жылғы 26 желтоқсандағы № 518-IV) кодексінің 47 –бабының 5-тармағында көрсетілген күтіп – бағу бойынша шығыстарға тиісті ақша қаражатынан тыс келесідей толықтырулар ұсынамыз: *«босанғаннан кейінгі мерзімде ананың еңбек қабілеттілігіне байланысты көрсетілген мерзімдер созылуы мүмкін, алимент төлеу туралы келісім бала туылғанға дейінгі соңғы 4 айдан бастап жүзеге асуы тиіс».*
8. Екінші әлеуметтік мәселе ана еркінен тыс жасанды түсік жасатуға итермелеу Қылмыстық заңнамамен жауапкершілік көзделуі тиіс.

Жоғарыда көрсетілген ұсыныстар арқылы дипломдық жобаның өзектілігі мен маңыздылығы толық ашылды. Осы ұсыныстар арқылы, туылмаған бала құқықтарын қорғаудан туындайтын барлық құқықтық салдардың тікелей гуманизмге бағытталған шешімі берілді. Нацситурустың құқықтық табиғаты толық зерттеліп, елімізде зерттеудің қажеттілігі көрсетіліп, мақсат толық орындалды.

Сондықтан мемлекетіміздің құқықтық дамуының тікелей көрінісі - құқық ғылымдарынан тыс басқа да ғылымдардың дамуын ескере отырып, орын алып қойған салдармен күресудің орынына, сол себеп - салдарды болжай отырып, құқықтық реттеу жүйесін енгізуі және мемлекет реттелген қоғам және соның өзі болып табылғандықтан, міндетті және дауланбайтын белгісі ретінде, нақты қоғамның табиғи – абсолютті құқықты гуманизммен қабылдау көрінісі болып табылады.

Консигнация келісімшарты

Хасенбаева А. Н.

Ғылыми жетекшісі: Идрышева С. К.

Консигнация келісім шарты тәжірибеде кәсіпкерлік қызметте кем дегенде отыз жыл бойы қалыптасқан. Ол шарт бойынша көтерме саудамен айналысатын тұлға (коммерциялық ұйым немесе дара кәсіпкер) бөлшектеп сату қызметімен айналысатын кәсіпкерге тұрақты түрде тиісті тауарларды әкеп тапсырып тұрады, ал сол тауарларды бөлшектеп сататын кәсіпкер сатуға алған тауарлардың құнын, өз табысын шегере отырып, көтерме саудагерге кейін беріп турады. Бұл келісімшарттық қатынас тараптарың екеуіне де тиімді болып табылады. Алайда, Азаматтық кодексте немесе өзге заңнамаларда бұл шарттық қатынастар арнайы бекітілмеген, консигнация шарты «аталмаған» / «атаусыз» шарттар санатында кеңінен қолдануда.

Тәжірибеде сатуға алынған тауарлар бүлініп, бұзылып, жоғалып қалған жағдайларда тараптардың арасында тиісінше келіспеушіліктер, даулар туындайды. Осы жағдайда соттар әртүрлі құқықтық нормаларды қолданып, бірталай жағдайларда заңды шешім қабылдай алмайды, себебі заңнамада ондай келісім шарт көздемеген. Шарттық міндеттемелердің жалпы ережелері және ұқсас келісім шарттар туралы нормалар қолдануға мәжбүр болуда. Аталмыш және өзге де себептермен диплом жобасының тақырыбы өте өзекті болып табылады.

Сонымен қатар, отандық азаматтық және жеке құқық доктринасында, жалпы, журналдардағы ғылыми мақалалар деңгейінде де бұл тақырыпқа қатысты ғылыми зерттеулер өте аз, әсіресе қазақ тіліндегі ғылыми зерттеулер мүлдем жоқ деп айтуға болады.

Сондықтан диплом жобасын орындау барысында шетелдік үздік тәжірибелер жинақталып, сол елдердің консигнация шарты туралы заңнамаларын саралап,

Қазақстанның заңнамасымен және тәжірибесімен салыстыру жүргізуді талап етеді. Отандық сот тәжірибесінде консигнация және оған тәріздес шарттар бойынша дауларды қарыстыруда бірізділік жоқ, себебі заңнамада ол келісімшарт өз легалды атауын таппаған, соттар бұл туралы дауларды шарттық құқықтың жалпы нормаларына немесе ұқсас нормаларына негіздеу арқылы шешім қабылдауда.

Осы орайда аталмыш тақырып біздің диплом жобамыз аясында ғылыми зерттелуге және оның заңнамалық, тәжірибелік тетіктерін зерделеуге толығымен лайық болады.

Дипломдық жобамызды қорытындылай келе, консигнация келісімшарты туралы теориялық түсінігі, оның теория жүзіндегі түрлері мен белгілері, отандық және шет ел тәжірибесінде орын алын жатқан консигнация келісімшарты анықталды. Сондай-ақ, шетелдік ғылыми еңбектерді саралай келе, консигнация келісімшартының негізгі және маңызды ережелері анықталды, оның тәжірибеде және теория жүзінде қолданылатын түрлерін және олардың маңыздылықтарын анықтадық, әсіресе шетелдік тәжірибелерге шолу орын алды. Социологиялық әдіс (сауалнама алу әдісі) қолдану арқылы консигнация келісімшартының тұлғалар арасында қолданыстағы жүйесіне және маңыздылығына көз жеткізілді. Кейс-стади әдісі арқылы шетелдің тәжірибелермен салыстыру жүргізу арқылы айырмашылықтарын байқадық,. Сондай-ақ, консигнация келісімшартына байланысты ҚР сот тәжірибесінің шешімін талдай келе, консигнация келісімшартын заңдастыру қажеттілігі бар екендігі анықталды.

Жоғарыдағыларға негізделе отырып, Қазақстан Республикасы Азаматтық кодекстің Ерекше бөліміне «Консигнация келісімшарты» туралы, нақты айтқанда кейін 25 – тарауына 3-1-параграфы ретінде толықтыру енгізу сұралады. Бұл тарауда жоғарыдағыларды ескере отыра:

- консигнация келісімшарты түсінігі туралы ереже;
- консигнация келісімшартының маңызды нысандары, мерзімдері;
- консигнация келісімшартының тауарға байланысты қайтарымды және қайтарымсыз, оның ішінде ішінара қайтарымды және ішінара қайтарымсыз түрлерін енгізу;
- консигнант пен консигнатордың орналасу орындарына байланысты ішкі және шет ел элементімен шиеленіскен консигнация келісімшарты түрлерін енгізу;
- консигнация келісімшартының тараптарына жүктелетін құқықтары мен міндеттері;
- тараптардың міндеттері мен құқықтары бұзылған жағдайдағы жауапкершілік;
- консигнанттың жауаптылығы;
- консигнатордың жауаптылығы;
- консигнация шартын тоқтату;
- консигнанттың мерзімі көрсетілмей жасалған шарттан бас тарту;
- консигнатордың мерзімі көрсетілмей жасалған шарттан бас тарту;
- консигнация келісімшартындағы құқықтық мирасқорлық сияқты ережелері ескерілу қажет.

Осы ұсыныстарды ескере отыра, азаматтық кодекске өзгеріс енгізу сұралады.

Мұрагерлік құқықты жүзеге асырудың ерекшеліктері» тақырып бойынша

Төркелді М. Н.

Ғылыми жетекші: Кудиярова У. Е.

Мұрагерлік құқықтың реттелуі қоғамда кез келген адамдардың конституциялық құқықтарын қамтамасыз ету үшін жоғары маңыздылыққа ие. Атап айтқанда еліміздің конституциясымен адамдардың мұрагерлік құқықтарына кепілдік берілген. Сондай-ақ, азаматтардың мұрагерлік құқықтарын қамтамасыз етіп, оны құқықтық реттеу «мемлекетіміздің басты қазынасы – адамның құқықтары» қағидасының сақталуы үшін де маңызды рөл атқарады.

Елімізде азаматтық қатынастардың құқықтық реттелуі көрініс тапқанымен, мұрагерлік құқық саласын зерттеу барысында кейбір мәселелер туындайтындығын анықтап, осы мәселелерді шешу жолдарын қарастыру қажеттілігі туындауда. Азаматтардың жеке меншіктеріне иелену, пайдалану және билік ету құқықтары қамтамасыз етіледі. Келесі кезекте оның қайтыс болуымен байланысты оның меншігіндегі мүлік кімге өтеді деген сұрақ туындайды. Сол себепті мұра қалдырушының өмірден өткеннен кейінгі мүлкінің мүмкін болатын мұрагерлер арасында әділ бөлінуі өте маңызды.

Қолданыстағы заңнамадағы ұғымдардың бір-бірімен қайшылығы, атап айтқанда бір тұлғаны бірнеше атаумен атау және кей ұғымдарға толық анықтама бермеу салдары мұрагерлік құқықта кері әсерін тигізетіндігі анық.

Нотариустардың қызметінің мұрагерлік құқықта алатын орны ерекше. Мұраның өсиет бойынша және заң бойынша да мұрагерлерге өтуі нотариустар арқылы, оның мұраға құқық туралы куәлік беруі арқылы жүзеге асады. Нотариустардың шақырылатын мұрагерлер қатарының толық екендігін анықтай алмауы мұраның дұрыс бөлінуіне кері әсерін тигізіп отыр. Мұрагерлердің саны туралы толық ақпарат болмауы, нотариустардың өз қызметтерін жүзеге асыруда кері әсерін тигізеді. Сондай-ақ, бұл мәселенің орын алуы соттардың да қызметін күрделендіре түседі.

Елімізде мұраның ауысуының негізін кеңейту мақсатында мұрагерлік шарт ұғымын қалыптастыру қажеттілігі бар деп санаймыз. Мұра қалдырушының өмірде жинаған меншігінің мұрагерлерге өтуі екі негізде, яғни өсиет бойынша және заң бойынша жүзеге асырылады. Осы тұста кейбір мұра қалдырушылар үшін өз мұрасын өсиет бойынша және заң бойынша мұрагерлерге қалдыруы тиімсіз болуы мүмкін. Атап айтқанда, мұра қалдырушының заң бойынша мұрагерлері болмаған немесе лайықсыз мұрагер ретінде мұраға құқығы шектелген жағдайда мұраны өсиет арқылы қалдыруы тиімсіз. Өсиетте көрсетілген мұрагер мұра қалдырушыға қатысты өзіне ешқандай міндеттеме алмайды. Егер тіпті аталмыш екі негіздің де болмауы мұраның иесіз қалған мүлік болып танылуына негіз болады.

Мұраны қабылдаудың тәсілі ретінде еліміздің заңнамасында мұрагердің нотариусқа жүгінуін және іс жүзінде қабылдауын қарастырады. Мұрагерлік құқықты жүзеге асыруда мәселенің болмауы жоғарыда аталған кепілдіктің сақталуын қамтамасыз етеді. Алайда, тәжірибеде осы тұста бірқатар мәселелер туындауда. Мұрагерлік құқықты жүзеге асыру, мұраны қабылдауға тиісті іс-әрекеттер жасау немесе мұрадан бас тартуға байланысты іс-әрекеттер жасаудан тұрады. Мұрагер аталмыш іс-әрекеттерді мүлдем жасамауы қалған мұрагерлердің құқықтарына және де нотариустардың қызметтеріне, атап айтқанда мұрагерлік істің жабылуына кері әсерін тигізуде.

Дипломдық жобада кейбір мәселелерге қатысты Ресей, Германия, Украина, Кипр, секілді мемлекеттердің мұрагерлік құқықты реттейтін заңнамаларына талдау жүргізілді.

Барлық анықталған мәселелерді зерттей келе және мұрагерлік құқықтың дамуына үлес қосу мақсатында келесідей ұсыныстарды ұсынамыз:

1. ҚР АҚ кейбір ұғымдарды біріздендіруді қажет етеді деп санаймыз. Нәтижесінде келесідей ұғымдарды біріздендіруді ұсынамыз: *«шығып қалған мұрагер және*

шығын қалған мұрагерді «шығып қалған мұрагер» ретінде қарастыру, ал өсиетке байланысты мұра қалдырушыны тек «өсиет қалдырушы» ұғымымен атау».

2. ҚР Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы кодексіндегі берілген бала ұғымына толық анықтама беру қажет деп санаймыз. Себебі, жоғарыда атап өткенімдей қазіргі таңда берілген анықтама он сегіз жасқа толған балалардың мұрагерлік құқықтарына кері әсерін тигізуі мүмкін. Осы тұста сапалы әрі жан-жақты қамтылған анықтама беру мақсатында ҚР НжОК 1-бабының 1-тармағының 8-тармақшасына келесі толықтыруды енгізуді ұсынамыз: *«Бала – он сегіз жасқа толмаған және мұрагерлік құқық бойынша арасында құқықтық салдар туындайтын некеден және некеден тыс туылған бала».*
3. Ешқандай мұрагері жоқ мұра қалдырушының толыққанды өмір сүруіне ықпал ету мақсатында келесідей ұсынысты ұсынамыз: *«Елімізде «мұрагерлік шарт» ұғымын қалыптастырып оны құқықтық реттеу».* Сондай-ақ, мұраның иесіз мүлік болуынан сақтау тәсілі ретінде қарастырылуыға жатады.
4. Болмаған мұрагерге ҚР ЖС №5 Нормативтік қаулысында келесідей анықтама берілуі қажет: *«Болмаған мұрагер ретінде мұраны қабылдауға не одан бас тартуға өз еркінен тыс ниетін білдіре алмаған соның ішінде тұратын жері белгісіз не тұратын жері белгілі алайда мұраны қабылдау мерзімін дәлелді себептермен өткізіп алған, нотариусқа және мұра алу құқығы туралы куәлікті беруге уәкілетті лауазымды адамға хабардар етілмеген мұрагерлерді түсіну керек»* - деген нақты анықтама беруді ұсынамыз. Себебі, нотариустардың олар туралы ешқандай хабары болмауы мүмкін. Сәйкесінше, нотариустардың біріңғай нотариалдық ақпараттық жүйесіне мұра қалдырушылардың некеден және некеден тыс туылған балалары туралы ақпаратты енгізуді ұсынамыз. Аталмыш жағдай жоғарыда көрсеткен алдын ала мәлім болмаған мүмкін болатын мұрагерлердің құқықтарын қамтамасыз ету бойынша мәселені қамтамасыз етеді.
5. ҚР АК 1077-бабының 2-тармағының талаптарына келесідей өзгеріс енгізуді ұсынамыз: *«Егер өз ниетін білдірмеген мұрагерге мұраны бөлуге байланысты хабардар етілсе, алайда белгіленген үш ай мерзім нәтижесіз болса, оның мұрадағы үлесі қалған мұрагерлер арасында барабар бөлінеді».*
6. Мұраны іс жүзінде қабылдауды куәландыратын іс-әрекеттер шегін шектемеуді және мұраны іс жүзінде қабылдауды растайтын тиісті іс-әрекеттерді жасаудағы мұрагердің мақсатын анықтауды ұсынамыз.

Аталмыш ұсыныстарды енгізу мұрагерлік құқық саласын дамытуға қосылған үлес болатыны сөзсіз. Біздің ұстанымымыз бойынша кез келген толықтырулар мен өзгерістерге ұшырау, дамудың басты белгісі болып табылады. Жоғарыда анықталған мәселелерді құқықтық реттеу жолдарын қалыптастыру арқылы және оларды ұсыныс ретінде көрсету арқылы дипломдық жобамыздың қойылған мақсатына жеттік. Сондай-ақ, мақтақа жету барысында тақырыптың өзектілігін ашып, оның қоғамда алар орны ерекше екендігін дәлелдеп шықтық. Мұрагерлік құқықты реттеу үшін оның әрбір бөлігіне егжей-тегжейлі мән беріп қарастыру керектігін көрсеттік.

Моральдық зиянды өндірудің кейбір аспектілері: сот тәжірибесі негізінде

Кокеева Н. Қ.

Ғылыми жетекшісі: Кудиярова У. Е.

Қазақстан Республикасының Конституциясының 1-ші бабының 1-ші тармағына сәйкес, еліміздің ең қымбат қазынасы ретінде, адам және оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары танылады¹. Соның ішінде адамның мүлтік емес жеке құқықтарының қорғалуына жататын, моральдық зиянды өндіру туралы сөз қозғайтын боламыз. Өз кезегінде, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 951-ші бабының 1-ші тармағына сәйкес, моральдық зиян дегеніміз, жеке тұлғаның мүлтік емес сипаттағы құқықтары мен игіліктерінің кемсітілуі, бұзылуы және одан айырылуы нәтижесінде келтірілген жан мен тән азабы. Қазіргі таңда, аталмыш зиянды өндіру кезіндегі түрлі аспектілер - ғалымдар мен заңгерлердің қозғайтын өзекті тақырыптарының бірі. Дипломдық жобаның өзектілігі де осында жатыр.

Моральдық зиян институты еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін ғана дами бастағандығына қарамастан, моральдық зиянды өндіру туралы отандық сот тәжірибесі ауқымды. Сол себепті де, отандық сот шешімдері мен заңнамаларды талдай келе, моральдық зиянды өндірудің кейбір аспектілерінің ішінде: 1) моральдық зиянның анықтамасындағы аударманың қателігі мен эмоционалдық жай-күйлердің терминдік анықтамасының заңнамада бекімін таппағандығын; 2) моральдық зиянды тек ақшалай ғана нысанда өндірілуінің тиімсіздігін, 3) моральдық зиянды өндіру кезінде, назарға алынуы мүмкін жағдайлардан бөлек, басшылыққа алынатын әдістеменің жоқтығы мен сот шешімдерінің ұқсас мән-жайлар бойынша алуантүрлілігін анықтадық.

Сондай-ақ, отандық заңнамалар мен сот тәжірибесімен шектеліп қана қоймай, сонымен қатар романо-германдық және англо-саксондық құқықтық жүйедегі шет мемлекеттердің заңнамалары мен сот тәжірибелеріне тоқталып, түрлі ерекшеліктерін байқадық. Әсіресе, моральдық зиянның сомасын анықтау мәселелері бойынша біздің елден айтарлықтай ерекшеліктерінің болуы, бұл моральдық зиянды өндірудегі мәселелердің шешу жолдарының түрі көп екендігіне дәлел бола алады. Демек, әр мемлекет моральдық зиянның әділ және тиімді өндірілуін қамтамасыз ету үшін туындаған мәселелердің барынша тиімді шешу жолдарын тауып, қолданысқа енгізуі тиіс.

Сол себепті де, отандық және шетелдік заңнамалар мен сот тәжірибелеріне салыстырмалы-құқықтық анализ жасай отыра, еліміздің моральдық зиянды өндірудегі жоғарыда атап өткен аспектілерін анықтап, зерттеп, туындаған мәселелердің келесі үш шешу жолын ұсынып отырмыз.

Біріншіден, ҚР АҚ-нің 951-ші бабының 1-ші тармағындағы “қорлау” деген сөз “қорлану”, “ызаландыру” деген сөз “ызалану”, “қысым жасау” деген сөз “жабырқау”, “ашуландыру” деген сөз “ашулану”, “ұялту” деген сөз “ұялу”, “түңілту” деген сөз “түңілу” деген сөздермен ауыстырылуы қажет. Сәйкесінше, ҚР Жоғарғы Сотының №7 нормативтік қаулысының 3-ші тармағының 3-ші азат жолындағы “қысым жасалуына” деген сөз “жабырқауына” деген сөзбен алмастырылуы керек. Сонымен қатар, аталмыш заңнамалық актілердегі адамның эмоциялық-ерік сезімдеріне терминдік анықтамалар берілуі қажет. Сәйкесінше, ҚР Жоғарғы Сотының №7 нормативтік қаулысының 3-ші тармағы келесі мәтінмен толықтырылуы тиіс:

«Азап- адамның психикалық жағдайына теріс әсер еткен оқиғалардың салдарынан жанның не тәнінің қиналуы түріндегі сезім.

Қорлану- жеке тұлғаның абыройы мен қадір-қасиетінің өзге бір адамның әрекеті салдарынан кемсітілуі салдарынан сезінген эмоционалдық күйі.

Ызалану- жеке тұлғаның физикалық не психикалық шекарасынан өзге адамның шығуы кезіндегі немесе жоспардан тыс теріс әсері бар жағдайлар орын алған кездегі эмоционалдық күйі.

Жабырқау- жеке тұлғаның өмірге деген құштарлығының азаюы, қуаныштарға қуана алмауы мен мұнды болуы арқылы көрініс табатын эмоционалдық күйі.

Ашулану- жеке тұлғаның қандай бір әрекеттің не жағдайлардың салдарынан, эмоционалды түрде негативті наразылық сезімін бастан кешуі түріндегі эмоционалдық күйі.

Ұялу- жеке тұлғаның қоғамға қолайсыз болатын не өзгелердің айыптауына әкеп соқтыратын жағдайлардың жария болуы кезіндегі эмоционалдық күйі.

Түңілу- жеке тұлғаның дәрменсіздікпен тығырыққа тіреліп, алға деген талпынысының түбегейлі жойылуы кезіндегі эмоционалдық күйі.

Залал шегу- жеке тұлғаның материалдық жағдайының нашарлауы салдарынан бастан кешірген эмоционалдық күйі.

Қолайсыз жағдайда қалу- жеке тұлғаның рухани немесе материалдық тұрғыдан өзіне қолайсыз жағдайда қалуы кезіндегі эмоционалдық күйі.»

Екіншіден, ҚР АҚ-нің 952-ші бабының 1-ші тармағы келесідегідей өзгертілуі қажет:

«1. Моральдық зиян ақшалай, мүлікті беру және өзге де нысанда өтеледі.»

Сәйкесінше, ҚР Жоғарғы Сотының №7 нормативтік қаулысының 7-ші тармағына да, «...моральдық зиян ақшалай, мүлікті беру және өзге де нысанда өтеледі.» -деген толықтыру қажет. Сонымен қатар, аталмыш тармаққа “Мүлікті беру деп жылжитын не жылжымайтын мүлікті беру, ал өзге де нысанда деп қызмет көрсету не жұмыс жасау арқылы моралдық зиянды өндіруді түсіну қажет.» -деген сөйлеммен толықтыру керек.

Үшіншіден, моральдық зиянды өндіру барысында, соттың ақыл- парасаттылық пен әділдік өлшемдерімен қоса, әр құқыққа қарсы әрекет үшін нақты қандай да бір соманы анықтауға көмектесетін құқықтық құрал ретінде А. Эрделевский ұсынған әдістемесін, қазіргі ҚР-ның нормативтік құқықтық актілерін басшылыққа ала отыра, жаңашылдандыру. Соның ішінде, болжалды d моральдық зиян сомасы көзделген кестенің де, отандық заңнама талаптарына сәйкес, жаңа нұсқасын заң шығарушылар мен заң саласындағы ғалымдардың көмегімен жаңарту қажет деп есептейміз. Себебі, моральдық зиянның сомасын анықтау үшін нақты сүйенетін құқықтық құралдың болуы өте маңызды болмақ. Бұл әдістеменің жоғары талдап өткен Украина елінде алты жыл қолданыста болуы да, оның моральдық зиянды өндіру кезінде тиімді екендігіне дәлел бола алады.

Дегенмен, бұл әдістемені тікелей осы күйінде қолдану мүмкін еместігіне қарамастан, отандық ең төменгі жалақы мөлшері мен отандық заңнамаларға сүйене отыра, А.Эрделевскийдің әдістемесін жаңарту арқылы моральдық зиянды өндіріп алу туралы сот шешімдерінің бірізділігіне қол жеткізуге болады.

Осылайша, моральдық зиянды өндірудің кейбір аспектілерін анықтап, біздің ойымызша, олардың шешу жолдары болып табылатын үш түрлі ұсынысымызды атап өттік.

Дипломдық жобамыздың алға қойған мақсатының нәтижесі ретінде, моральдық зиянның өндірілуге жататын сомасын нақты анықтау үшін аталмыш ұсыныстардың маңызы өте зор.

Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйінін айтар болсақ, әрбір жеке тұлға өзінің мүліктік емес жеке құқықтары мен игіліктерінің әділ және толық қорғалуына құқылы.

Нотариустың атқарушылық жазбасы

Маулен Ж.

Ғылыми жетекшісі: Идрышева С.К.

Заңнамалық шаралар:

- ✓ атқарушылық жазба жасау бойынша өндіріп алудың сомасын заңда белгілеу, максималды өндіру сомасын белгілеу;
- ✓ Уәкілетті органның заңды талаптарын орындамағаны үшін нотариустардың әкімшілік жауапкершілігін көздеу;
- ✓ Әділет органдары мен нотариаттық палаталардың қолданыстағы заңның нормаларын бұзбауды қадағалау мәселелері бойынша нотариустардың қызметіне бақылау, тексеру және талдау жүргізу жөніндегі әкілеттіктерін кеңейту, кезеңділігін белгілеу;
- ✓ Заңда нотариустардың борышкердің тіркелген немесе тұрақты тұрғылықты жері бойынша ғана атқарушылық жазба жасау мүмкіндігін көздеу. Дәлірек айтатын болсақ, басқа мекенжайлар (шарттарда көздеу арқылы, т.б.) бойынша атқарушылық жазба жасауға тыйым салу.
- ✓ Заңда борышкердің қарсылық беруі нақты негізделген, дәлелді себептерін көрсетіп, дәлелдеме құжаттарын бірге міндетті түрде ұсынуды көздеу;
- ✓ Заңда өсімпұлдар, айыппұлдар және тұрақсыздық айыбын өндіріп алу туралы атқарушылық жазбалар жасауға тыйым салу;
- ✓ Заңда борышкер тиісті жағдайда хабардар болмаған жайдайда, оған тиісінше жеке сот орындаушысына атқарушылық істі уақытша тоқтата тұру туралы арызбен жүгіну құқығын көздеу. Сот орындаушысы бұл арыз бойынша атқарушылық істі міндетті түрде сол мезетте тоқтатуын белгілеу;
- ✓ ҚР ӨҚБТК нотариустар лауазымдық әкілеттіктерін теріс пайдаланғаны үшін, егер ол әрекеттеріне ҚР ҚК 251-бабы бойынша қылмыстық құқық бұзушылық құрамы болмаған жағдайда, онда әкімшілік жауаптылықты көздеу;
- ✓ Заңда мүдделі тараптардың нотариаттық қызметтерді алуға өтініш жасағаны туралы электрондық және мобильді хабарламасын (SMS хабарламалар, электрондық пошта) қарастырып, сол саланы толығымен зерттеп, SMS хабарламасын міндетті хабарлама түріне енгізу.

Ұйымдастырушылық шаралары:

- ✓ атқарушылық жазбаларды жасаудың қадамдық алгоритмін әзірлеу және нотариустардың міндетіне құжаттардың толықтығы мен дұрыстығын тексеру жолдарын барынша көбейту;
- ✓ атқарушылық жазбаларды жасау бойынша нотариустарға түсіндірмелік лекциялардың санын барынша көбейту, әрбір мәселені ашып, сот тәжірибесіне негіздеп мәселенің мәнін түсіндіру;
- ✓ атқарушылық жазбалардың күн сайынғы мөлшеріне шектеу қою, осы шектен асып кеткен кезде нотариустарды жазалау шараларын қатаңдату;
- ✓ БНАЖ жүйесіне атқарушылық жазба бойынша өндіріп алушының талаптарының даусыздығын растайтын қажетті құжаттарды бекіту үшін қосымша жолдар/бағандар енгізуді өңдеу/құрастыру. Қаражат сомасы жетпеген жағдайда, мемлекеттік бюджет есебінен мәселені шешу үшін жетпей тұрған қаражат мөлшерін қосымша қаржыландыру мүмкіндігін қарастыру.

Электрондық шаралар:

✓ SMS хабарламалары міндетті түрде БНАЖ электрондық жүйесіне атқарушылық жазба енгізілген сәтте борышкерге жіберілетіндей, БНАЖ жүйесін EGOV порталына қосу ынтымақтастық мүмкіндігін қарастыру.

✓ БНАЖ жүйесін атқарушылық жазбалар бойынша заңдылықты тексеріп отыру үшін заман талаптарына сай жанарту.

Қорытындылай келе, Қазақстан Республикасының заңнамасы (*оның ішінде бастысы ҚР НмЗ*) атқарушылық жазба құқықтық институты жетілдіруді талап етеді деген ойдамыз.

Заңнамаға өзгерістер мен толықтырулар енгізу институтты одан әрі жетілдіріп, сотқа түсетін жүктеме ауқымын біршама түсіріп, сонымен қоса атқарушылық жазба жасау бойынша құқықбұзушылықтардың азаюын қамтамасыз етеді деп тұжырымдаймыз.

ҚР Нотариат туралы Заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы заң жобасы қосымшада жүктелген.

ҚР заңнамасында жасанды интеллектті құқықтық реттеудің ерекшеліктері

Нұрпеісов Д. Е.

Ғылыми жетекшісі: Темірбеков Ж. Р.

Осы дипломдық жоба аясында Қазақстандағы жасанды интеллектті құқықтық реттеудің ерекшеліктерін қарастырып, нәтижесінде бұл саланы құқықтық реттеуді жетілдіруге бағытталған бірқатар ұсыныстарды әзірледік. Нақтырақ айтқанда, жасанды интеллекттің біздің мемлекетімізде қолданылу аясын зерттеу барысында, ол еліміздің медицина, сот жүйесі, мемлекеттік басқару, құқық қорғау және т.б. салаларына енді ғана енгізіліп жатқаны анықталды. Қолданыстағы заңнаманың жасанды интеллектті реттеуге бағытталған стратегиялық құжаттарын, нормативтік-құқықтық актілерін талдау негізінде, ең біріншіден бізде жасанды интеллектті реттеу бағыты мен нақты шараларды қамтитын, сондай-ақ оның дамуын үйлестіретін кешенді стратегиялық құжаттың болмауы анықталды. Сонымен қатар, ұлттық заңнамада «жасанды интеллект» құқықтық анықтамасы, жауапкершілік және зияткерлік меншік құқығының тиесілігі, «қара жәшік» (BlackBox) сияқты ЖИ контекстіндегі мәселелер реттелмеген.

Бірінші бөлімнің соңында біз жасанды интеллектті пайдалану кезінде туындауы мүмкін құқықтық мәселелерді жан-жақты қарастырып, ол мәселелерге құқықтық баға бере отырып, ғалымдардың пікірлерін өзара салыстырып, оларды реттеудің біздің еліміз үшін оңтайлы тәсілдерін қалыптастырдық. Атап айтқанда, құқықтық мәселелерді және ғалымдардың пікірлерін қарастыру негізінде келесі мәселелер қарастырылды: 1) «Жасанды интеллект» термині қамтуы керек ЖИ сипаттамалары қарастырып, мұндай терминнің аса қажет екені анықталды. 2) Жасанды интеллекттің қазіргі даму деңгейіне сәйкес, оны құқық субъектісі деп тану үшін негіздер жеткіліксіз екені анықталды. Сәйкесінше, құқық субъектісі бола алмайтын жасанды интеллектке жауапкершілікті жүктеуге келмейді. Сол себепті, ЖИ әрекеттері үшін жауапкершілік әзірлеушілер мен пайдаланушыларға жүктелуі қажеттілігі анықталды. 3) ЖИ арқылы жасалған туындылардың авторы ЖИ бола алмайтыны негізделіп, мұндай туындылардың құқықтық режимі мен олардың авторлығын нақтылануы керек. 4) ЖИ-тің қауіпсіз қолдануы мен оның алгоритмдерінің жұмыс істеу ашықтығын қамтамасыз ету үшін, әзірлеушілерді тиісті түсініктеме беруді міндеттеу қажеттілігі талданды.

Екінші бөлімде жүргізілген жұмыс нәтижесінде жасанды интеллектті құқықтық реттеудегі Ресей Федерациясының, Еуропалық Одақтың, Америка Құрама Штаттарының

тәжірибелері қарастырылды. Атап айтқанда, мемлекеттердің нормативтік базасына талдау жүргізіліп, олардың құқықтық тәсілдерінің олқылықтары мен артықшылықтары анықталды.

Ғалымдардың пікірлерін саралап, халықаралық тәжірибені зерттеу нәтижесінде, үздік тәжірибелерді біздің елімізге бейімдеу мүмкіндігі қарастырылып, дипломдық жоба аясында зерттелген құқықтық мәселелерді шешуге бағытталған нақты нормалар енгізу ұсыныстары әзірленді. Мәселен, жоғарыда келтірілгендердің негізінде Қазақстанда жасанды интеллекттің құқықтық реттелуін жетілдіруге бағытталған келесі ұсыныстар қалыптастырылды:

1. *«Жасанды интеллект» терминіне анықтама әзірленді.*
2. *ЖИ технологиялары арқылы жасалған туындылардың құқықтық режимі мен оларға авторлық құқықты нақтылайтын норма әзірленді.*
3. *Жасанды интеллект технологияларының әрекеттерінен келтірілген зиян үшін жауапкершілік мәселесін реттейтін норма қалыптастырылды.*
4. *Жасанды интеллект технологияларының алгоритмдерінің жұмыс істеуі мен белгілі бір шешім қабылдау себептеріне түсіндірме беруді қамтамасыз ететін норма тұжырымдалды.*

Біз бұл дипломдық жобадан қойылған мақсаттарды толық күйде орындау үшін қалыптастырылған ұсыныстарды әзірленіп жатқан цифрлық кодекске енгізу үшін е-otinish қызметі арқылы ҚР ЦДИАӨМ-не ресми түрде өтініш жолдадық (*Қосымша №1*). Бұл саланы тиісті реттеуші орган әзірленген ұсыныстарды қарастырумен қатар, өздерінің құқықтық бағаларын беріп, осы дипломдық жобаның нәтижелері еліміздегі жасанды интеллекттің құқықтық реттелуін жетілдіруге өз үлесін қосады деп үміттенеміз.

Дипломдық жобаның нәтижелерін қорытындыласақ, жүргізілген зерттеу негізінде дипломдық жобаның мақсаттары толыққанды орындалды. Тақырыптың өзектілігі ашылып, жоғарыда қалыптастырылған ұсыныстар арқылы жасанды интеллектті құқықтық реттеу кезінде туындайтын «жасанды интеллект», құқық субъектілік және жауапкершілік, авторлық құқық, «қара жәшік» (BlackBox) сияқты негізгі мәселелерді шешу жолдары ұсынылды.

Жасанды интеллект саласы бүгінгі таңда ең қарқынды дамып келе жатқан салалардың бірі екені даусыз. Бұл саланы құқықтық реттеу контекстіндегі маңызды мәселе – технологиялардың даму процесін тежемейтін, оларды пайдалану кезінде туындайтын барлық ықтимал тәуекелдерді азайтуға бағытталған және олардың дамуына қолайлы жағдай ұсынатын әмбебап құқықтық шеңбер құру болып табылады. Жобаны қарастыру барысында технологиялар және оларды реттеу салаларындағы әлемдік көшбасшылардың жасанды интеллектті құқықтық реттеуде Қазақстаннан айтарлықтай жетістіктерге жетпегені анықталды. Бұл біздің мемлекетіміздің жасанды интеллектті құқықтық реттеу саясатының дұрыс бағытын айқындайды. Еліміздің цифрлық кодекс әзірлеу сияқты инновациялы бастамалары бізді халықаралық аренадағы бәсекеге қабілетті әрі озық мемлекет ретіндегі ұстанымымызды нығайтуға мүмкіндік береді.

Жүктелген сақтандыру» сақтандыру міндеттемелерінің жаңа институты ретінде

Нұрсайын М. Ә.

Ғылыми жетекшісі: Идрышева С. К.

Қорытындылай келе, жоғарыда келтірілген негіздерге сүйене отырып, жүктелген сақтандырудың Қазақстанда сақтандыру қызметі тәжірибе жүзінде және сот тәжірибесінде ешқандай көрінісін алмайтынын байқауға болады. Осы негіздерге сүйене отырып, төмендегі ұсыныстарды ұсынамыз:

1. «Жүктелген сақтандыру жөніндегі үлгілік шарттарға қойылатын ең төмен талаптарды бекіту туралы» қаулысының қабылдану тұжырымдамасында бұл жобаның орындалуын қадағалау ҚР Қаржы нарығын реттеу мен дамыту агенттігінің Төрағасының жетекшілік ететін орынбасарына жүктелсін деп көрсетілген. Ал тәжірибе жүзінде «жүктелген сақтандырудың» көрініс таппау себептерінің бірі, орындалуының қадағаланбауында деп білеміз. Сондықтан, ең бірінші ұсынысым Агенттіктің жобаның орындалуын қадағалау;
2. Сақтандыру ұйымдары Заңның қабылданғалы бері, «жүктелген сақтандыру» бойынша міндетті түрде статистикалық сайтқа енгізулері керек еді. Бірақ, сайтта ешқандай статистикалық ақпараттың болмауы, норманың өлі норма екендігінің бір себебін көрсетіп отыр. Сондықтан, осы орын алған олқылықты жоюды;
3. «Жүктелген сақтандыру жөніндегі үлгілік шарттарға қойылатын ең төмен талаптарды бекіту туралы» қаулысының қазақша нұсқасының 4-тармағында жүктелген сақтандыру бойынша сақтанушы ретінде «ұйымдық құқықтық нысанына қарамастан жеке тұлғалар» деп көрсетілген. Ал «Ашық НҚА» сайтында және Қаулының «Әділет Заң» сайтының орысша нұсқасында «ұйымдық құқықтық нысанына қарамастан заңды тұлғалар» деп көрсетілген. Ұсынысым, «Жүктелген сақтандыру жөніндегі үлгілік шарттарға қойылатын ең төмен талаптарды бекіту туралы» қаулысының қазақша нұсқасының 4-тармағында жүктелген сақтандыру бойынша сақтанушы ретінде «ұйымдық құқықтық нысанына қарамастан жеке тұлғалар» деп көрсетілген орнын, «ұйымдық құқықтық нысанына қарамастан заңды тұлғалар» деп өзгерту;
4. Сақтандыру ұйымында сауалнама жүргізу барысында байқағандай, тәжірибе жүзінде сақтандыру ұйымының қызметкерлері «Жүктелген сақтандыру» ұғымымен, «Жүктелген сақтандыру жөніндегі үлгілік шарттарға қойылатын ең төмен талаптарды бекіту туралы» Қаулымен таныс емес. Тәжірибе көрінісінде бұл ұғым өлі ұғым болғандықтан, Қаулының ның күшін жоюды;
5. Заңның күші жойылғанына байланысты, жаңадан қабылданаын деп жатырған «ҚР кейбір заңнамалық актілеріне азаматтық қорғау мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң жобасына өрт салдарынан үшінші тұлғаларға зиян келтірілген жағдайда, объекті иелерінің жауапкершілігіне жүктелген сақтандыруды емес, міндетті сақтандыруды енгізу деп қарастыруды ұсынамыз.

ПУБЛИЧНОЕ ПРАВО

Право на свободу предпринимательства: теоретические и прикладные аспекты

Тохтиева А. М.

Научный руководитель: Оразбаева А. А.

В развитых странах на экономическое процветание оказывают влияние полная свобода предпринимательства, пользование имеющимся имуществом для неограниченной законом предпринимательской деятельности и добросовестная конкуренция, не терпящая незаконного вмешательства со стороны.

Основопологающим условием успешного состояния предпринимательской деятельности является свобода.

Право на свободу предпринимательской деятельности берет свое начало из положений ч. 4 ст. 26 Конституции Республики Казахстан, как основного Закона государства, гарантирующего первостепенное значение и реализацию прав человека и гражданина.

Настоящий дипломный проект носит междисциплинарный характер и написан на стыке теории права, конституционного права и предпринимательского права. Предпринимательская деятельность – это ядро развития экономического благополучия Казахстана, а степень защищенности конституционного права на свободу предпринимательства субъектов этой деятельности имеет прямое отношение к активности предпринимательской среды и уровню инвестиционной привлекательности государства.

Следует отметить, что гарантированная Конституцией Республики Казахстан свобода предпринимательской деятельности, подразумевает эффективный механизм защиты права субъектов предпринимательства и реализацию данного права в полном объеме.

В ежегодных Посланиях народу Казахстана действующий Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев неоднократно акцентировал внимание на защите прав субъектов предпринимательства¹, как и первый Президент Нурсултан Назарбаев.

В рамках выполнения дипломного проекта была исследована тема права на свободу предпринимательства в теоретическом и прикладном аспектах. Необходимо помнить, что принцип свободы предпринимательства представляет собой основополагающий фактор развития экономики любого государства, а особенно Республики Казахстан, которая должна активно защищать своих предпринимателей.

Была исследована история формирования ныне действующего законодательства в области свободы предпринимательской деятельности. От становления Казахской ССР независимой Республикой Казахстан, перехода от государственной экономики к рыночной экономике и последовавшего заложения общих начал предпринимательства, принятия законов, большинство из которых утратило силу на сегодняшний день.

Было рассмотрено понятие предпринимательской деятельности, учтены признаки данной деятельности, проведен сравнительный анализ научно-практических комментариев к Конституции РК, приведена зарубежная литература касательно не раскрытого в государстве конституционного права на свободу предпринимательства, изучена мировая концепция самой свободы в философском и правовом аспектах и как подведение итога, дано собственное определение понятия права на свободу предпринимательской деятельности.

На сегодняшний день свобода предпринимательства не реализуется в полной мере, несмотря на поручения Президента и предпринимаемые государственными органами меры. Для того, чтобы войти в число развитых государств и быть инвестиционно-

привлекательным для иностранных инвесторов, Республика обязана посвятить достаточно сил для реализации правового механизма защиты прав предпринимателей.

Казахстан со дня приобретения независимости предпринимал и продолжает предпринимать большие шаги для становления развитым государством. Основной закон и отраслевые законодательства представляют собой приемлемую правовую базу, но, к сожалению, сам механизм защиты прав предпринимателей вызывает огромные сомнения.

В практическом аспекте была проанализированы проблемы реализации права на свободу предпринимательства и выявлены значительные проблемы, перечисленные в параграфе 2.2. Основные проблемы включают в себя недостаточно эффективны механизм защиты частной собственности субъекта предпринимательства, барьеры, несоразмерные санкции, административное давление и неправомерное вовлечение в орбиту уголовного преследования.

Все это требует системного подхода к их решению для обеспечения успешной и благоприятной среды для предпринимательства.

Способы оценки эффективности применения правовых актов

Ускенбаев А. А.

Научный руководитель: Дидикин А. Б.

«Правовой акт» – это официальное волеизъявление одного и более субъекта права, выдвигающее должную или возможную модель действия или бездействия в отношении неопределенного, определенного или определяемого круга лиц в конкретной отрасли (сфере) права. Эта дефиниция помогает широко смотреть на предмет исследования, разделяя правовые акты на:

1. Законодательные.
2. Подзаконные.
3. Гражданско-правовые.
4. Корпоративные.
5. Судебные.
6. Административные.
7. Уголовно-процессуальные.
8. Правовые акты прокуратуры (в соответствии со статьей 32 Конституционного закона Республики Казахстан от 5 ноября 2022 года № 155-VII «О прокуратуре»).
9. Индивидуального применения.

«Правовой акт» согласно пункту 19 статьи 1 Закона РК «О правовых актах» от 6 апреля 2016 года № 480-V ЗРК (далее – Закон о ПА) – это «письменный официальный документ установленной формы, содержащий норму права, принятый на республиканском референдуме или уполномоченным органом, либо решение установленной законом формы, содержащее индивидуальное властное правовое предписание». Такое понимание данного термина существенно **сужает предмет исследования до законодательства, публично-правовых актов правоприменительного характера и правовых актов индивидуального применения** (далее – ПАИП).

Настоящее исследование вводит пошаговый алгоритмом действий по достижению эффективного применения правовых актов, измерению эффективности норм права, эффективному формированию нормативных правовых актов (далее – НПА).

Нововведения, описанные в настоящем исследовании, были апробированы и получили оценку со стороны соответствующих научных кругов на таких мероприятиях, как:

1. «Научно-практическая конференция для молодых ученых «MNU Annual Legal Conference 2024» – победа в номинации «The Fresh View» (выдаваемая за оригинальные идеи, которые могут внести существенный вклад в развитие права).
2. «Международный конкурс прикладных проектов молодых ученых и студентов «Регуляторная политика и GR-коммуникации» – выход в финал (4 место из 15).

В настоящем исследовании были получены ответы на различную проблематику постоянного, а также актуального характера. Как стало известно, оценка эффективности применения правовых актов осуществляется через:

- A. Сопоставление математических и целевых показателей НПА, а также выдвижение различных сценариев развития событий с использованием междисциплинарного подхода всестороннего рассмотрения.
- B. Применение различных методов интерпретации норм права не только в контексте правоприменения, но и измерения результативности и оценки качества правовых актов.
- C. Выявление положительных, отрицательных качеств, выделении потенциальных рисков и прямых угроз, а также комплексном анализе различных свойств НПА.

Все перечисленные пути применимы в совокупности и преследуют одну общую цель: ответить на вопрос — *насколько правовой акт результативно воздействует на общественные отношения?*

Вместе с тем стало ясно, что путь к эффективному применению правовых актов достигается следующим образом:

- A. Использование методов работы с нормами права, способных компенсировать несовершенство нормативных правовых актов и уменьшить издержки от их негативного воздействия путем гибкого и адаптивного использования через различные методы толкования права, аналогию закона и аналогию права.
- B. Формирование качественных и результативных НПА, которые будут обладать минимальным коэффициентом несовершенства (негативного эффекта на практике).

Все названные шаги предоставляют возможность не только для правоприменителей, но и для разработчиков НПА улучшить свою деятельность. Это, в свою очередь, необходимо для более корректной и глубокой борьбы с потенциальным безуспешным применением норм права, порождающим нарушение (1) справедливости, стремящегося к формальному равенству и свободы, как всеобщую обязательную и предсказуемую форму общественных отношений независимых друг от друга субъектов, подчиненных единым нормам.

Также обеспечение наилучшего и стабильного правового регулирования, повышающего доверие к государственным институтам, будет способствовать укоренению мнения о справедливости текущего общественного порядка, который охотнее будут соблюдать граждане. Важность формирования наиболее успешных НПА заключается именно в организации правотворческих процедур на принципах гласности, открытости, транспарентности, предсказуемости государственной политики и продуманности. Они, в первую очередь, будут обеспечивать стабильное и стремительное развитие сферы права. Во вторую очередь, выстраивание эффективной правоприменительной практики будет порождать новые действенные обычаи делового оборота, а также результативную судебную практику, к которой в соответствии с третьим абзацем пункта 4 Нормативного постановления Верховного Суда РК от 15 января 2016 года №1 «О праве доступа к правосудию и правомочиях Верховного Суда РК по пересмотру судебных актов», стоит

требование по обеспечению единообразия (единым подходам в толковании и применении норм права), что будет работать аналогично прецедентам, но отличаться от них тем, что сформировавшаяся практика (судебная и внесудебная) будет служить лишь ориентиром, а не нормативной моделью, выступающей руководством.

Таким образом, оценка эффективности и успешное применение правовых актов предопределяют дальнейший ход развития юриспруденции как науки и как сферы жизнедеятельности государства и общества. По этой причине выявление показателей эффективности правовых актов необходимо именно для понимания, достигают ли какие-либо нормы права нужного результата, или требуют на первое время правоприменительной гибкости (уменьшения издержек от низкой результативности), а затем исправления ошибок и повышения искомой эффективности на уровне нормотворчества.

Проблемы правосубъектности искусственного интеллекта

Захаркин В. В.

Научный руководитель: Аубакирова И. У.

Стремление человека к оптимизации, автоматизации и упрощению производственных процессов берет свое начало еще с незапамятных времен. Развитие технологий идет бок о бок с человеком на протяжении всей его истории. Обозревая, история появления и развития технологии можно отметить геометрическую прогрессию скорости развития технологий искусственного интеллекта, данный темп развития является беспрецедентным в современной истории и лишь увеличивается с каждым годом, за счет развития существующих ИИ и появления новых. Интеграция новой технологии в социум бросает новые вызовы законодательной системе Республики Казахстан, требующие решения уже сегодня.

Анализируя законодательство Республики Казахстан и ряда зарубежных стран в части регулирования правосубъектности технологий искусственного интеллекта, можно презюмировать - концептуально, Республика Казахстан имеет представление о классификации различных типов ИИ и выделении признаков деления на "Weak AI" и "Strong AI" (в концепции Законодателя, данный вид должен обладать "осознанием"). Однако, несмотря на утвержденную "Концепцию развития искусственного интеллекта на 2024 - 2029 годы"¹¹⁸ и проходящий обсуждение проект Цифрового кодекса, законодателем не учтены вопросы правосубъектности ИИ. Зарубежная практика показывает активный спрос на разработку законодательства в сфере технологий искусственного интеллекта, среди таких стран можно выделить: Японию (отдельные положения регулирующие робототехнику), Китайскую Народную Республику, Индию, Российскую Федерацию (Концепция развития ИИ, Кодекс этики ИИ), Европейский Союз (первое в мире действующее законодательство, регулирующее разработку и эксплуатацию ИИ).

В вопросе признания правосубъектности стоит выделить опыт

Австралии, а именно судебный прецедент от 30 июля 2021 года "Thaler v Commissioner of Patents [2021] FCA 879". Согласно фабуле, Стефен Талер являясь разработчиком искусственного интеллекта, названного "DABUS", подал заявку на регистрацию изобретения, сделанного искусственным интеллектом. В заявке он указал себя патентообладателем, автором был указан "DABUS". Сославшись на законодательство, Патентный офис Австралии отказал Талеру в регистрации патента, по причине "The inventor can only be a human.". Стефен Талер обратился в суд Австралии, который в свою очередь отменил решение Патентного офиса. Примечательно, согласно Решению суда: п.118 "В Законе отсутствует явное положение, которое противоречило бы утверждению о возможности того, что система искусственного интеллекта может

выступать в качестве изобретателя.”, п. 119 “в патентном праве, в отличие от закона об авторском праве, не существует конкретного аспекта, включающего требование наличия автора-человека или существования моральных прав, который мог бы привести к толкованию Закона как исключаящего изобретателей, не являющихся людьми.” п. 228 “В соответствии с законодательством, система или устройство искусственного интеллекта могут быть признаны изобретателями. Однако такой изобретатель, не являющийся человеком, не имеет права подавать заявку на патент или быть получателем патента”.¹¹⁹ В контексте признания правосубъектности ИИ данный прецедент указывает на значительный шаг в направлении признания правосубъектности технологий искусственного интеллекта. Решение суда Австралии подтверждает отсутствие прямых запретов на то, чтобы система искусственного интеллекта была признана изобретателем. Это открывает двери для новых правовых интерпретаций и установления прав и обязанностей для искусственного интеллекта в контексте интеллектуальной собственности и патентного права. Более того, за DABUS было признано авторское право, что является беспрецедентным случаем, в виду признаем авторских прав, ранее, только за человеком.

Учитывая динамику развития технологии, зачатки проявления

эмоций у ИИ, финальную стадию разработки модели ИИ способной к рассуждению и планированию¹²⁰ (что совместно с проявлением и пониманием эмоций к той или иной ситуации является основой сознания человека), а также для релевантного решения практические проблем, считаю резонным - закрепить за технологиями искусственного интеллекта статус *квасисубъекта*.

Подобной концепции придерживается доктор юридических наук Морхат Петр Мечиславович.¹²¹ Благодаря концепции открывается возможность законодательно выделить ответственность ИИ, интегрировать его в правовую систему без трансформации всего законодательства, без фундаментальных изменений корректировать законодательство в отношении технологий искусственного интеллекта по мере развития. Ввиду необходимости закрепления ответственности за ИИ, а также разграничения ИИ за которыми может быть закреплен статус квазисубъекта, считаю релевантным присвоение статус сетям: во-первых, схожим по когнитивным функциям с человеком (способность мыслить, проявлять и понимать эмоции человека); во-вторых, выполняющим функции экспертных систем тем или иным образом задействованных в задачах, в результате которых может возникнуть деликт, либо касающимся гражданско-правовых отношений (совершение сделок, организация логистики, экономическое прогнозирование, изобретение новых материалов и так далее) . Закономерен вопрос ответственности квазисубъекта, ответственность которого будет возлагаться на юридическое лицо пожелавшее использовать ИИ в деятельности своей компании. Для обеспечения государственного контроля и национальной безопасности, ввиду имеющихся рисков, юридическое лицо пожелавшее использовать в своей деятельности ИИ, должно пройти государственную регистрацию с предоставлением прав на использование технологии (право собственности, аренда и т. д.), целей и области использования технологии. После регистрации, ИИ должен присваиваться идентификационный номер, закрепляемый за подавшим на регистрацию юридическим лицом. Также, считаю закономерным внедрение Кодекса этики искусственного интеллекта, определяющего правила разработки и эксплуатации технологий искусственного интеллекта и иных инженерных решений, использующих в управлении искусственный интеллект на территории Республики Казахстан, с учетом Конституции и этических особенностей, традиций Республики Казахстан. Положительными аспектами внедрения данного предложения являются: законодательная ясность и ответственность, ожидаемая прагматичность и логичность внедрения без изменения фундамента законодательной системы, обеспечение контроля и безопасности за счет лицензирования применения технологий искусственного интеллекта (минимизация потенциальных рисков); создание позитивного прецедента в мировой практике, способного положительно отразиться на привлечение инвестиций и крупных IT-компаний

в страну имеющую законодательную определенность по данному вопросу. Считаю, закономерно отразить негативные аспекты: потенциально, излишнее регулирование скажется на динамике развития технологий ИИ, ограничение свободного использования физическими лицами и ИП ряда технологий ИИ.

В случае получения дохода посредством использования ИИ или применения технологии сопряженное с вступлением в правоотношения физическими лицами, по аналогии с юридическими лицами, должна проводиться процедура лицензирования, в результате которой за конкретным человеком закрепляется право использования в публичном пространстве, конкретно-определенного искусственного интеллекта (с привязкой к индивидуальному идентификационному номеру человека).

В процессе развития законодательства в данной сфере, считаю важным шагом появление ранее упомянутого Цифрового кодекса, в свою очередь способного расставить правильные акценты в вопросе регулирования искусственного интеллекта. Однако, чтобы учесть актуальные вызовы и тенденции, нами предлагается дополнить его отдельной главой, посвященной правовому регулированию "сильного искусственного интеллекта", способного на автономное развитие и принятие решений. Это позволит предусмотреть важные аспекты, такие как признаки и условия признания правосубъектности ИИ, а также его ответственность за нарушение норм законодательства. Такое дополнение обеспечит более полное и точное регулирование в области искусственного интеллекта, адаптированное к современным вызовам и потребностям общества.

Административная юстиция в Казахстане: становление и перспективы развития

Мананова Г. М., Ормантаева А. Қ.

Научный руководитель: Мельник Р. С.

Стоит признать, что достаточно активная, а главное – эффективная работа административных судов в Казахстане привлекает все большее количество внимания и что самое важное – формирует и строит мост доверия между населением и судебной системой государства. В частности, постепенно происходит искоренение у граждан сомнений и страхов о коррумпированности судебного корпуса, что, в свою очередь, может способствовать выведению работы административной юстиции как одной из образцовых, несмотря на её весьма «молодой» возраст.

Наряду с этим возникает вопрос, почему Казахстан, как одна из передовых стран в Центральной Азии, начал свой путь внедрения административной юстиции довольно поздно – спустя почти 30 лет после обретения независимости. Ответ на данный вопрос мы попытались найти в научной литературе, которая, как показал анализ, представлена прежде всего практически ориентированными исследованиями. Что же касается исторических аспектов, то они в подавляющем большинстве публикаций оставлены без внимания. В этой части отметим, что, на наш взгляд, это является значительным упущением, поскольку, как известно, только в исторической перспективе определяется истинное значение и действительный размер явлений и фактов общественной жизни¹.

В этой связи считаем необходимым посвятить наше исследование детальному изучению основных этапов, в рамках которых зарождалась и формировалась административная юстиция. На этом пути были и достижения, и потери, понимание которых представляется чрезвычайно важным, прежде всего, в контексте будущих реформ, которые, частично, уже начали реализовываться в Казахстане.

В связи с этим, актуальность данного исследования не должна вызывать никаких сомнений.

Представленная дипломная работа является, фактически, первой комплексной работой, посвященной глубокому анализу исторических предпосылок, а также политико-

правовых решений, направленных на создание в Казахстане института административной юстиции. На научную новизну претендуют также и отдельные предложения, которые, по мнению авторов, будут способствовать дальнейшему развитию названного института.

Результаты проведенного исследования становления феномена административной юстиции в Казахстане позволяют согласиться с Сергеем Васильевичем Сизинцевым о том, что он практически не может назвать неработающих норм в АППК, в отличие от примеров множества других законов и иных законодательных актов. Поэтому АППК можно назвать в текущий момент практически самым применимым кодексом.

В связи с этим можно сделать вывод о целесообразности вложенных государством и научным, юридическим сообществами усилий, направленных на процесс становления и развития административной юстиции в XXI столетии. В результате Казахстан имеет одно из достаточно эффективных и практически значимых правовых инструментов, который обеспечивает защиту прав и законных интересов частных лиц.

Действительно, пройдя нелегкий путь, наполненный как падениями, так и взлетами, и, наконец, зародившись, административная юстиция Казахстана показала себя как одну из лучших систем, содержащая в себе лучшую мировую практику и способность к быстрой адаптивности к правовым и социальным особенностям гражданского общества Казахстана.

Важно подчеркнуть, что на любом этапе концепция правовой политики государства являлась одним из стимулов внедрения административной процедуры и судопроизводства в законодательство РК.

В этой связи, нельзя не отметить об одних из главных достижений административной юстиции – ликвидации правовой безграмотности в разделении понятий административного права и дел по административным правонарушениям. Как показывает история, долгое время деятельность административного права, и, как ее следствие, административная юстиция, столкнулась с правовым неумением разграничить вышеуказанные понятия, что в итоге привело к долго затянувшему процессу по смешению и подмене понятий.

Следующей отличительной особенностью развития института административной юстиции является активное вовлечение в ее становление юридического и научного сообщества Казахстана. Так, с самого своего зарождения, не происходило ни одной затяжной паузы в том, чтобы научное сообщество не комментировало те или иные положения АППК. Научное сообщество всегда держит на контроле все происходящие и предлагаемые изменения, давая при этом свои конструктивные оценки, что активно поощряется самой судебной ветвью власти и что в итоге приводит к совместной работе над повышением эффективности института.

В современном мире, где возрастает роль государства и его органов в регулировании общественных отношений, институт административной юстиции подлечит особому спросу. Цифровизация судебной системы, улучшение процесса обоснования административных актов, а также внесение технических изменений в законодательство представляют собой важные шаги в направлении совершенствования административной юстиции в Казахстане.

Переходя к заключительной части анализа исследования - перспективам развития административной юстиции, авторами был дан ряд рекомендации и предложений.

Так, в качестве рекомендаций было предложено привести в соответствие понятийное применение слов «закон» и «законодательство» в целях обеспечения правовой определенности и соблюдения требований к юридической технике нормативных правовых актов.

Также для обеспечения полноценного и всестороннего рассмотрения, обсуждения законопроектов по внесению изменений и дополнений предлагается обращаться к международным организациям. В частности, в рамках исследования была приведена готовность Венецианской комиссии содействовать в выражении экспертного мнения. Помимо этого, на базе Казахстана действуют экспертные организации, представители

научного и юридического сообщества, способные дать независимую оценку внедряемым правам.

Напоследок, необходимо отметить, что работа по улучшению института административной юстиции на достигнутых результатах не должна сбавлять свои правовые обороты. В процессе было преодолено нигилистическое восприятие и отношение казахстанского общества к административному праву в контексте развития административной юстиции.

В итоге в связи с тем, что административная юстиция по сей день находится в процессе становления, развития и улучшения, необходимо масштабировать и расширять границы достигнутого и совершенствовать имеющиеся положения во благо защиты прав и законных интересов частного лица.

Жер комиссиясы қызметінің негізгі қағидалары және олардың жүзеге асуы

А. Нұрхан

Ғылыми жетекшісі: Баймұрат С. М.

2022 жылы Конституцияның 6-бабының 3-тармағы былай өзгерді: «Жер және оның қойнауы, су көздері, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі, басқа да табиғи ресурстар халыққа тиесілі. Халық атынан меншік құқығын мемлекет жүзеге асырады. Жер, сондай-ақ заңда белгіленген негіздерде, шарттар мен шектерде жеке меншікте де болуы мүмкін»¹. Халықаралық деңгейде өздерін тәуелсіз мемлекет ретінде танытқан қандай да ел болмасын, барлығы да өздеріне шегеленіп берілген ірілі-ұсақты жер деген ғаламда өмір сүреді. Сондықтан да жер әр мемлекет үшін, әр ұйым үшін, әрбір адам үшін өте қымбат, ажырамас байлық саналады.

Жердегі кәсіптің бірі саналатын – ауыл шаруашылығы кәсібі. Оның ішінде – шаруа және фермер қожалығы. Нақтырақ тоқталсақ, бұл - «тұлғалардың дара кәсіпкерлікті жүзеге асыруы ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерді ауыл шаруашылығы өнімін өндіру үшін пайдалануға, сондай-ақ осы өнімді қайта өңдеумен және өткізумен тығыз байланысты еңбек бірлестігі шаруа немесе фермер қожалығы деп танылады»². Біздің тақырыбымыздың бастау алған тұсы да осында. Яғни, жер мен кәсіптің бір нүктеге тоғысуында жатыр. Тақырыпты кеңірек түсіну үшін ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді беру тәртібіне тереңірек үңілу керек. Жоғарыда көрсеткеніміздей жерге меншік құқығын халық атынан мемлекет атқарады. Сондай-ақ жер шарттар мен шектерде жеке меншікте де болуы мүмкін. Қазіргі уақытта жерге қатысты мәселенің барлығы заңмен, бұйрықпен, арнайы қаулылармен бекітілген.

Бұл нормативтік құқықтық актілер (бұдан әрі – НҚА) әртүрлі құқықтық қатынастардың реттеу әдісі саналады. Сол секілді шаруа және фермер қожалығын жүргізу үшін ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер беру арнайы жер кодексімен реттелген. Сол кодекстің 43-1-бабына сәйкес «мемлекеттік меншіктегі және жер пайдалануға берілмеген жер учаскелерін шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін уақытша өтеулі жер пайдалану (жалға алу) құқығымен беру осы бапта белгіленген тәртіппен және шарттарда шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін уақытша өтеулі жер пайдалану (жалға алу) құқығын беру жөніндегі конкурс негізінде жүзеге асырылады»³. Демек, бұл норма ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін жер беру тәртібі тек конкурс арқылы жүргізілетіндігін білдіреді. Сондай-ақ бұл фермерлер мен шаруалардың ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізуге жер алу үшін конкурсқа өтінім беретіндігін көздейді. Біздегі тақырыптың тағы бір проблематикасы осы тұста жатыр. Себебі, жергілікті атқарушы органдардың заңсыз әрекеттері және жер комиссиясының алқалылық қағидасын сақтамауы жердің конкурсыз берілуіне себеп болып отыр.

Нәтижесінде бұл әрекеттер жоғарыда көрсеткен нормаға қарсы келеді. Біз бұны төменде терең талқыға салатын боламыз.

Ал енді конкурс қалай жүргізілуі керек? Конкурс қалай заңды болмақ деген сұраққа ҚР Премьер-Министрінің орынбасары – ҚР Ауыл шаруашылығы министрінің «Шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін уақытша өтеулі жер пайдалану (жалға алу) құқығын беру жөніндегі конкурсты ұйымдастыру мен өткізу қағидаларын бекіту туралы» 2018 жылғы 20 желтоқсандағы № 518 бұйрығы (бұдан әрі – конкурс туралы бұйрық) жауап болмақ⁴. Біздің тақырыбымыздағы ең түйткілді мәселелер осы бұйрықтан шығады. Төменде бұған бөлек тоқталатын боламыз.

Жоғарыда ғылыми жобамыздың тақырыбын ашу мақсатында ауыл шаруашылығы ұғымын және оның түрлерін бердік. Сонымен қатар, тақырыбымыздың мәселесінің бастауы болған ауыл шаруашылығы мақсатына берілетін жерлердің конкурс арқылы табысталатынын білдік. Ендігі кезекте бізде конкурсты кім жүргізеді, егер мемлекеттік орган жүргізсе, бұл қандай орган деген сұрақтар туындайды. Конкурс туралы бұйрықтың 4-тармағына сәйкес «Шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін уақытша өтеулі жер пайдалану (жалға алу) құқығын беру жөніндегі конкурсты ұйымдастыру мен өткізуді аудандардың, облыстық маңызы бар қалалардың жергілікті атқарушы органдары жүзеге асырады» делінген⁵. Яғни, конкурс жергілікті атқарушы органдардың ұйымдастыруымен өткізіледі. Ал бұған төрелік етіп, жеңімпазды анықтайтын топ жер комиссиясы деп аталады. Кезекті туындаған сұрақ жер комиссиясы дегеніміз не? Атқаратын функциясы қандай? Міне, біз бұл сұрақтарға жауап беру арқылы біздің дипломдық жоба тақырыбымыздың қайдан туындағандығын көрсете аламыз. Яғни, біздегі мәселенің қайдан басталғандығын, қайда жететіндігін, қандай салдары барын, тоқетерін айтқанда, түп төркінін аша бастаймыз.

Сонымен «жер комиссиясы дегеніміз – жер учаскелеріне құқықтар беру туралы (шаруа немесе фермер қожалығын, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізу үшін уақытша өтеулі жер пайдалану (жалға алу) құқығын беру жөніндегі конкурс жеңімпазын айқындау туралы), жер учаскелерінің нысаналы мақсатын өзгерту туралы және су қорының жерлерін басқа санаттардағы жерлерге ауыстыру туралы өтініштерді (өтінімдерді) қарау және қорытындыларды дайындау үшін Жер кодексінің 43-бабына сәйкес құрылатын жергілікті атқарушы орган жанындағы алқалы орган»⁶. Бұл норма конкурс туралы бұйрыққа сәйкес жер комиссиясының атқаратын негізгі функцияларына жатады. Сонымен қатар біз айтып отырған жер комиссиясының қызметі біз іздеген мәселенің мәнісі болып табылады. Демек бұл дегеніміз мәселенің қайнар көзі осында екендігін білдіреді.

Біз білетіндей қызмет тұрақты, сапалы және нәтижелі атқарылуы үшін оған белгілі бір тәртіп, ереже қажет. Бұл «Жер комиссиясы туралы үлгі ережені бекіту туралы» ҚР Премьер-Министрінің орынбасары – ҚР Ауыл шаруашылығы министрінің 2018 жылғы 27 тамыздағы № 359 бұйрығымен (бұдан әрі – жер комиссиясы туралы бұйрық) шегеленген⁷. Осы бұйрықтың 1-тарау 2-тармағына сәйкес «Жер комиссиясы (бұдан әрі - Комиссия) облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың, аудандардың, облыстық маңызы бар қалалардың аумағында құзыреті шегінде тұрақты жұмыс істейтін алқалы орган болып табылады. Комиссия өзінің жұмысын ашықтық, жариялылық, алқалылық және әділдік қағидаларында ұйымдастырады»⁸. Міне, даудың басына да келіп жеттік. Бұл қағидалар жер комиссиясына жоғарыда көрсетілген бұйрықпен бекітіліп берілген. Әрбір қағида жер комиссиясы үшін өз функцияларын атқару барысында өте маңызды. Біздегі мәселе де осы қағидалардың сақталмауынан әрі маңыздылығының төмендеуі себебінен орын алып жатыр. Бұл қағидалардың іс жүзінде дұрыс жүзеге асырылмауы әртүрлі құқықтық салдарлар туындатып, жер пайдаланушылардың мүдделеріне нұқсан келтіре отырып, жерлердің заңсыз берілуіне себеп болуда. «Дәйексіздің дауы бітпес» демекші біз осы тақырыптың төңірегінде жан-жақты зерттеу жүргізіп, шетелдік мақалаларға шолу жасап, негізді аргументтер келтіре отырып, дауды шешуге іс-әрекет қылатын боламыз.

Ұзақ зерттеулер, соттық анализдер мен ғылыми шолулардан соң біз тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйініне де келіп жеттік. Жоғарыда жер комиссиясы қызметінің еліміз үшін өте өзекті екендігін, бұл қызметтен туындайтын салдардың ауқымды екендігін көрсеттік. Бұдан бөлек тек мемлекетімізде емес, барлық әлемде құқықтық қағиданың құқық саласы үшін және құқық саласымен реттелетін барлық салалар аса маңызды рөл ойнайтынын түсіндік. Осыған дейінгі зерттеулерде мемлекетімізде құқықтық қағиданың деңгейі, арнайы статусы жоқ екендігін дәлелдедік. Сондай-ақ құқықтық қағидаға немқұрайлы қарау, елемеу, тіпті аяққа басу фактілерін анықтадық. Мемлекет үшін заңның рөлі қаншалықты маңызды болса, заң үшін де құқықтық қағиданың маңызы соншалықты болуға тиіс. Ғылыми жобамда ең маңызды мәселе туындатқан фактор дәл осы қағидалар болғандықтан, оған көбірек тоқталып, ұзағырақ талдаулар жасадым. Осы талдаулар аясында шетелдік мақалаларды қарау арқылы өзге мемлекеттердің қағидаға деген көзқарасын анықтай алдық. Сонымен қатар, жер комиссиясы қызметіне бекітілген әрбір құқықтық қағидаға жеке тоқталып, толықанды түсінік бердім.

Ғылыми зерттеу жұмысым тікелей жер комиссиясы қызметімен байланысты болды. Сондықтан ол атқаратын функциялардың қағидалар шегінде жұмыс жасауы үшін біраз тер төктік. Жалпы жер құқығы саласының қай уақытта да өзексіз өткен уақыты болмаған. Тарихқа көз жүгіртсек, көршілердің кішігірім келіспеушілігінен бастап, империя мемлекеттерінің алпауыт соғыс орнатуы осы бір жер деген ұғымның көп әрі кең болуы үшін жасалды. Себебі жер – адам тіршілігінің қайнар көзі. Ондағы ресурстар, яғни, су, орман, жайылым, шөл, тау, жер асты табиғи ресурстары өз алдарында бір бөлек өте қымбат құндылықтар. Осы құндылықтардың бір елде өзінара, мемлекет ішілік бөлініс табуы өте қиын. Міне, біздің мәселеміздің нүктесі осында. Шаруалар мен фермерлер үшін бөліске түсетін әрбір миллиметр жер дұрыс берілуі үшін қатаң тәртіп және дұрыс ереже қажет.

Сот анализдері бізге жер комиссиясы қызметінің шын мәнісінде қалай жұмыс жасайтынын көрсетіп берді. Бізге сот анализі не үшін қажет болды? Себебі біз жоғарыда атап өткен шетелдік ғылыми мақалаларға шолу, бұл тек теорияға негізделген тәжірибенің сипаттамалары мен тұжырымдары. Иә, әрине мақаладағы зерттеулердің тәжірибелік статистикаға сүйенетіні рас. Бірақ біз өз тақырыбымыздағы жер комиссиясы қызметінің құқықтық қағидаларының іс жүзінде жүзеге асуы қалай деген сұраққа нақты жауап іздедік. Ал біз талқылап жатқан жер комиссиясының жер беру процесіне сот тәжірибесінен артық фактілі дәлел жоқ. Сот тәжірибелерінен көргеніміздей, жер учаскелеріне құқық беру процестері былықтан көз ашпайды. «Сенген қойым сен болсаң» демекші сенімді тұлғаларымыздың халықтың сеніп тапсырылған жерін, сенімсіз адамдарға беруі халық аманатына қиянат емес пе?!

Мемлекетте барды бар, жоқты жоқ дейтін бұқаралық ақпарат құралдары біздің де жобамызда көрініс тапты. Жер дауының БАҚ-да көптеп көрініс табуы мемлекеттің өзекті мәселесінің бірі екендігін баяндайды. Еліміз цифрландыру бағыты бойынша ТМД елдерінен алға шықса да, керектіні жасырып, керексізді асырып көрсетеді. БАҚ-тың жеткізуі бойынша елімізде жер елді мекен үшін де, ауыл шаруашылығы үшін де дұрыс беріліп жатқан жоқ. Шаруалар конкурс әділетсіз деп шағымданса, қара халық шаруаларға жер сатылып, жайылым тапшы деп наразы болуда. Қазақта «ағаш – жапырағымен, жер – топырағымен» деген. Қазір ағашымыз жапырақты болғанымен, жеріміз құнарлы топырақсыз қалды. Жаңалықтардың берген ақпараттарынан олигархтардың ауыл шаруашылығы мақсатындағы жерлерді конкурсыз сатып алып, мақсатына сай пайдаланбауы салдарынан жерлеріміз игерілмейтінін білдік. Қазақстан халқының үштен бірінен астамы ауылдық елді мекенде өмір сүрсе де, Қазақстан ауыл шаруашылығы өнімдерін шетелден әкеледі. Халқымыздың үштен бірінен астамы ауыл шаруашылығымен күн көріп жүрсе де, биліктің бұл салаға салғырт қарауы қалай орын алуда?! Бұл да жауапсыз сұрақ.

Тоқетеріне келсек, жер мәселесі әрқашан дауға толы. Біз жоғарыда өз ұстанымдарымыз бен мақсаттарымыз туралы барлығын айттық. Жалпы мақсатымыз – құқықтық қағидалардың дәрежесін көтеру арқылы олар арқылы жұмыс жасайтын барлық

салаға үлес қосу. Ал негізгі мақсат – жер комиссиясы қызметінің құқықтық қағидалар аясында жұмыс атқаруы. Сонымен біз:

- жер комиссиясының жыл сайынғы жаңа құрамы жергілікті атқарушы органдарда жариялануы тиіс;
- жер комиссиясы отырысының алқалылығын сақтау үшін конкурсқа қатысушыларды комиссия отырысына қатысудан шектеу керек;
- жергілікті атқарушы орган ұйымдастыратын жер учаскесіне жер беру туралы конкурсқа қатыса алатын тұлғалар мен қатысуға құқығы жоқ тұлғалар тізімі жасалу керек;
- жер комиссиясы мүшелерінің №250 нысанды «Жеке тұлғаның активтері мен міндеттемелері туралы декларация» арнайы сайтта жария болуы тиіс;
- жергілікті атқарушы органмен қатар жер комиссиясы мүшелері де жауаптылықта болуға тиіс деп ұсыныс береміз.

Қорытындылай келе, мемлекетіміздің жер құқығы саласында жер беру процесінің заңды жүзеге асуы үшін біраз өзгерістер қажет. Жер бұл адамның кез келген тіршілігі үшін ең бірінші фактор. Тіпті құс екеш құс та, әуе де жүріп азығын жерден іздемек. Осындай маңызды фактордың заңи реттелуі үшін құқықтық қағидаларға аса назар аударып, оның статусын көтеруге жұмыс жасау қажетпіз. Бұл біздің жобамыздың негізгі мақсаты саналмақ.

Конституциялық мәдениеттің ерекшеліктері контекстіндегі тежемелік және тепе-теңдік жүйесі

Молдабаев Н. Н.

Ғылыми жетекшісі: У. Шапақ

Мемлекеттік билік мәселесі алғашқы мемлекеттік бірлестіктердің пайда болу кезеңінде пайда болды. Биліктің бөлінуі қоғам мен мемлекеттің өсуімен маңызды болып қала береді, әсіресе мемлекеттер биліктің әртүрлі тармақтары арасындағы билік өкілеттіктерін үнемі өзгертіп отырғанда. Бұл өзгерістер тақырыптың өзектілігін анықтайды.

Қазақстан Республикасының қазіргі дәуірі елдің тәуелсіздік алуымен, демократияның дамуы мен таралуымен айқындалады. Бұған дейін Коммунистік партия жетпіс жыл билік жүргізді, оның барысында мемлекетті моно партия жүйе басқарды және шешімдер орталықтан қабылданды. Одан бас тарту процесі ескі мемлекеттік басқару жүйесінен айтарлықтай ерекшеленуі керек басқарудың жаңа формаларын іздеуге әкелді.

Қазіргі уақытта қоғам мен біздің ел үнемі өзгеріп отырады. Біздің саяси жүйеміз де реформалануда. Осыған байланысты Қазақстан Республикасында нарықтық қатынастарды орнатуға және дамытуға байланысты терең экономикалық, әлеуметтік қайта құру процестері жүріп жатқанын атап өткен жөн, дегенмен бұл жолда дағдарысқа байланысты көптеген еңбек қатынастары кездеседі. Бұл саяси қайта құрудың бір аспектісі – тежемелік және тепе-теңдік жүйесін бекіту. Бұл демократиялық және құқықтық мемлекет құрудың маңызды шарттарының бірі болды және болып табылады. Алайда бұл процесс қиындықтар мен қарама-қайшылықтармен бірге жүрді. Билікті бөлу теориясын дамытуға көптеген қазақстандық ғалымдар мен мемлекет қайраткерлері қатысты, олардың пікірлері әр түрлі болды және бұл Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік билікті бөлу мәселесіне жан-жақты көзқарасқа көмектесті. Сонымен бірге бұл принциптің заңнамалық бекітілуі болды. Құқықтық және демократиялық мемлекет құруға бағыт ала отырып, біздің республика билікті үш тармаққа бөлу принципін бекітетін бірқатар нормативтік актілерді қабылдады.

Президент Қ.К. Тоқаев 2022 жылғы 16 наурыздағы «Жаңа Қазақстан: жаңару және жаңғыру жолы» атты Қазақстан халқына Жолдауында маңызды саяси-айқындаушы функциялардың Президенттің өкілеттігіне жатқызылғанын, бұл қателік екенін және одан

біртіндеп бас тарту керектігін атап өтті. Президенттің өкілеттігі неғұрлым көп болса, соғұрлым оның шексіз күші болады және бұл демократия принциптеріне қауіп төндіреді. Президенттің өкілеттігін біртіндеп бере отырып, біз Парламенттің рөлін едәуір арттыруымыз керек. Мемлекет басшысы мемлекет алдында күшті парламенті бар суперпрезиденттік басқару моделінен президенттік республикаға тұрақты ауысуға нақты бағыт қойды.¹ Осылайша, мемлекетіміздің институционалдық шеңберін нығайтамыз.

Мемлекеттік билікті бөлу принципін одан әрі ғылыми-практикалық тұрғыдан түсіну қажет, бұл Конституция нормаларының әртүрлі түсіндірмелерін болдырмау және мемлекеттік билік жүйесін нақтылау мақсатында толықтырылуы тиіс Конституция нормаларының кейбір ережелерінің осалдығын анықтауға көмектеседі. Конституция салыстырмалы түрде жақында қабылданғанына қарамастан, ол толықтырулар мен өзгерістерге ұшырады, бұл да осы мәселені динамикада зерттеуге себеп болды. Мұның бәрі зерттеу тақырыбының өзектілігін көрсетеді. Дипломдық жоба Конституциялық мәдениет пен тежеу мен тепе-теңдік жүйесі арасындағы байланысты зерттеуге бағытталған. Зерттеу барысында конституциялық мәдениеттің түсінігі мен ерекшеліктері, тежемелік және тепе-теңдік жүйесінің түсінігі және қалыптасу тарихы, конституциялық мәдениет пен тежемелік және тепе-теңдік жүйесінің байланысы, билік тармақтарының рөлі және өзара әрекеттесуі, Қазақстан Республикасындағы, Америка Құрама Штаттарындағы және Ресей Федерациясындағы тежемелік және тепе-теңдік жүйелері қарастырылды. Тежемелік және тепе-теңдік жүйесі бастапқыда оңай және түсінікті болып көрінуі мүмкін, дегенменде жүйе әлдеқайда күрделі және көп қырлы механизм болып табылады. Жүйенің құрылымы серпінді және үнемі өзгеріп отырып, елдегі саяси жағдайға бейімделеді. Зерттеуде айтылғандай, тежемелік мен тепе-теңдік жүйесінің мінсіз немесе жалғыз дұрыс моделі жоқ. Әрбір мемлекет өзінің конституциялық мәдениетінің ерекшеліктерін ескере отырып, тепе-теңдікті табуға тырысады. Тарихи, мәдени және әлеуметтік жағдайларға байланысты мемлекеттер өздерінің саяси жүйесінің тұрақты және үйлесімді жұмыс істеуін қамтамасыз ету үшін өздерінің тежемелік және тепе-теңдік жүйелерін әзірлейді және бейімдейді. Зерттеу, тежемелік және тепе-теңдік жүйесі мемлекеттік басқарудың ажырамас бөлігі және елдегі заңдылықтың көрсеткіші болып табылатынын көрсетті. Биліктің бөлінуі құзыреттіліктің ара-жігін ажыратуда, өзара бақылауда, тежеу мен тепе-теңдік жүйесінде көрінеді және мүмкін болатын билікті теріс пайдаланудан алдын алуға бағытталған. Бір жағынан, билікті бөлусіз құқықтық мемлекет мүмкін емес, өйткені бұл оның ұйымдастырылуы мен жұмыс істеу тәсілі, екінші жағынан, құқықтық мемлекет билікті тиімді бөлудің шарты мен негізі болып табылады. Биліктің бөлінуі - бұл құқықтың даму дәрежесінің нәтижесі және маңызды сипаттамасы, мемлекеттің ұйымдастырылуы мен жұмыс істеуінің шарты мен алғышарты, заңдылық. Биліктің бөлінуінсіз және тиісті тиімді тежеу мен тепе-теңдік жүйесі болмаса, заңды мемлекет бола алмайды. Мемлекет басшылары мен билік тармақтары бар әр елде Мемлекет басшысы мен мемлекеттің басқа органдары арасында құқықтарды бөлудің әртүрлі нұсқалары бар. Біздің зерттеулеріміз мысал мен тәжірибесі басқа елдердегі тәжірибе мен билік нұсқасымен бірдей болған бірде-бір ел жоқ екенін көрсетті. Айта кету керек, әлемнің барлық мемлекеттерінде олардың арасындағы құқықтарды бөлу тәжірибесінде ортақ нәрсе бар.

Тежемелік және тепе-теңдік жүйесінің салыстырмалы түрде қысқа тарихы бар және оның ережелері үнемі жаңартылып отыруда. Әрбір елде тежемелік мен тепе-теңдік жүйесі биліктің шоғырлануы мен оның бөлінуі арасындағы тұрақты тепе-теңдікті сақтауға байланысты қиындықтарға тап болатынын ескеру маңызды. Бір қолдағы шамадан тыс билік авторитаризмге әкелуі мүмкін, бірақ биліктің шамадан тыс бөлінуі тиімді басқару мен шешім қабылдауды қиындатуы мүмкін. Зерттеу, тежемелік және тепе-теңдік жүйесін, қатып қалған, өзгермейтін немесе біртекті қолданылмайтынын анықтады. Сонымен қатар, зерттеу жүйенің әртүрлі мемлекеттердің конституциялық мәдениетінің ерекшеліктеріне сәйкес бейімделетінін және қолданылатынын көрсетті. Бұл тәсіл тежемелік мен тепе-теңдік жүйесі әртүрлі елдердің ерекше жағдайлары мен мәдени ерекшеліктеріне бейімделе алатындығын көрсетеді. Бұл бейімделгіш қолдану жүйені әр елдің ұлттық қажеттіліктері мен жағдайларына сәйкес келетін билік тепе-теңдігін қамтамасыз ету үшін мүмкіндігінше тиімді

және өзекті етеді. Дипломдық жоба, билікті бөлу жүйесіндегі заң шығарушы биліктің негізгі рөлін атап өтті. Заң шығарушы биліктің тиімді жұмыс істеуі билік тармақтары арасындағы тепе-теңдікті сақтаудың ажырамас бөлігі болып табылады және демократиялық бақылауды қамтамасыз етуге және теріс пайдаланудың алдын алуға ықпал етеді. Мемлекет басшысы Парламентті нығайту бойынша Ұлттардың даму бағытын нақты белгіледі. Бұл трансформацияның басты міндеті Парламенттің функциялары мен маңыздылығын арттыру пайдасына президенттік өкілеттіктерді азайту болып табылады. Мемлекет басшысының заң шығарушы биліктің рөлін нығайту жөніндегі міндетін іске асыру үшін шетелдік тәжірибеге талдау жүргізіліп, нәтижесінде «Парламенттік бақылау туралы Конституциялық заң» енгізу ұсынылды. Сондай-ақ Орталық сайлау комиссиясының Саяси партияларын тіркеу жөніндегі өкілеттіктерді беру ұсынылды. Бұл шаралар неғұрлым ашық және демократиялық мемлекеттік басқаруды қамтамасыз ете отырып, Парламенттің тиімділігі мен тәуелсіздігін арттыруға бағытталған. Зерттеу барысында тежемелік және тепе-теңдік жүйесі икемді және жаңа қиындықтар мен уақыт талаптарына бейімделе алатындығы атап өтілді. Бұл әсіресе билік тармақтарының өзара іс-қимылын жақсарту, демократияны нығайтуға және саяси тұрақтылықты сақтауға көмектесетін дамып келе жатқан жас мемлекеттер үшін өте маңызды. Осылайша, тұрақты және әділ басқаруды сақтау үшін тежемелік және тепе-теңдік жүйесін қоғамның мүдделеріне сәйкес келтіру үшін үнемі жетілдіріп, бейімдеу қажет.